

EKONOMICKÝ ČASOPIS

35 | 1987 | 2

8.— Kčs

Z OBSAHU

SOBEK, Oto: Rozdeľovanie v socializme a sociálna spravodlivosť — MOČERNYJ, Stepan Vasilievič: Metodológia skúmania ekonomických zákonov súčasného kapitalizmu — NAGY, Július: Problémy a východiská pružnejšieho formovania spoločenskej praxe vedou — NOVÁK, Jiří: Markovské rozhodovací procesy v ekonomii — FLDRMUC, Jaroslav: Prepojenosť plánov a riadenie investičného procesu — ORSÁGOVÁ, Soňa: Vplyv substitučných a komplementárnych procesov na rozvoj platených služieb — Recenzie — Z novej ekonomickej literatúry — Správy — Bibliografia

Ekon. Čas., 35, 1987, č. 2, s. 97–192

ISSN 0013-3035

16 IV 1987

VEDA, VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED
814 30 Bratislava, Klemensova 19

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Časopis pre marxisticko-leninskú ekonomickú teóriu

Ekonomický časopis prináša state a diskusné príspevky z oblasti marxistickej politickej ekonómie, plánovitého riadenia a rozvoja socialistického národného hospodárstva, teórie a metodológie spoločenskej prognózy a výsledkov prognostických prác, teórie hospodárskej politiky, financií, ekonomiky priemyslu, poľnohospodárstva a ostatných úsekových ekonomík. Venuje pozornosť otázkam medzinárodnej socialistickej integrácie, vedecko-technickej revolúcie a využívaniu ekonomicko-matematických metód. Zaoberá sa aj ekonomikou kapitalistických a rozvojových krajín a kritikou buržoázných ekonomických teórií. Prináša recenzie teoretických prác, správy z vedeckého života a bibliografiu.

Ekonomický časopis печатает статьи и дискуссии из области марксистской политической экономики, планового управления и развития социалистического народного хозяйства, теории и методологии общественного прогноза и результатов прогностических работ, теории экономической политики, финансов, экономики промышленности, сельского хозяйства и других отраслевых экономик. Он уделяет внимание вопросам международной социалистической интеграции, научно-технической революции и использованию экономико-математических методов. Занимается также и экономикой капиталистических и развивающихся стран равно как и критикой буржуазных экономических теорий. В журнале публикуются рецензии теоретических работ, новости из научной жизни и библиография.

Ekonomický časopis brings articles and discussion on marxist political economy, planned management and development of the socialist national economy, theory and methodology of the socialist forecasting and of the results of forecasting works, theory of the economic policy, finances, industrial economics, agricultural economics and other branch economics. It gives attention to the questions of the international socialist integration, scientific and technological revolution and applying of the economic-mathematical methods. It also deals with the economic problems of the capitalist and developing countries and with the critics of the bourgeois economic theories as well. It brings reviews of theoretical publications, news about the scientific life and bibliography.

Hlavný redaktor Egon Hlavatý
Výkonná redaktorka Zora Komínková
Redaktorka Katarína Rybanská
Tajomníčka redakcie Naďa Proksová

Redakčná rada: Ladislav Andrášik, Ivan Figura, Vladislav Garaj, Ivan Haluška, Pavel Hoffmann, Filip Hronský, Michal Hronský, Jan Iša, František Jarušek, Miloslav Jirges, Jozef Košnár, Ján Kúkel, Adam Laščiak, Ladislav Lysák, Jozef Markuš, Vladimír Mikuláš, Jan Přívara, Štefan Samson, Jozef Sokira, Eduard Sarmír, Milan Sikula, Ladislav Unčovský, Vladimír Vrtiak, Ján Zervan.

Adresa redakcie: Fučíkova 10, 811 02 Bratislava, telefón 576 37, 543 41-3.

Číslo bolo redakčne spracované v októbri 1986.

OBSAH**State**

SOBEK, Oto: Rozdeľovanie v socializme a sociálna spravodlivosť	100
MOCERNÝJ, Stepan Vasilievič: Metodológia skúmania ekonomických zákonov súčasného kapitalizmu	111

O ekonomických problémoch vedecko-technického pokroku

NAGY, Július: Problémy a východiská pružnejšieho formovania spoločenskej praxe vedou	121
--	-----

Diskusia

NOVAK, Jiří: Markovské rozhodovací procesy v ekonomii	134
FIDRMUC, Jaroslav: Prepojenosť plánov a riadenie investičného procesu	141

Konzultácie

ORSAGOVA, Soňa: Vplyv substitučných a komplementárnych procesov na rozvoj platených služieb	153
---	-----

Recenzie

ILJENKOV, E. V.: Dialektika abstraktného a konkrétneho – J. Suchý	170
TICHOŠOV, V. A. i kol.: Formovanie i rozvíjanie narodnochozajstvenného agropromyšlenného komplexu – V. Gonda	173
HORVAT, B.: Politická ekonomija socializma – J. Svíttek	175

Z novej economickej literatúry

LIPTÁK, F.: Práca vedúceho – M. Lesáková	180
RŮŽIČKA, J. – HŮTTLOVÁ, E. – HRABĚTOVÁ, E.: Základy vedecké organizace práce – K. Pavlovská	181

Správy

5. vedecká konferencia Vysokej školy economickej v Bratislave	182
Pracovný seminár o otázkach riadenia účasti československej ekonomiky v socialistickej economickej integrácii (R. Slivka – I. Vorel)	185

Bibliografia	188
---------------------	-----

СОДЕРЖАНИЕ

Статьи

СОБЕК, Ото: Распределение при социализме и социальная справедливость — — — — —	100
МОЧЕРНЫЙ, Степан Васильевич: Методология исследования экономических законов современного капитализма — — — — —	111

Экономические проблемы научно-технического прогресса

НАДЬ, Юлиус: Проблемы и исходные пункты более гибкого формирования общественной практики наукой — — — — —	121
---	-----

Дискуссия

НОВАК, Йижи: Марковские процессы решения в экономике — — — — —	134
ФИДРМУЦ, Ярослав: Узвязка планов и управление инвестиционным процессом — — — — —	141

Консультации

ОРСАГОВА, Соня: Влияние субституционных и комплементарных процессов на развитие оплачиваемых услуг — — — — —	153
--	-----

Рецензии

ИЛЬЕНКОВ, Э. В.: Диалектика абстрактного и конкретного — Й. Сухи — — — — —	170
ТИХОНОВ, В. А. и кол.: Формирование и развитие народнохозяйственного агро-промышленного комплекса — В. Гонда — — — — —	173
ХОРВАТ, Б.: Политическая экономия социализма — Й. Свитек — — — — —	175

Новая экономическая литература

ЛИПТАК, Ф.: Труд заведующего — М. Лесакова — — — — —	180
РУЖИЧКА, Й. — ХУТТЛОВА, Э. — ХРАБЕТОВА, Э.: Основы научной организации труда — К. Павловска — — — — —	181

Научная жизнь

5-ая научная конференция Высшей экономической школы в Братиславе — — — — —	182
Рабочий семинар по вопросам управления участием чехословацкой экономикой в рамках социалистической экономической интеграции (Р. Сливка — И. Ворел) — — — — —	185

Библиография — — — — —	188
------------------------	-----

CONTENTS

Articles

SOBEK, Oto: Distribution in Socialism and Social Justice — — — — —	100
MOCERNYJ, Stepan Vasilievic: Methodology of Analysing Economic Principles of Contemporary Capitalism — — — — —	111

Economic Problems of the Scientific and Technological Progress

NAGY, Július: The Problems and Starting Points of a More Flexible Creation of Social Practice by the Help of Science — — — — —	121
--	-----

Discussion

NOVAK, Jiří: Markov's Decision Processes in Economy — — — — —	134
---	-----

FIDRMUC, Jaroslav: The Connection of Plans and the Regulation of the Investment Process	141
Consultations	
ORSAGOVA, Soňa: The Influence of Substitutionary and Complementary Processes on the Development of Paid Services	153
Book Reviews	
ILIENKOV, E. V.: The Dialectics of the Abstract and the Concrete – J. Suchý	170
TICHONOV, V. A. and Coll.: The Creation and the Development of the Agroindustrial Complex in National Economy – V. Gonda	173
HORVAT, B.: Political Economy of Socialism – J. Svíttek	175
New Economic Literature	
LIPTAK, F.: The Work of a Head Person – M. Lesáková	180
RŮŽICKA, J. – HUTTLOVÁ, E. – HRABĚTOVÁ, E.: Principles of the Scientific Organization of Work – K. Pavlovská	181
Reports	
The 5-th Scientific Conference of the Economic College in Bratislava	182
Seminary on Problems of the Management of the Participation of Czechoslovak Economy in Socialist Economic Integration (R. Šlívka – I. Vorel)	185
Bibliography	188

Rozdeľovanie v socializme a sociálna spravodlivosť

SOBEK, Oto

Vo svetovej literatúre existuje nespočetné množstvo prác, ktoré sa z najrôznejších aspektov zaoberajú teóriou rozdeľovania. Napriek tejto skutočnosti však dosiaľ existuje v mnohých problémoch — a to aj v základných — viacero otvorených otázok, ktoré ešte čakajú na svoje podrobnejšie rozpracovanie. Za jeden z takýchto problémov možno považovať aj otázku vzťahu medzi rozdeľovaním v socializme a sociálnou spravodlivosťou a úlohy ekonomických a sociálnych aspektov v rozdeľovacej politike. V tomto článku sa chceme pokúsiť vyjadriť svoj názor na uvedenú problematiku, pričom si, samozrejme, nenárokujeme právo na urobenie záverov, ktoré by problémy vyriešili s definitívnou platnosťou.

Základy marxistickej teórie rozdeľovania sformuloval K. Marx v Kritike Gothajského programu.¹ V tejto práci K. Marx po prvý raz rozviedol svoje učenie o dvoch štádiách komunistickej spoločnosti, ktoré sa líšia prístupom k rozdeľovaniu: v prvej, nižšej fáze komunistickej spoločnosti, dnes bežne označovanej ako socialistická spoločnosť, platí zásada: každý podľa svojich schopností, každému podľa jeho práce; vo vyššej fáze komunistickej spoločnosti to bude zásada: každý podľa svojich schopností, každému podľa potrieb. Nevyhnutnosť aplikácie rozdeľovania podľa práce v nižšom (socialistickom) štádiu komunistickej spoločnosti pritom K. Marx odôvodňuje predovšetkým dvoma príčinami, resp. skupinami príčin:

a) nedostatočnou úrovňou rozvoja výrobných síl, ktorá ešte neumožňuje plné uspokojovanie ľudských potrieb;

b) nedostatočnou úrovňou rozvoja ľudskej osobnosti, morálnych a vôľových vlastností človeka, ktoré sú ešte pod silným vplyvom predchádzajúcich spoločensko-ekonomických formácií, takže práca sa ešte nestala prvou životnou potrebou človeka.

¹ MARX, K. — ENGELS, B.: Vybrané spisy. Praha, SNPL 1954.

Obe tieto príčiny v ich vzájomnej kombinácii vyžadujú nevyhnutnosť stimulovať záujem človeka na dosahovaní lepších pracovných výsledkov a tým v konečnom dôsledku na rozmnožovaní spoločenského bohatstva. Základným predpokladom takejto stimulácie je práve väzba medzi prácou jednotlivca pre spoločnosť a stupňom uspokojovania individuálnych potrieb, ktorý mu spoločnosť zabezpečuje. (V podmienkach tovarovo-peňažného hospodárstva sa táto väzba zabezpečuje väzbou peňažných príjmov pracujúcich na výsledky ich práce.) Vytvára sa tak dialektická súvislosť medzi vznikom potrieb, prácou potrebnou na výrobu predmetov vhodných na ich uspokojovanie a samou spotrebou, ktorá ako objektívne existujúca sila je predpokladom neustáleho rozvoja ľudskej spoločnosti a neustáleho rastu životnej úrovne ľudí.

Aplikácia rozdeľovania podľa práce nevyhnutne vedie k rozdielom vo výške pracovných príjmov a tým aj v spotrebe; uznáva vyššie nadanie, ktoré vedie k vyššiemu pracovnému výkonu, ako prirodzený predpoklad lepšieho uspokojovania individuálnych potrieb. Stupeň uspokojovania individuálnych potrieb závisí v tomto systéme od vkladu, ktorý jednotlivec vniesol do spoločného hospodárenia a má teda nevyhnutne za následok nerovnomerné uspokojovanie individuálnych potrieb.

Rovnosť obsiahnutá v princípe rozdeľovania podľa práce sa obmedzuje na to, že jednotlivci majú rovnaký vzťah k zospoločenšeným výrobným prostriedkom, rovnaké predpoklady pre rozvoj svojich schopností a rovnaké právo a povinnosť pracovať. Rovnosť sa prejavuje aj v tom, že meradlom rozdeľovania je u všetkých pracovníkov rovnako práca. Takto chápaná rovnosť za socializmu však zároveň obsahuje a predpokladá nerovnosť v osobných dôchodkoch, pretože ľudia vykonávajú práce rôznej zložitosti, majú rôzne telesné a duševné schopnosti, rôznu mieru zručnosti a vytrvalosti a pod. K. Marx v Kritike Gothajského programu poukazuje na to, že princíp rovnosti je večným princípom, ale jeho obsah je v každej historickej etape determinovaný ekonomickými podmienkami príslušnej spoločensko-ekonomickej formácie. Rovnosť je kategóriou práva a „právo nemôže byť nikdy vyššie ako hospodárska sústava a ňou podmienený kultúrny vývoj spoločnosti“.²

Princíp odmeňovania podľa práce prešiel do politickej ekonómie socializmu ako zákon odmeňovania podľa množstva a kvality práce (niekedy sa k týmto dvom atribútom pridáva ešte spoločenský význam práce, inokedy sa hovorí o odmeňovaní podľa pracovných výsledkov). Tento zákon by teda mal byť základom pre praktickú dôchodkovú (najmä mzdovú) politiku socialistického štátu. Jeho praktická aplikácia predpokladá a vyžaduje prácu každého jednotlivca oceniť vopred podľa objektívnych kritérií a noriem.

Pomerne jednoduché je meranie a tomu zodpovedajúce hodnotenie

² MARX, K. — ENGELS, B.: C. d., s. 19.

množstva vykonanej práce. Odmeňovanie podľa množstva vykonanej práce v podstate znamená zosúladienie odmeny s množstvom vykonanej konkrétnej práce. Zásadu odmeňovania podľa množstva vykonanej práce treba však podľa nášho názoru chápať širšie a zahŕňať do nej aj primerané zohľadnenie namáhavosti a intenzity práce, pracovných podmienok a pod. Napríklad zvýhodnené odmeňovanie mimoriadne namáhavých prác, prác vykonávaných za sťažených podmienok a pod.³ V mzdovej praxi socialistických krajín sa tieto faktory zohľadňujú formou rôznych mzdových príplatkov, ale aj zvýhodneným odmeňovaním niektorých odvetví (baníctva, stavebníctva a pod.), čo sa v teórii niekedy považuje za uznanie tzv. spoločenského významu práce.

Podstatne väčšie problémy sú s meraním a hodnotením kvality vykonanej práce a s jej premietnutím do dôchodkovej politiky socialistického štátu, čiže s redukciou zložitej práce na jednoduchú prácu. Tento problém po prvý raz nastolil K. Marx pri skúmaní teórie hodnoty, keď napísal: „Zložitejšia práca platí len ako umocnená alebo skôr znásobená jednoduchá práca, takže menšie množstvo zložitej práce sa rovná väčšiemu množstvu jednoduchej práce.“⁴ Jednoduchú prácu, ktorá je základom, na ktorý sa všetky ostatné práce prevádzajú, možno definovať ako nekvalifikovanú prácu na danom stupni rozvoja vedy a techniky a na danom stupni riadenia spoločenskej výroby.

Napríklad pre hodnotenie pracovnej činnosti robotníkov a technicko-hospodárskych pracovníkov sa v ČSSR ako základné hľadisko používa:

— kvalifikácia, najmä teoretické znalosti (školské vzdelanie) a praktické skúsenosti (dĺžka praxe);

— hmotná a morálna zodpovednosť;

— fyzická, neuropsychická a zmyslová námaha. (Vychádza sa teda z tichého predpokladu, že týmito kritériami je jednoznačne určená kvalita práce.)

Diskutabilné je, či okrem uvedených základných faktorov hodnotenia pracovných činností treba ešte osobitne zohľadňovať „atraktivnosť“ niektorých profesií a povolání, resp. určitých území. Podľa názoru niektorých ekonómov neatraktivnosť ľahkej práce ju v podstate mení na ťažkú prácu. Potvrdzujú to aj špeciálne výskumy fyziológov, podľa ktorých jednotvárna (monotónna) práca spojená s negatívnymi emóciami pracovníka viac vyčerpáva a je spojená s dodatočným vynaložením energie.

V ekonomickej teórii sa v minulosti často zdôrazňovala zásada odmeňovania podľa tzv. spoločenského významu práce. Novšia literatúra od tejto zásady vo väčšine prípadov upúšťa, a to jednak pre jej vágnosť pripúšťajúcu subjektívny výklad, jednak aj preto, že v mnohých prípadoch to, čo sa predtým ozna-

³ Iní autori zahrňujú „pracovné podmienky vyžadujúce väčšie alebo menšie vynakladanie fyzickej, alebo nervovej energie pôsobiace na ľudský organizmus“ do kvality vykonanej práce. Pozri KRAJKOVIČ, T.: Tendencie a problémy diferenciacie miezd v ČSSR. [Kandidátska dizertačná práca.] Bratislava, VŠE 1975.

⁴ MARX, K.: Kapitál I. Bratislava, Pravda 1985, s. 53.

čovalo ako odmeňovanie podľa spoločenského významu práce, je vlastne len špecifickým vyjadrením množstva a kvality vykonanej práce (napr. zvýhodnené odmeňovanie určitých odvetví a pod.). V zásade treba v podmienkach socializmu každú konkrétnu prácu, ktorá je pre fungovanie spoločnosti potrebná, považovať za rovnako významnú.

Okrem zásady odmeňovania podľa množstva a kvality práce sa možno v odbornej literatúre stretnúť so zásadou odmeňovania podľa výsledkov (efektívnosti) vykonanej práce, čím sa myslí predovšetkým výplata prémie a odmien viazaných na dosiahnutie priaznivých hospodárskych výsledkov podniku.

Ani táto zásada však nie je dosiaľ v teórii formulovaná s dostatočnou pregnantnosťou. Bezprostredná súvislosť medzi vynaloženou prácou a hospodárskymi výsledkami existuje totiž len u riadiacich pracovníkov, u ostatných pracovníkov je táto súvislosť len sprostredkovaná a odmeňovanie podľa výsledkov práce môže v takýchto prípadoch narušiť zásadu rovnakej odmeny za rovnakú prácu.

Dôležité poučky o aplikácii princípu rozdeľovania podľa práce obsahujú práce V. I. Lenina (Štát a revolúcia, Najbližšie úlohy sovietskej moci, Projekt rezolúcie o najbližších úlohách straníckej výstavby, Ešte raz o odboroch a pod.), v ktorých rozoberá najmä význam ekonomického prinútenia k práci ako dôležitej podmienky výstavby socialistickej spoločnosti a upevnenia pracovnej disciplíny. V. I. Lenin vo svojich prácach rozoberá aj nevyhnutnosť boja s rovnosťárstvom v odmeňovaní, nevyhnutnosť mzdovej diferenciacie a spojitost odmeňovania za prácu s produktivitou práce.

K. Marx v Kritike Gothajského programu upozorňuje aj na to, že princíp rozdeľovania podľa práce sa nedá aplikovať ako jediný princíp rozdeľovania, pretože spoločnosť ešte pred konečným rozdelením národného dôchodku musí priamo uspokojiť niektoré potreby, ktoré nie je účelné viazať na pracovné príjmy jednotlivých občanov (školsťvo, zdravotníctvo, nemocenské dávky a pod.).

Popri dávno známej a v teórii i v praxi bežne používanej zásade odmeňovania podľa práce sa v poslednom čase čoraz častejšie hovorí o zásade sociálnej spravodlivosti ako o najvyššej zásade socialistickej sociálnej politiky. (Například III. časť politickej správy ÚV KSČ XVII. zjazdu KSČ má názov Hlavné smery sociálnej politiky, uplatňovanie zásady sociálnej spravodlivosti.) Zásada sociálnej spravodlivosti je pochopiteľne širšia ako princíp odmeňovania podľa práce, pretože sa nevzťahuje len na oblasť rozdeľovania, ale na celý súhrn spoločenských vzťahov v našej spoločnosti. Pre oblasť rozdeľovania je však mimoriadne dôležitá správna aplikácia tejto zásady v súlade so všeobecnými zákonitosťami socialistickej spoločensko-ekonomickej formácie.

Teoreticky si možno predstaviť model rozdeľovania, ktorý sleduje výlučne ekonomické aspekty rozvoja bez ohľadu na ich možné negatívne dôsledky a neprizerá na iné potreby rozvoja jednotlivcov a spoločnosti. V takomto modeli nástroje rozdeľovania neobsahujú nijaké prvky na realizáciu sociálnych cieľov rozvoja okrem tých, ktoré sa presadzujú priamo prostredníctvom ekonomického rozvoja. Model rozdeľovania zo-

hľadajúci len ekonomické aspekty sa však v súčasných podmienkach nevyskytuje prakticky nikde na svete. Vždy obsahuje aj určité aspekty, ktoré sa nedajú jednoznačne odvodiť od ekonomických aspektov rozvoja. Vzhľadom na bezprostredný vplyv týchto aspektov na vzťahy medzi jednotlivcami a sociálnymi skupinami budeme ich nazývať sociálnymi aspektmi, i keď takéto označenie nie je úplne výstižné (aj čisto ekonomické aspekty mechanizmu rozdeľovania majú napokon sociálne dôsledky). Existencia sociálnych prvkov rozdeľovania by sa dala na najvšeobecnejšej úrovni odôvodniť úsilím o zabezpečenie všestranného rozvoja človeka. Takáto formulácia cieľa je však príliš neurčitá a ťažko použiteľná. Vhodnejšie bude preto používať také pojmy, ako sociálna spravodlivosť a sociálna racionalita, ktoré by mali byť zásadnými východiskovými bodmi pre formuláciu sociálnych aspektov rozdeľovacej politiky.

Zásada sociálnej spravodlivosti je východiskovou zásadou rozdeľovacej politiky za socializmu. Táto zásada sa pritom v súčasných podmienkach rozvoja spoločnosti premieta tak do ekonomických, ako aj do sociálnych aspektov rozdeľovacej politiky. Aplikácia princípu sociálnej spravodlivosti na sféru rozdeľovania v súčasných podmienkach znamená:

— uplatňovanie odmeňovania podľa práce ako základnej formy rozdeľovania;

— vytváranie rovnakých podmienok pre prácu všetkým občanom (v zmysle zabezpečenia primeraného vzdelania, práva na prácu, zdravotnej starostlivosti a pod.);

— zabezpečenie osôb, ktoré ešte alebo už nie sú schopné pracovať.

Zatiaľ čo prvý cieľ sa zabezpečuje primárne ekonomickými aspektmi rozdeľovacej politiky, zabezpečenie druhého a tretieho cieľa je doménou jej sociálnych aspektov.⁵

Ekonomické ciele rozdeľovacej politiky sa realizujú spravidla odmeňovaním podľa množstva a kvality vykonanej práce, sociálne ciele neekvivalentným rozdeľovaním zo spoločenských spotrebných fondov.

Vzhľadom na to, že problematika odmeňovania podľa práce je v odbornej literatúre pomerne podrobne rozpracovaná, budeme si všimnúť predovšetkým rozdeľovanie zo spoločenských spotrebných fondov ako druhý kanál zabezpečujúci aplikáciu sociálnej spravodlivosti v rozdeľovaní.

Rozdeľovanie zo spoločenských spotrebných fondov plní minimálne tri rozdielne spoločensko-ekonomické funkcie:

a) zabezpečiť uspokojovanie určitých základných ľudských potrieb (ochrana zdravia, vzdelania a pod.) ako základných podmienok ľudskej existencie všetkým členom spoločnosti, bez ohľadu na to, aké majú pracovné príjmy;

⁵ Sociálne aspekty rozdeľovacej politiky sledujú aj zabezpečenie ďalších cieľov podľa zásad socialistického humanizmu (napr. starostlivosť o osoby trvalo neschopné pracovať) a tzv. sociálnej racionality, ktorú treba vidieť v úzkej vzájomnej väzbe s ekonomickou racionalitou.

b) zabezpečiť uspokojovanie potrieb tých ľudí, ktorí z objektívnych príčin nemajú prechodne alebo trvalo vlastné pracovné príjmy (chorí, invalidi, dôchodcovia atď.);⁶

c) úplne alebo čiastočne uhradiť náklady súvisiace s výchovou mladej generácie.

Bod c) by sa dal chápať aj ako špecifický prípad funkcie uvedenej v bode b).

Pri rozdeľovaní podľa práce a rozdeľovaní zo spoločenských spotrebných fondov sa používajú rozdielne kritériá. Kým pri vyplácaní pracovných príjmov sa vychádza zo socialistickej zásady odmeňovania podľa množstva a kvality vykonanej práce, dávky zo spoločenských spotrebných fondov sa v mnohých prípadoch poskytujú bez ohľadu na predchádzajúcu pracovnú činnosť obyvateľov, predovšetkým na základe ich skutočných potrieb. Obsahujú preto už určité prvky rozdeľovania podľa potrieb, i keď s ním nie sú pochopiteľne totožné — rozdeľovanie podľa potrieb je formou rozdeľovania, ktorá je typická pre komunistickú spoločnosť.

Rozhodujúcim princípom rozdeľovania v prvej fáze komunistickej spoločnosti musí byť nevyhnutne rozdeľovanie podľa práce, ktoré vytvára najbezprostrednejšiu väzbu medzi podanými pracovnými výkonmi a životnou úrovňou, a preto je — prostredníctvom realizovanej osobnej spotreby — najdôležitejším stimulom pracovnej činnosti. Určitým nedostatkom rozdeľovania zo spoločenských spotrebných fondov je z tohto aspektu skutočnosť, že jeho väzba na pracovné zásluhy je vo väčšine prípadov len sprostredkovaná (v určitej oslabenej forme existuje iba v nemocenskom poistení a v dôchodkovom zabezpečení) a pre jednotlivca nie je priamo postihnuteľná.

Ak vychádzame z tohto základného rozlišovacieho kritéria, potom je zjavné, že socialistický štát musí zabezpečovať zo spoločenských spotrebných fondov predovšetkým také potreby, ktoré považuje za nevyhnutné zabezpečiť všetkým občanom bez ohľadu na to, aké sú ich pracovné výkony a z toho vyplývajúce pracovné príjmy. Zo spoločenských spotrebných fondov sa teda uhrádzajú predovšetkým náklady na školské vzdelanie a iné výdavky súvisiace so zabezpečením výchovy detí (materské školy, jasle a pod.), náklady na zdravotnú starostlivosť a starostlivosť o starých ľudí. Pri konkrétnom určovaní rozsahu týchto prostriedkov musia úvahy riadiacich a plánovacích orgánov vychádzať z vývoja demografickej štruktúry obyvateľstva a z toho, do akej miery je v tej-ktorej vývinovej etape účelné zvýšiť absolútnu úroveň spoločenskej spotreby bez oslabenia hmotnej zainteresovanosti na dosiahnutých výsledkoch výroby.

Pri rozhodovaní o tom, či tá alebo oná oblasť ľudských potrieb sa má

⁶ Tieto dve funkcie sa do určitej miery prekrývajú: školstvo je určené predovšetkým pre deti a mládež, teda potenciálne práceschopných, zdravotníctvo zasa predovšetkým pre tých, ktorí sú dočasne práceneschopní.

financovať z dôchodkov občanov získaných podľa množstva a kvality práce alebo zo spoločenských spotrebných fondov, treba vychádzať vždy z komplexného rozboru ekonomických a mimoekonomických podmienok a z predpokladaného účinku zamýšľaného opatrenia. Nepremyslené rozširovanie dávok zo spoločenských spotrebných fondov môže mať aj negatívne dôsledky (napr. i určité oslabenie materiálnej zainteresovanosti na pracovných dôchodkoch a tým aj na raste produktivity práce, znevýhodnenie určitých vrstiev obyvateľstva, ktoré z najrôznejších dôvodov nemajú možnosť čerpať prostriedky zo spoločenských spotrebných fondov a pod.). Ďalším dôležitým kritériom pri rozhodovaní o spôsobe rozdelenia fondu spotreby musí byť úsilie o zabezpečenie maximálnej spoločenskej efektívnosti vynaložených prostriedkov — v tejto oblasti sa v súčasnosti vyskytuje viacero defektov a prípadov zneužívania, ktoré treba riešiť racionálnejšou úpravou súčasných právnych predpisov a demokratizáciou ich uplatňovania.

Analýza dlhodobého vývoja vzťahu medzi čistými pracovnými príjmami a dôchodkami zo spoločenských spotrebných fondov v ČSSR ukazuje jednoznačnú tendenciu k rastu podielu potrieb uhrádzovaných zo spoločenských spotrebných fondov (z 18,5 % v roku 1952 na 42,4 % v roku 1985). Táto skutočnosť vyvoláva niekedy v teórii i v praxi obavu, že by sa takýto vývoj mohol negatívne prejaviť na materiálnej zainteresovanosti pracujúcich a tým pôsobiť proti spätnému účinku rozdeľovacej politiky na ekonomický rast.

Podrobnejšie preskúmanie pôsobenia spoločenských spotrebných fondov v ich jednotlivých funkciách však ukazuje, že konflikt medzi princípom rozdeľovania podľa práce a zo spoločenských spotrebných fondov existuje iba vo funkcii, ktorú sme uviedli ad a). V tomto prípade, pravda, spoločnosť sa vedome vzdáva princípu zásluhovosti ako kritéria pre uspokojovanie určitých potrieb v prospech socialistickeho humanizmu, ktorý treba považovať za dôležitý princíp socialistickej rozdeľovacej a sociálnej politiky. Vedomé uspokojovanie istých základných potrieb, ktoré majú rozhodujúci význam pre rozvoj socialistickej osobnosti, nezávisle od podaných pracovných výkonov, znamená samozrejme určité zatlačenie princípu zásluhovosti, ktoré však v danom prípade je zámerné a je v súlade so základnými princípmi socialistickej spoločnosti.

Závažná je aj otázka, ktoré z potrieb uhrádzovaných spoločnosťou zo spoločenských spotrebných fondov sa majú uspokojiť z celospoločenských zdrojov a ktoré z podnikových prostriedkov. Odpoveď na túto otázku možno formulovať na najvšeobecnejšej úrovni tak, že z celospoločenských prostriedkov by sa mali uspokojovať tie základné ľudské potreby, ktoré nemožno v nijakom prípade viazať na pracovnú činnosť a ktoré treba zabezpečiť v plnom rozsahu všetkým obyvateľom; z podnikových prostriedkov zasa také potreby, ktorých uspokojovanie má skôr doplnkový charakter, a preto ho možno do určitej miery urobiť závislým od pracovných zásluh pracovníkov určitého podniku.

Týmto konštatovaním sa dostávame k závažnej otázke, do akej miery sa pri uspokojovaní určitých potrieb zo spoločenských spotrebných fondov má bezprostredne rešpektovať hľadisko pracovnej zásluhovosti. Uplatňovanie tohto hľadiska (zdôvodňujúceho spoločenskú spotrebu z podnikových prostriedkov) možno pripustiť pri poskytovaní služieb takého charakteru, ktoré nemajú rozhodujúci význam pre rozvoj človeka, a preto pri nich možno pripustiť určitú diferenciáciu.

Základným predpokladom toho, aby diferencované odmeňovanie podľa práce pôsobilo ako stimul rastu efektívnosti spoločenskej práce a intenzifikácie výroby, je, aby sa jeho účinky plne premietali do životnej úrovne pracujúcich. Na realizáciu tohto predpokladu je však potrebné vytvoriť podmienky. Diferenciácia miezd ešte neznamená bezprostredne diferenciáciu životnej úrovne pracujúcich. Pracovné príjmy jej diferenciáciu síce významným spôsobom ovplyvňujú, nie sú však jej jediným a v niektorých prípadoch ani jej rozhodujúcim činiteľom. Životná úroveň obyvateľstva sa totiž nevytvára len v pracovnom procese ako výsledok odmeny za vykonanú prácu, ale významným spôsobom na ňu vplýva znovurozdeľovanie pracovných príjmov, ktoré prebieha v rámci domácnosti — základnej ekonomickej bunky obyvateľstva (pracovník a domácnosť sa stotožňujú len v prípade jednočlenných domácností). Čistý dôchodok domácnosti nezávisí len od pracovných príjmov členov domácnosti, ale aj od kvantitatívneho pomeru medzi ekonomicky aktívnymi členmi a počtom vyživovaných osôb v domácnosti. To znamená, že rovnaké pracovné príjmy pracovníka sa môžu premietnuť do veľmi rozdielnej úrovne príjmov na jedného člena domácnosti a naopak, rozdielne pracovné príjmy sa môžu prejavíť v domácnostiach rozdielnej štruktúry ako rovnaké príjmy na hlavu.

Na deformujúci vplyv rozdielnej demografickej štruktúry domácností na diferenciáciu životnej úrovne musí štátna rozdeľovacia politika reagovať, pretože významným spôsobom modifikuje pôvodnú diferenciáciu pracovných príjmov odvodenú od množstva a kvality vykonanej práce.

Problém zrejme nemožno riešiť opatreniami v oblasti mzdovej politiky. Každý pokus o vyplatenie miezd diferencovaných podľa rodinných pomerov pracovníka by znamenal narušenie socialistického princípu rovnakej odmeny za rovnakú prácu.

Na druhej strane je socialistickej spoločnosti cudzí liberalistický postoj k rodinným pomerom pracovníka, ktorý počet detí považuje za súkromnú vec rodičov. Štát je zainteresovaný na tom, aby všetky deti, ktoré sa v spoločnosti narodia, boli vychované tak, aby sa stali platnými členmi socialistickej spoločnosti (aj z hľadiska adekvátnej reprodukcie pracovných síl). F. Engels v práci Pôvod rodiny, súkromného vlastníctva a štátu píše, že v socialistickej spoločnosti „starostlivosť o deti a ich výchovu sa stane vecou verejnou“. V Komunistickom manifeste sa medzi opatreniami, ktoré má proletariát uskutočniť po prevzatí moci, uvádza „verejná a bezplatná výchova všetkých detí“.

Na zabezpečenie tohto cieľa môže spoločnosť použiť v podstate tri formy úplnej alebo čiastočnej úhrady nákladov na výchovu detí:

- bezplatné poskytovanie rôznych výrobkov a služieb pre rodiny s deťmi;
- poskytovanie tovarov a služieb pre deti za zvýhodnené ceny so štátnou dotáciou;
- financovanie nákladov na výchovu detí z prostriedkov domácností pri súčasnom poskytovaní účelových peňažných dávok zo spoločenských spotrebných fondov.

Dôležitým predpokladom toho, aby spoločenská pomoc rodinám s deťmi nenarušila zákon odmeňovania podľa množstva a kvality vykonanej práce, ale aby pôsobila v súlade s ním, je, aby sa poskytovala v rovnakej výške na každé dieťa bez ohľadu na príjem ekonomicky činných členov domácností. Ak sa táto zásada narušuje, spoločenská pomoc rodinám s deťmi znamená zásah do pôvodnej diferenciacie pracovných príjmov — spravidla smerom k zmierneniu (nivelizácii) pôvodnej diferenciacie ich pracovných príjmov.

V teórii i v praxi sa možno stretnúť s názorom, že rozdeľovanie zo spoločenských spotrebných fondov predstavuje úplne iný princíp rozdeľovania ako rozdeľovanie podľa práce, z čoho sa potom vyvodzuje, že tieto dva princípy rozdeľovania sa navzájom vylučujú a že každé posilňovanie rozdeľovania zo spoločenských spotrebných fondov znamená oslabovanie rozdeľovania podľa práce a opačne. Analýza rozdeľovacích účinkov spoločenskej pomoci rodinám s deťmi však ukazuje, že táto predstava je zjednodušená a v konečnom dôsledku nesprávna, pretože v plnom rozsahu platí len pre určitý druh dávok zo spoločenských spotrebných fondov. To potom znamená, že ďalšie rozširovanie spoločenskej pomoci rodinám s deťmi nie je v rozpore so socialistickou zásadou odmeňovania podľa práce, ale naopak, pomáha túto zásadu lepšie presadiť priblížením diferenciacie životnej úrovne ekonomicky činných členov domácnosti pôvodnej diferenciacii ich pracovných príjmov.

S problémami odmeňovania pracujúcich úzko súvisí oblasť sociálneho zabezpečovania tých občanov, ktorí pre vek alebo z iných dôvodov zanechali aktívnu pracovnú činnosť (starobní, invalidní a iní dôchodcovia). Niet dôvodu diferencovať akýmkoľvek spôsobom rozsah spoločenskej pomoci pre invalidov, ktorí predtým nepracovali — tu východiskom pre úvahy spoločnosti musia byť racionálne náklady na ich živobytie. Zabezpečenie invalidov, ktorí predtým pracovali, a starobných dôchodcov by však malo byť odstupňované v podstate podľa predchádzajúcej mzdy, vyjadrujúcej množstvo a kvalitu predtým vykonanej práce, ak sa nemá oslabiť princíp pracovnej zásluhovosti ako rozhodujúci princíp rozdeľovacej politiky. Je zjavné, že starostlivosť spoločnosti o invalidných a starobných dôchodcov nie je v rozpore s uplatňovaním princípu odmeňovania podľa práce, ale predstavuje naopak jeho dotiahnutie do post-aktívneho obdobia.

Trochu zložitejšia je situácia pri tej časti spoločenských spotrebných fondov, ktorá sa vynakladá na uspokojovanie určitých vybraných potrieb z celospoločenských zdrojov. Pretože v tomto prípade ide o veľmi heterogénnu skupinu potrieb, bude potrebné posudzovať každú z nich osobitne.

Zdravotné služby sa vo všetkých socialistických štátoch poskytujú obyvateľstvu bezplatne. Tento fakt zrejme pôsobí smerom k zmierňovaniu pôvodnej diferenciacie pracovných dôchodkov, pretože zdravotné služby sa poskytujú všetkým obyvateľom podľa ich skutočných potrieb a niet dôvodu predpokladať priamu súvislosť medzi pracovnými príjmami ekonomicky aktívnych členov domácností a čerpaním služieb zdravotníctva. Čerpanie zdravotných služieb možno v podstate považovať za funkciu počtu členov domácnosti, čo potom znamená, že domácnosti s väčším počtom členov a s nižšími príjmami na hlavu majú spravidla percentuálne väčší úžitok z bezplatného čerpania zdravotných služieb a že teda poskytovanie zdravotných služieb vyrovnáva životnú úroveň domácností.

Výška peňažných nemocenských dávok sa v zásade viaže na výšku príjmu zo zamestnania a znamená preto premietnutie diferencovaného odmeňovania podľa práce do oblasti dočasnej práceneschopnosti. V ČSSR však pre príjemcov vyšších miezd je stanovené horné obmedzenie výšky nemocenských dávok, čo má nivelizačný účinok a neopodstatnene znižuje ich dôchodky v prípade choroby.

Pri ostatných službách, ktoré sa plne alebo sčasti financujú zo spoločenských spotrebných fondov (školsťvo, kultúra, bytové hospodárstvo a pod.), neexistuje priama závislosť medzi výškou pracovných príjmov a rozsahom poskytovaných služieb (s výnimkou nákladov na povinné školské vzdelanie, ktoré idú v prospech domácností úmerne počtu školo-povinných detí a pôsobia teda na vyrovnávanie životnej úrovne domácností).

Vzhľadom na mimoriadne heterogénny charakter dávok a služieb zahrnutých do spoločenských spotrebných fondov nie je preto možné dospieť k jednoznačným záverom o tom, či sa v dôsledku ich poskytovania pôvodná diferenciacia pracovných príjmov obyvateľstva zmierňuje alebo zvyšuje.

Naše úvahy možno zhrnúť tak, že základným nástrojom zabezpečovania sociálnej spravodlivosti v rozdeľovaní v socializme je odmeňovanie podľa práce. Popri ňom však nezanedbateľnú úlohu hra rozdeľovanie zo spoločenských spotrebných fondov, ktorého ciele a funkcie sa od funkcií odmeňovania podľa práce v mnohom ohľade odlišujú. Dôležitým predpokladom bezporuchového fungovania mechanizmu rozdeľovania pri presadzovaní princípu sociálnej spravodlivosti je taká vzájomná vyváženosť jeho ekonomických a sociálnych aspektov, ktorá zaručuje na jednej strane predominciu odmeňovania podľa práce ako základného

faktora ovplyvňujúceho životnú úroveň obyvateľov a na druhej strane primerané plnenie funkcií rozdeľovania zo spoločenských spotrebných fondov.

РАСПРЕДЕЛЕНИЕ ПРИ СОЦИАЛИЗМЕ И СОЦИАЛЬНАЯ СПРАВЕДЛИВОСТЬ

СОБЕК, Ото

Статья посвящена применению принципа социальной справедливости в распределении при социализме. Исходя из основных тезисов марксистской теории распределения автор доходит к заключению, что применение этого принципа можно интерпретировать как применение вознаграждения за труд в качестве основной формы распределения, создание одинаковых условий труда для всех граждан и также обеспечение лиц, которые еще не могут работать или уже не способны работать. Свое внимание автор в дальнейшем обращает на распределение общественных фондов потребления в качестве второго канала обеспечивающего применение социальной справедливости в распределении и его отношение к распределению по труду. Особенное внимание уделяет автор проблематике общественной помощи семьям с детьми, которая не находится в противоречии с принципом вознаграждения за труд, но помогает его лучше укрепить приближением дифференциации жизненного уровня экономически активных членов семьи исходной дифференциации их трудовых доходов.

DISTRIBUTION IN SOCIALISM AND SOCIAL JUSTICE

СОБЕК, Ото

The article deals with the application of the principle of social justice in distribution in socialism. Coming out from basic theses of the Marxian theory of distribution the author comes to the conclusion that the application of this principle can be interpreted as an assertion of rewards according to work as the basic form of distribution, creating equal working conditions for all citizens as also securing persons who still can not work or already are not able to work. The author draws his attention further on distribution from social consumption funds as on the second channel securing the application of social justice in distribution and its relation to distribution according to work. The author pays special attention to problems of social help for families with children, which are not in discrepancy with the principle of rewards according to work, but which help better to apply it by approaching the differentiation of living standards of economically active member of households to the original differentiation of their work incomes.

Metodológia skúmania ekonomických zákonov súčasného kapitalizmu

MOČERNYJ, Stepan Vasilievič

Problém metodológie skúmania ekonomických zákonov súčasného kapitalizmu je veľmi zložitý a mnohostranný. Jeho riešenie vyžaduje najskôr objasniť obsah kategórie *zákon* ako všeobecnejšej otázky vo vzťahu ku kategórii *ekonomický zákon*, k jeho rozličným stránkam. Bez tohto objasnenia všeobecných otázok bádateľ „... sa na každom kroku, aj keď si to nebude uvedomovať, bude «potkýnať» o tieto všeobecné otázky“ [1, s. 437]. Bez tohto predbežného vyriešenia všeobecných otázok nemožno vytvoriť adekvátny metodologický základ pre poznanie zvláštností pôsobenia ekonomických zákonov kapitalizmu v súčasných podmienkach.

V tejto súvislosti je potrebné poznamenať, že bez ohľadu na existenciu veľkého počtu prác sovietskych vedcov o obsahu pojmu *zákon*,¹ jeho vymedzenie v mnohých prípadoch nezodpovedá v plnej miere základným požiadavkám materialistickej dialektiky; nie sú v nich dostatočne zahrnuté základné marxisticko-leninské tézy o danom probléme. Robia sa napríklad pokusy vymedziť danú kategóriu prostredníctvom výpočtu jej najdôležitejších znakov bez prihliadnutia na ich subordináciu. Na takéto pokusy možno do istej miery uplatniť Leninovu kritiku rôznych vedcov za ich zámer eklekticky sa usilovať o výpočet všetkých konkrétnych znakov a jednotlivých faktorov s cieľom vniesť do všeobecného pojmu všetky čiastkové znaky javu [2, s. 177–181].

Pritom väčšina definícií nevyčleňuje takú formu vzťahu, ako je vnútorná, na čo viackrát poukazovali klasici marxizmu-leninizmu. Vnútorná väzba (vzťah) je najviac zovšeobecnenou charakteristikou zákona, a preto sa nachádza v ďalších, konkrétnejších formách. Čo sa týka takého znaku zákona, ako je všeobecná forma vzťahu (spojenia), nie vždy

¹ Tomuto problému sú venované práce V. P. Branského, V. G. Vinogradova, G. J. Glesermana, V. N. Golanova, S. I. Gončaruka, B. M. Kedrova, V. N. Panibratova, M. M. Rozentaša, V. P. Rožina a iné.

existuje vnútorné, hlboké spojenie, ktoré ovplyvňuje spôsob a charakter pôsobenia iných znakov zákona. Napríklad trhové vzťahy v podmienkach kapitalizmu majú všeobecný charakter, majú formu všeobecného vzťahu medzi tovarovými výrobcami. Avšak vystupujú vo forme vlastnej kapitalistického spôsobu realizácie zákonov.

Vo väčšine definícií podstaty zákona prostredníctvom uvedenia základných foriem vzťahov sa nerešpektuje princíp postupnosti, postupného rozvoja. Práve na túto stránku upozorňoval V. I. Lenin pri charakteristike Marxovho prínosu do utvorenia vedeckej teórie spoločenského rozvoja. Hlavná Marxova zásluha podľa V. I. Lenina spočíva v odhalení zákonov týchto premien, v tom, že skúmal predovšetkým objektívnu logiku týchto zmien v ich historickom vývine. Z tohto hľadiska základnou formou vzťahu, východiskovým znakom zákona je nevyhnutné spojenie, čo predpokladá predovšetkým skúmanie objektívnych príčin zrodzenia, vzniku ľubovoľného javu alebo procesu. „Každý ... systém výrobných vzťahov je podľa Marxovej teórie — písal V. I. Lenin — osobitným sociálnym organizmom, ktorý má osobitné zákony svojho vzniku, fungovania a prechodu do vyššej formy, premeny na iný sociálny organizmus“ [3, s. 502].

Pretože príčinné súvislosti sú základnou formou determinizmu, vystupujú ako forma prejavu nevyhnutných súvislostí, teda jednak v rovine ich sprostredkovania, jednak v rovine charakteristiky základných foriem zákonitých súvislostí nie je potrebné spolu s nevyhnutnosťou uvádzať príčinnú-následnú súvislosť. Ak toto vezmeme do úvahy, najjednoduchšou definíciou zákona je: vnútorne nevyhnutný stály vzťah. Tento vzťah sa uskutočňuje ako „vzťah podstaty alebo medzi podstatami“ [2, s. 179]. Ak berieme do úvahy, že podstata sa odhaľuje predovšetkým prostredníctvom kategórie protirečenia,² jednoty protirečivých stránok, tak zákon vystupuje ako vnútorne nevyhnutné, stále spojenie medzi odlišnými podstatami alebo protirečivými stránkami jednej podstaty. Keď sa hovorí o určení vnútornej súvislosti medzi rozdielnymi podstatami, tak táto súvislosť vystupuje vo forme spojenia navonok protirečivých javov. V tomto zmysle K. Marx vymedzoval zákon ako „súvislosť medzi dvoma javmi, ktoré si zdanlivo protirečia“ [4, s. 263]. Takéto chápanie zákona sa približuje k chápaniu pojmu *štruktúry*, ktorá je konkretizáciou kategórie *forma*, ako o tom písal už Hegel a v Teóriách o nadhodnote v polemike s A. Smithom aj K. Marx.

Vzťahy medzi podstatami môžu byť odhalené prostredníctvom kategórie vlastnosti, kvality. Pritom je potrebné brať do úvahy, že každý predmet má „nekonečné množstvo iných vlastností, stránok, vzájomných vzťahov a „styčných bodov“ s celým ostatným svetom“ [5, s. 80]. Preto podstata, a v nadväznosti na ňu aj zákon, je vyjadrením základných

² „Vo vlastnom zmysle je dialektika — napísal V. I. Lenin — štúdium protirečenia v samej podstate predmetov“ [2, s. 277].

vlastností, číť kvalitatívnej určenosti predmetov. Ako odlišné kvality kapitalistického spôsobu výroby vystupujú jednotlivé formy kapitálu, štádiá, stupne a etapy rozvoja daného spôsobu výroby. V tejto súvislosti zákon možno skúmať i ako formu spojenia medzi základnými alebo podstatnými vlastnosťami a stupňami rozvoja tých alebo iných procesov a javov. Vychádzajúc z uvedeného možno zákon vymedziť nasledovne: je to vnútorný, nevyhnutný, stály a podstatný vzťah medzi základnými protirečivými stránkami, vlastnosťami, stupňami rozvoja javov a procesov objektívneho sveta, v rámci ktorého sa uskutočňuje vznik, fungovanie a prechod daného protirečenia do jeho rozvinutejšej formy. Ak sa pri vymedzení zákona hovorí o vzťahu protirečivých stránok jednej podstaty alebo o vzťahoch rozdielnych podstát, tak s úmyslom vyhnúť sa tautológii pri definovaní zákona nie je nevyhnutné nazývať túto formu spojenia podstatným vzťahom. V uvedenom vymedzení kategórie zákon sú syntetizované len najdôležitejšie znaky zákona (alebo formy jeho väzieb) sformulované klasikmi marxizmu-leninizmu so zreteľom na ich subordináciu. Plnšie vymedzenie obsahu zákona môže byť vyjadrené len prostredníctvom celého systému väzieb danej kategórie s množstvom iných elementov kategoriálneho aparátu materialistickej dialektiky. Preto je plne opodstatnená existencia viac ako 20 definícií podstaty v Heglovom učení, pričom zákon a podstata, podľa slov V. I. Lenina, sú pojmy rovnocenné [2, s. 178]. Jadrom je, že aj podstata, aj zákon sú vymedzené prostredníctvom kategórie protirečenia, vzájomných väzieb jeho stránok.

Ekonomické zákony, ako zákony rozličných foriem činnosti ľudí, prejavujú sa prostredníctvom ich záujmov a potrieb. Medzi pôsobením ekonomických zákonov, určujúcich charakter spoločenskej činnosti ľudí, ich cieľov a činov, a činnosťou ľudí vznikajú rôzne prechodné články. Prvým takým článkom, podľa zakladateľov marxizmu-leninizmu, sú potreby ľudí. Ďalšími prechodnými článkami sú záujmy a ciele. Je potrebné uviesť, že keď sa hovorí o hybných silách spoločenského rozvoja, tak do úvahy sa berú potreby, pohnútky, ktoré uvádzajú do pohybu masu ľudí, celé národy a triedy.

Špecifiká ekonomických zákonov kapitalizmu vyplývajú zo zvláštností samého predmetu politickej ekonómie, ktorý klasici marxizmu-leninizmu vymedzili z viacerých hľadísk. Jednou z takých definícií politickej ekonómie v úzkom zmysle slova je skúmanie kapitalistického spôsobu výroby a jemu zodpovedajúcich výrobných a výmenných vzťahov [6, s. 14]. Spôsobom výroby K. Marx, ak vychádzame zo štruktúry Kapitálu, rozumie kapitalistický spôsob výroby (alebo proces kapitalistickej výroby vcelku) a jemu zodpovedajúce vzťahy výroby (proces výroby kapitálu, skúmaný v I. zväzku) a vzťahy výmeny (proces obehu kapitálu, objasnený v II. zväzku).

Súčasne, pri zohľadnení množstva obsahových významov pojmu *spôsob výroby* (napríklad dialektická jednota výrobných síl a výrobných vzťa-

hov, spôsob zosúladenia bezprostredných výrobcov s výrobnými prostriedkami, technologický spôsob výroby], jedným z dôležitých jeho významov je technologický spôsob výroby, ktorého základom sú rôzne výrobné prostriedky, ktorých gradácia zahŕňa manufaktúru, strojovú výrobu, automatizované systémy strojov. Dvoma jeho stránkami sú výrobné sily a vecná forma [t. j. vzťahy špecializácie, kooperácie, výmena činností a iné]. Ako predmet ekonomického výskumu v danom prípade vystupujú výrobné sily a ich vecná forma na jednej strane a im zodpovedajúce výrobné vzťahy a vzťahy výmeny na druhej strane. Tento záver sa potvrdzuje v známych slovách F. Engelsa o tom, že kapitalistické formy výroby i výmeny sa stále viac a viac stávajú neznesiteľnými okovami pre samého výrobcu.

V súlade s týmto aspektom predmetu politickej ekonómie je potrebné oddeľovať ekonomické zákony rozvoja technologického spôsobu výroby, v centre ktorých sa vymedzujú zákony rozvoja a fungovania samého systému výrobných síl, a zákony vecnej formy výroby. K prvému typu patrí Marxom objavený zákon, podľa ktorého stále narastajúce množstvo výrobných prostriedkov môže, v dôsledku rastu produktivity práce, narastať stále s menším a menším vynakladaním ľudskej sily. K druhému typu patrí zákon zospoločenšenia výroby a práce, zákon premeny práce a iné.

Ďalším aspektom predmetu politickej ekonómie kapitalizmu je skúmanie špecifických zákonov buržoáznej výroby a buržoáznej výmeny. Z hľadiska jednotlivých fáz spoločenskej výroby ekonomické zákony sú vlastné aj sfére rozdeľovania a spotreby.

Tretí aspekt predmetu danej vedy je skúmanie vzťahov vlastníctva a jeho zákonov. Ekonomické zákony kapitalizmu vychádzajú podľa K. Marxa zo samej podstaty buržoázneho vlastníctva. Na odhalenie takých zákonov je nevyhnutné skúmať ich v procese pohybu vlastníctva výrobných prostriedkov a pracovnej sily, v procese privlastňovania. Preto nie náhodou K. Marx hovoril o zákone privlastňovania alebo o zákone súkromného vlastníctva, o zmene zákonov vlastníctva jednoduchej tovarovej výroby na zákony kapitalistického privlastňovania [6, s. 484–491].

Ekonomické zákony v etape predmonopolistického kapitalizmu, ako vyplýva z doteraz povedaného, boli vlastné tak malovýrobnému vlastníctvu, založenému na vlastnej práci, ako aj individuálnemu kapitalistickému vlastníctvu, opierajúcemu sa o vykorisťovanie námezdnnej práce. Individuálne kapitalistické vlastníctvo bolo vládnúcou spoločenskou formou výrobných síl v nižšom štádiu kapitalistického výrobného spôsobu.

Pôsobenie technicko-ekonomických zákonov [zákonov koncentrácie výroby, zospoločenšenia výroby a práce a iné] podmieňuje kvalitatívny rozvoj vzťahov kapitalistického vlastníctva, premenu individuálnej formy privlastňovania na kolektívnu monopolistickú. Práve z tohto hľa-

diska je potrebné chápať slová V. I. Lenina o tom, že „... utvorenie monopolov koncentráciou výroby vôbec je všeobecný a základný zákon súčasného štádia vývoja kapitalizmu“ [7, s. 381].

Z gnozeologického hľadiska zákony individuálneho kapitalistického vlastníctva vyjadrovali vzájomné spojenie medzi kategóriami Kapitálu K. Marxa. S premenou predmonopolistického kapitalizmu na imperialismus ich pôsobenie je modifikované, uskutočňuje sa v kvalitatívne nových formách.

Zároveň vznikajú nové ekonomické zákony, ktoré sú vlastné len monopolistickej forme prívlastňovania. V najkoncentrovanejšej forme vyjadrujú vzájomnú spätosť medzi jednotlivými znakmi imperialismu. Preto cieľ Leninovej práce Imperializmus ako najvyššie štádium kapitalizmu vysvetliť „... súvislosť a vzájomný vzťah medzi základnými ekonomickými osobitosťami imperialismu“ [7, s. 376] nevyjadruje nič iné ako snahu V. I. Lenina v populárnej forme vysvetliť podstatu nových zákonov monopolistického stupňa imperialismu. K takým zákonom patria vnútorné nevyhnutné väzby medzi koncentráciou výroby na určitom stupni jej rozvoja a vytváraním monopolov, premeny konkurencie na monopol. K technicko-ekonomickým zákonom, vlastným monopolistickému stupňu rozvoja, patrí kombinovanie, t. j. „... spojenie rozličných priemyselných odvetví do jedného podniku, ktoré predstavujú alebo na seba nadväzujúce stupne spracovania suroviny..., alebo v pomere k inému odvetviu majú pomocnú funkciu“ [7, s. 378]. Príkladom posledného typu zákonov je zákon zospoločenšenia procesu technických vynálezov a zdokonalení. Pokiaľ ide o pôsobenie zákona zospoločenšenia výroby, tak na monopolistickom stupni imperialismu tento zákon pôsobí intenzívnejšie, energetickejšie. Vlastne preto na danom stupni dochádza k všestrannému zospoločenšeniu výroby, k vŕhovaniu kapitalistov „... proti ich vôli a bez ich vedomia do akéhosi nového spoločenského poriadku, ktorý je na rozhraní medzi úplne voľnou konkurenciou a úplným zospoločenšením“ [7, s. 387–388].

Do kategórie zákonov možno zahrnúť procesy premeny mnohých drobných sprostredkovateľov — bánk na hŕstku monopolistov, predstavujúcich „... jeden zo základných procesov prerastania kapitalizmu do kapitalistického imperialismu...“ [7, s. 393]. Tento proces sprevádza rastúca centralizácia všetkých kapitálov a peňažných dôchodkov, čo podmieňuje premenu „... tisícok a tisícok rozdrobených hospodárstiev na jednotné celonárodné kapitalistické a potom aj svetové kapitalistické hospodárstvo“ [7, s. 397]. Paralelne s týmto, „z izolovaných kapitalistov vzniká jeden kolektívny kapitalista“ [7, s. 398].

Nevyhnutným následkom uvedených procesov je stále väčšia miera splynutia, zrastenia bankového a priemyselného kapitálu a vytvorenie finančného kapitálu. Takéto vzťahy v etape imperialismu nadobudli charakter vnútorne nevyhnutných, stálych, podstatných, zodpovedajú teda všetkým požiadavkám zákona.

Analogicky je to s ďalšími ekonomickými znakmi imperializmu, väzby medzi ktorými, zvlášť medzi prvým a každým nasledujúcim, majú formu ekonomického zákona.

So zmenou monopolistického stupňa imperializmu na štátnomonopolistický stupeň zákony monopolistického kapitalizmu spolu s ekonomickými zákonmi predmonopolistického štádia kapitalizmu nadobúdajú kvalitatívne nové formy svojho vývinu; modifikuje sa aj mechanizmus ich pôsobenia. Súčasne vznikajú aj nové ekonomické zákony — zákony zoštátnenia kapitalistickej ekonomiky.

Ďalším aspektom predmetu politickej ekonómie kapitalizmu je poznanie vzťahov medzi prácou a kapitálom, skúmanie podstaty kapitálu a základných foriem jeho rozvoja. Je to podmienené tým, že súčasné výrobné vzťahy sú podľa K. Marxa kapitálom a rozvíjajú sa celistvo. V tejto súvislosti K. Marx vyčlenil kategóriu „kapitál všeobecne“, ktorý podľa neho reálne jestvuje a odlišuje sa od zvláštnych, konkrétnych kapitálov. Pri takomto chápaní obsahu kategórie kapitál je plne logický názov základného diela K. Marxa, i štruktúra tejto geniálnej práce.

Marxov prístup má dôležitú teoreticko-metodologickú hodnotu, pretože cieľi na hľadanie zákonov rozvoja a fungovania rôznych foriem kapitálu. Napríklad vyčlenenie úroku a podnikateľského dôchodku K. Marxom — personifikátorom každého, z ktorých je odlišný druh kapitalistu sledujúceho svoje záujmy — znamená, že tieto formy kapitálu sú určované zvláštnymi zákonmi [4, s. 381]. Zisk, úrok, renta, súc ekonomickou realizáciou vzťahov priemyselného, peňažného kapitálu i poľnohospodárskej renty, sú regulované odlišnými zákonmi [8, s. 403]. Teda spolu so všeobecnými zákonmi pre všetky formy kapitálu, pre „kapitál všeobecne“, napríklad zákony konkurencie a pod. (a K. Marx neraz hovoril o zákonoch kapitálu), existujú i zvláštne zákony konkrétnych foriem kapitálu. Ekonomické zákony takto pôsobia nielen na úrovni všeobecnej, ale aj osobitnej, a dokonca i jedinečnej. Také zákony (na úrovni zvláštnosti a jedinečnosti) konkretizujú spoločné, všeobecné zákony rozvoja a fungovania kapitálu. Zákony vo svojej všeobecnej forme sú na jednej strane relatívne nezávislé od zákonov jednotlivých foriem kapitálu, a na druhej strane sa nachádzajú pod ich spätným pôsobením. Hovoriac o zákone klesajúcej tendencie miery zisku K. Marx ukázal, že možnosť odvodiť tento zákon nezávisle „od štiepenia zisku na rozličné časti, ktoré pripadajú rozličným kategóriám osôb, dokazuje už vopred, že všeobecná platnosť tohto zákona nezávisí od spomenutého štiepenia, ani od toho, v akom vzájomnom pomere sú rozličné kategórie zisku, ktoré pri tomto štiepení vznikajú“ [4, s. 252].

Všetky uvedené skutočnosti o skúmanom aspekte predmetu politickej ekonómie kapitalizmu poskytujú základ na to, aby sme urobili, po prvé, záver o tom, že s premenou monopolistického kapitalizmu na štátnomonopolistický vzniká kvalitatívne nová forma kapitálu — štátny kapitál, alebo štátne kapitalistické vlastníctvo, ktoré sa rozvíja spolu

s ďalšími formami kapitálu, a to tak podľa zákonov spoločných pre všetky formy, ako aj podľa len jemu vlastných zákonov. O existencii vnútorných zákonov rozvoja kapitálu v štátnej forme nepriamo svedčí také chápanie dialektickej metódy výskumu, s ktorým sa plne stotožňoval K. Marx. V predslove k I. zväzku Kapitálu sa hovorí o zákone javov, „zákone ich zmeny, ich vývinu, t. j. prechodu od jednej formy na druhú, z jedného usporiadania vzájomných vzťahov na druhé“ [6, s. 24]. Z tejto tézy vyplýva, že pri prechode z jednej formy do druhej vzniká nový zákon, ktorý charakterizuje nový stav vzájomných vzťahov. Isteže, prechod monopolistického kapitalizmu do štátnomonopolistického kapitalizmu kvalitatívne mení vzťahy medzi prácou a kapitálom, konkrétne, medzi pracujúcimi a personifikátormi štátnej formy kapitálu (najvyššími manažérmi štátnych podnikov a najvyššími úradníkmi štátneho aparátu), medzi monopolistickou a štátnou formou kapitalistického vlastníctva a pod. Už sám prechod od jednej formy „kapitálu všeobecne“ k druhej poukazuje na správnosť hľadania nových ekonomických zákonov, vlastných kapitalistickému spôsobu výroby na vyššom stupni jeho rozvoja.

Od okamihu vzniku konfliktu medzi výrobnými silami a úzkym rámcom monopolistického vlastníctva začína intenzívny proces poštátnenia výrobných síl (výrobných prostriedkov, pracovnej sily, vedy ap.), v dôsledku čoho vzniká v rámci kapitalizmu kvalitatívne nová spoločenská forma rozvoja výrobných síl — štátne kapitalistické vlastníctvo. Tejto forme prislúcha jej vlastný zákon pohybu, ktorý odhaľuje prechod od monopolistickej formy k rozvinutejšej spoločenskej forme. Takto treba chápať slová K. Marxa o zákone formy pohybu.

Po druhé, ekonomické zákony rozvoja a fungovania kapitálu do vytvorenia jeho štátnej formy nadobúdajú na vyššom stupni rozvoja kvalitatívne nové formy svojho pohybu. Z gnozeologického aspektu problému sa to týka tak zákonov Marxovho Kapitálu, ako aj zákonov objasnených v Leninovej práci Imperializmus ako najvyššie štádium kapitalizmu.

Posledným základným aspektom vymedzenia predmetu politickej ekonómie je skúmanie spoločenskej formy buržoázneho spôsobu výroby. Politická ekonómia, podľa K. Marxa, zaoberá sa špecifickými spoločenskými formami výroby bohatstva [9, s. 94].

Dôležitý význam pre pochopenie špecifickosti ekonomických zákonov i mechanizmu ich pôsobenia má problém prechodných článkov, prechodných foriem. Prechodné formy pomáhajú predovšetkým objasniť protirečenia medzi všeobecným zákonom alebo zákonom v jeho všeobecnej forme a konkrétnymi vzťahmi.

Pri objasnení vzájomného pomeru zákona vo všeobecnej forme a jeho konkrétnych vzťahov je potrebné vystríhať sa dvoch krajností. Na jednej strane, silným empirizmom je pokus odvodiť empirické javy bezprostredne pomocou jednoduchej formálnej abstrakcie zo všeobec-

ného zákona, ako sa to stalo v učení D. Ricarda. Takáto abstrakcia, podľa slov K. Marxa, je formálna, vo svojej podstate falošná, lebo v tomto prípade konkrétne sa priamo prispôsobuje abstraktnému, empirické javy sa neprípustne „vháňajú do košiara“ všeobecného zákona.

Okrem toho netreba vypustiť zo zreteľa ani tú okolnosť, že zákon v jeho všeobecnej forme vyjadruje podstatu ekonomického javu alebo procesu hlbšie, plnšie ako konkrétne formy prejavu tohto zákona.

Pri zohľadnení vzájomnej väzby kategórií *zákon* a *protirečenie* je dôležité poznamenať, že boj protikladných strán protirečenia, vedúci do štádia konfliktu, protirečenia, podmieňuje riešenie daného predchádzajúceho, menej rozvinutého protirečenia a jeho prechod do rozvinutejšej formy svojho pohybu, ktorá sa taktiež prejavuje jednotou protikladných strán, síl, tendencií. Vytvorenie takejto kvalitatívne novej formy znamená súčasne vznik predtým neexistujúceho zákona. Tak v podmienkach dlhodobého historického rozširovania a výmeny produktov práce rozvíja sa protirečenie medzi úžitkovou hodnotou a hodnotou, vzniká samostatná forma tovarovej hodnoty, dochádza k rozdeleniu tovaru na tovar a peniaze. Do obdobia kapitalistickej tovarovej výroby, t. j. do momentu upevnenia úlohy všeobecného ekvivalentu vo forme vzácných kovov, počas niekoľkých tisícročí, pôsobil zákon hodnoty. Jedna zo zásluh D. Ricarda spočíva v tom, že — ako to povedal už K. Marx — vypracoval presnú definíciu hodnoty tovaru pracovným časom, čo je jedným z najdôležitejších znakov zákona hodnoty. Tento zákon, ako ukázal Ricardo, vládne aj nad buržoáznymi výrobnými vzťahmi, t. j. je všeobecným ekonomickým zákonom. So vznikom peňazí, presnejšie, od momentu upevnenia úlohy všeobecného ekvivalentu vo forme vzácných kovov (tie vystupujú ako nová forma rozvoja protirečenia medzi úžitkovou hodnotou a hodnotou), objavujú sa dovtedy neexistujúce zákony rozvoja a fungovania peňazí.

Zákon hodnoty a zákony rozvoja a fungovania peňazí patria medzi všeobecné, t. j. medzi zákony pôsobiace v niekoľkých spoločensko-ekonomických formáciách. Tie vystupujú ako príčina pôsobenia špecifických zákonov kapitalizmu. Preto zákon, podľa ktorého „pri danej miere nadhodnoty a pri danej hodnote pracovnej sily množstvá vyrábanej nadhodnoty sú priamo úmerné veľkosti preddavkovaných variabilných kapitálov“ [6, s. 259], K. Marx nazýval dôsledkom zákona hodnoty [6, s. 260]. Avšak pôsobenie posledného zákona v rámci kapitalistického spôsobu výroby nezostáva nezmenené. So vznikom kapitálu zákon hodnoty prekonáva špecifický rozvoj. Ako zákon pôsobiaci „pre tovary ako tovar“ stáva sa pre ne neúčinný, len čo začínajú tovary fungovať ako kapitál alebo ako produkty kapitálu. Aby zákon hodnoty predovšetkým adekvátne odrážal podstatu ním regulovaných javov a procesov (gnozeologický aspekt zákona), je nevyhnutné skúmať jeho zmenenú formu prejavu. V najširšom zmysle základom výmeny tovarov v podmienkach kapitalizmu nie je len zákon hodnoty, ale i zákon nadhodno-

ty. Napriek tomu, že zákon nadhodnoty je dôsledkom zákona hodnoty, v podmienkach kapitalistického spôsobu výroby je to určujúci základný ekonomický zákon — špecifický zákon vlastný najvyššej spoločenskej forme kapitalistického rozvoja. Ak hovoríme o etapách rozvoja samého kapitalizmu, tak formy všeobecných a špecifických zákonov podliehajú modifikovaným formám tých istých zákonov vyššieho štádia, etapy, stupňa rozvoja. Tieto posledné formy sa zasa nachádzajú vo vzťahu subordinácie k zákonom vlastným vyšším štádiám, etapám, stupňom.

Tento metodologický prístup sa dá plne uplatniť voči pôsobeniu zákonov najvyššieho štádia kapitalizmu. Nadväzujúc na povedané je nevyhnutné poznamenať, že špecifické zákony kapitalistického spôsobu výroby, a taktiež všeobecné a spoločné ekonomické zákony sa podriaďujú zákonom monopolizácie a zoštátňovania kapitalistickej ekonomiky a pri zohľadnení pôsobenia takej zákonitosti jej rozvoja, ako je prechod od súkromného monopolu k štátnemu, od monopolu k zoštátňovaniu, stále dôležitejšiu úlohu majú zákony zoštátňovania kapitalistickej ekonomiky. Tieto zákony sa stále viac stávajú základom syntézy zákonov nižšieho štádia kapitalizmu a zákonov toho štádia imperializmu, ktoré predchádza štátnomonopolistickému kapitalizmu. V závislosti od zrelého kapitalistického spôsobu výroby, v závislosti od jeho evolúcie z najnižších foriem vlastníctva k vyšším, od vzájomného vzťahu tendencie k anarchii a tendencie k plánovitosti v kapitalistickej výrobe a od ďalších faktorov, monopolizuje sa vzťah živelnosti a uvedomelosti vo formách prejavu a realizácie ekonomických zákonov, konkrétne sa zosilňuje vplyv tried a predovšetkým vládnucej triedy na pôsobenie ekonomických zákonov.

V tejto súvislosti nadobúda mimoriadne na zaujímavosti Leninova kritika tvrdenia Michajlovského, že vraj vedomé pôsobenie ľudí na „chod vecí“ bolo v histórii bezvýznamné. Ľudia, podľa slov V. I. Lenina, „...stavali mimoriadne majstrovské laterálne kanály politických a finančných opatrení, ktorými plynula kapitalistická akumulácia a kapitalistické vykorisťovanie aj za rámec pôsobenia ekonomických zákonov“ [3, s. 488—489].

V najväčšej miere vytvorenie takých kanálov (politických, finančných, právnych, sociálnych a pod.) je vlastné etape rastúceho zoštátňovania kapitalistickej ekonomiky.

Z ruského originálu preložila
Jindra Repčíková

Literatúra

- [1] LENIN, V. I.: Zbrané spisy 15. Bratislava, Pravda 1982.
- [2] LENIN, V. I.: Zbrané spisy 29. Bratislava, Pravda 1985.
- [3] LENIN, V. I.: Zbrané spisy 1. Bratislava, Pravda 1979.
- [4] MARX, K.: Kapitál III—1. Bratislava, SVPL 1958.
- [5] LENIN, V. I.: Spisy 32. Bratislava, SVPL 1955.
- [6] MARX, K.: Kapitál I. Bratislava, Pravda 1985.
- [7] LENIN, V. I.: Zbrané spisy 27. Bratislava, Pravda 1985.
- [8] MARX, K.: Teórie o nadhodnote III. Bratislava, VPL 1968.
- [9] MARX, K.: Teórie o nadhodnote II. Bratislava, VPL 1963.

O ekonomických problémoch vedecko- -technického pokroku

Problémy a východiská pružnejšieho formovania spoločenskej praxe vedou

NAGY, Július

Úvodom

Urýchlenie sociálno-ekonomického rozvoja spoločnosti v zmysle záverov XVII. zjazdu KSČ a zjazdu KSS v súčasných podmienkach nie je možné bez intenzifikácie ekonomiky. Jadrom intenzifikácie je vedecko-technický rozvoj (VTR) a základom i nevyhnutnou podmienkou jeho urýchlenia je rýchlejšie asimilácia najnovších poznatkov vedy v praxi, čiže pružnejšie formovanie spoločenskej praxe vedou.

Vedecko-technický rozvoj môže urýchliť aj účinná finančná sústava [1], zdokonalenie jeho plánovania [2], účinná cenová sústava [4], účinné motivovanie VVZ [6], ako aj progresívne riešenie mnohých iných problémov vlastného VTR. Bez pozitívneho fungovania vedy a praxe však väčšina progresívnych riešení týchto problémov nemá priestor uplatnenia a ostáva iba v polohe želaní. Problém vzájomného vzťahu vedy a praxe a jeho fundamentálne riešenie dostáva tak v úsilí o urýchlenie VTR popri vlastných problémoch toho rozvoja nesuplovateľné miesto a prirodzenú prioritu.

Podstata problému VTR vo vzájomnom vzťahu vedy a praxe a východiská jeho riešenia

Priestor a spektrum pôsobenia vedy v spoločenskej praxi sú omnoho širšie ako miesto VTR v materiálnych procesoch. VTR je iba jednou z foriem konkrétneho prejavu aktívneho formovania spoločenskej praxe vedou, resp. výsledkom tohto formovania. Urýchlenie tohto procesu má však v súčasnom období kľúčový význam, preto aj v tomto príspevku problém formovania praxe vedou orientujeme na urýchlenie VTR.

Úroveň výrobných síl socialistického Československa nie je nižšia ako úroveň výrobných síl väčšiny priemyselne vyspelých štátov sveta.

Napriek tomu efektívnosť našej ekonomiky vo vonkajších, ani vo vnútorných reláciách nedosahuje očakávanú, adekvátnu úroveň. Produkuje málo špičkových výrobkov a produkuje všeobecne relatívne drahé. Preto VTR je skutočne jednou z hlavných foriem zvyšovania efektívnosti národného hospodárstva. Účinne pomáha riešiť obidve naznačené stránky problému, pretože urýchlenie VTR vedie nielen k špičkovým produktom, ale aj k úsporám spoločenskej práce. V záujme cieľavedomejšieho ovplyvňovania tohto procesu by sme si však mali uvedomiť, že VTR v konkrétnej podobe je vyvolaný — odvodený proces. Aby mohol pozitívne ovplyvňovať efektívnosť národného hospodárstva v ktorejkoľvek jeho oblasti, musí najprv sám jestvovať ako trvalý jav (ako potenciálna sila). Jeho vnútornou hybnou silou i trvalým zázemím je *veda*, preto všetky problémy, ale zároveň aj rezervy urýchlenia procesu VTR treba odvíjať v prvom rade zo vzájomného vzťahu vedy a praxe.

V tejto súvislosti sa dnes vyslovujú dve, navonok protichodné tézy. Na jednej strane hovoríme dosť sebaisto o tom, že veda sa stala aktívnou zložkou spoločenských výrobných síl, no vzápätí sa dôrazne dovoľávame užšieho prepojenia vedy s praxou. Protichodnosť týchto dvoch téz je na pohľad zrejmá. Ak je totiž veda skutočne aktívnou spoločenskou výrobnou silou, potom o jej spojenie s praxou netreba bojovať, pretože toto spojenie je tým dané. Ak zase na druhej strane sa ukazuje úsilie o spojenie vedy s praxou ako reálne potrebné, spochybňuje to platnosť prvej tézy a vyvoláva otázku, či je táto téza konštatovaním, alebo iba želaním.

Keďže uvedenú otázku možno interpretovať rôzne, a tým ju aj špekulatívne zneužiť, jej ujasnenie má podstatný význam. Vychádzame pritom z toho, že kým výrobné sily — ako určujúci faktor spoločenského pohybu — predstavujú výkonný potenciál spoločnosti, spoločenská prax je obrazom aktivizácie a využitia tohto potenciálu v konkrétnych podmienkach danej etapy na báze vládnúcich výrobných vzťahov. Preto dialektika vzťahu vedy a praxe je tá istá ako dialektika vzťahu vedy a výrobných síl.

Premena vedy na aktívnu spoločenskú výrobnú silu sa organicky spája s nástupom vedecko-technickej revolúcie. Ani v tomto vzťahu však nemožno zamieňať príčinu s následkami. Inak povedané, veda sa nestala zložkou spoločenských výrobných síl nástupom vedecko-technickej revolúcie, ale práve naopak, vedecko-technická revolúcia vznikla a mohla sa rozvinúť ako epochálny jav len vtedy a na tom základe, keď pôsobenie vedy v spoločenskej praxi nadobudlo kvalitatívne nový, revolučný charakter. Túto zmenu nemožno určiť časom. Nastáva vtedy, keď veda namiesto prevažne pasívneho poznávania a popisovania začína okolitý svet a spoločenskú prax cieľavedome pretvárať — formovať.

Od tohto momentu je prvá téza o vzájomnom vzťahu vedy a výrobných síl, z ktorej sme vychádzali, konštatovaním. Treba ju však interpretovať zároveň

aj ako požiadavku, pretože veda je dnes silne inštitucionalizovaná a čisto konštatačné chápanie tejto tézy hrozí sebauspokojením a pasivitou tých, ktorí sú nositeľmi vedy, jej gestormi.

Akonáhle je veda aktívnou zložkou spoločenských výrobných síl, potom veda v praxi nemôže nebyť, pretože spoločenská prax — to je vlastne fungovanie výrobných síl v priestore vládnúcich výrobných vzťahov.

Z uvedeného vyplýva, že vedu s praxou netreba osobitne spájať, ona je v nej. Je súčasťou praxe samej, spoluvytvára jej obsah. Veda je miagou praxe a spoločenská prax jediným priestorom existencie i zmyslom pôsobenia vedy.

Tak ako nejestvuje prax bez vedy, nejestvuje na druhej strane ani veda bez praxe a mimo nej. Všetky dnes existujúce vedy a vedné disciplíny vznikli preto, že ich potreba sa zrodila v lone spoločenskej praxe a budú existovať opäť len dovtedy, kým ich poznatky budú pre prax aktuálne a užitočné.

Druhá časť uvedenej tézy dopĺňa prvú a jej platnosť dostatočne potvrdzuje život sám. Nech totiž skúmame vedu z akéhokoľvek pohľadu, ona je vždy jednotou troch metamorfóz. Základom jej bytia je veda ako súbor usporiadaných poznatkov (prvá metamorfóza), veda ako súbor bádateľsko-tvorivých metód vyúsťujúca vo formulovaní teórií (druhá metamorfóza) a veda absorbovaná v cieľavedomom konaní ako veda použitá — spredmetnená (tretia metamorfóza). Je pravda, že táto skutočnosť dáva určitú autonómiu vede, nedáva ju však mimo praxe. Veda je bytostne spojená s praxou v každej metamorfóze osobitne, ale aj v ich jednote. Preto vyslovaná téza nevyklučuje síce relatívnu samostatnosť vedy, ale priznáva ju v rámci spoločenskej praxe a nie mimo nej.

Dialektika vedy a spoločenskej praxe spočíva teda v tom, že kým spoločenská prax je existenčnou bázou, životelkou i zmyslom vedy, veda a uplatňovanie jej poznatkov sú podmienkou fungovania praxe. Pretože nejstvuje oddelene veda a prax, ale veda v praxi, tento vzťah sa presadzuje predovšetkým ako vnútorný vzťah, ktorého rámcom a určujúcou stránkou je spoločenská prax. Konkrétny tvar tohto vzťahu však formujú obidva súčinitele a jeho progresívnosť závisí od toho, či veda je pre prax schopná formulovať nové poznatky, a od toho, ako je prax schopná a ochotná nové poznatky aktivizovať.

Ak teda v zásade nejestvuje prax bez vedy, potom vedecko-technický rozvoj je proces, ktorým sa jestvujúci vedecko-technický obsah spoločenskej praxe permanentne inovuje materializáciou vedy. Ukazuje sa, že tento inovačný proces síce možno a treba usmerňovať, regulovať, no nemožno ho priamo nariadiť (prikázať).

Podstata súčasného problému VTR nespočíva v nespojení, resp. v nedostatočnom spojení vedy s praxou, ale v tom, že naša súčasná prax pracuje so starými, vo vede a neraz aj vo svetovej praxi už prekonanými poznatkami. Vinu na tomto stave pritom nenesie ani prax ako taká, ani veda ako taká, ale ich súčasná inštitucionálna reprezentácia, t. j. príslušné orgány rezortov, VHJ, podnikov atď. na jednej strane a vedec-ké inštitúcie a ich orgány na druhej strane.

Inštitucionálna reprezentácia spoločenskej praxe vznikla ako prirodzená

potreba vyvolaná spoločenským charakterom cieľavedomej aktivity a spoločenská prax by nemohla bez nej fungovať. Jej úlohou je usmerňovať a viesť spoločenskú aktivitu tvoriacu obsah spoločenskej praxe v príslušných oblastiach. Tým vlastne ovláda prax, manipuluje s ňou podľa svojich predstáv a budí tak dojem, že je praxou samou. V skutočnosti je však iba formalizovanou nadstavbou spoločenskej praxe.

Zložitosť problému spočíva v tom, že spoločnosť môže ovplyvňovať svoju prax jedine cez túto nadstavbu. Hoci fungovanie spoločenskej praxe má svoje vlastné objektívne zákonitosti, spoločenské smernice, nadstavba môže v intenciách týchto zákonov a smerníc [ale často aj mimo nich] vývoj praxe viesť rôznym smerom, urýchľovať ho či spomaľovať, vrátane VTR.

Obdobne inštitucionálna reprezentácia vedy nie je vedou samou. Je opäť iba formalizovanou organizačnou nadstavbou a nanajvýš nositeľom vedy. Jej úlohou je usmerňovať vývoj a pôsobenie vedy v súlade s objektívnymi zákonitosťami vývoja a s objektívnymi zákonitosťami fungovania spoločenskej praxe. Naráža však na odpor inštitucionálnej reprezentácie spoločenskej praxe vždy vtedy, keď tá nie je schopná alebo ochotná konať v súlade s týmito zákonitosťami.

Vedecká aktivita a veda je organickou súčasťou spoločenskej praxe. Jej určitá autonómia v tomto priestore je vlastne autonómiou jej formalizovanej inštitucionálnej nadstavby. Zložitosť problému je tu v tom, že svoju autonómiu [obdobne ako reprezentácia praxe] nepoužíva vždy v súlade s objektívnymi zákonitosťami a v súlade so záujmami a zámermi spoločnosti.

Koreň ťažkopádnosti VTR je potom v tom, že naša spoločenská prax uživí svoju inštitucionálnu reprezentáciu aj so starými, resp. so zastaranými výdobytkami vedy a techniky, a to poväčšine nie zle. Ani jeden podnik či závod ešte neskrachoval, ba ani len priamo nedopltil na to, že nedrží krok so svetovým vývojom vedy a techniky. Zaostávajúce podniky nič nestrácajú absolútne, len získavajú relatívne menej ako progresívne. Reálne a absolútne stráca iba spoločnosť. Je to tak preto, že reprezentácia praxe ešte plne nepochopila obsah spoločenského vlastníctva, nestala sa nositeľom spoločenskej praxe. Pre súčasnú reprezentáciu je prax so stagnujúcim vedecko-technickým obsahom z niekoľkých aspektov dokonca výhodná: je už dostatočne vybudovaná, zabehnutá a funguje prakticky bez rizika. Okrem toho v mnohých prípadoch umožňuje tejto reprezentácii vybojovať v rozporovom konaní menej náročné plány, ktoré potom bez väčšej námahy plní a podľa toho je aj pozitívne hodnotená. Preto sa inštitucionálna reprezentácia nových poznatkov obáva a inovácii vedecko-technického obsahu praxe sa nezriedka bráni. Tak sa táto reprezentácia stala nie iniciátorom VTR, ale jeho brzdou. V dôsledku toho veda neformuje spoločenskú prax tak pružne a v takom rozsahu, ako sa od nej očakáva v epoche vedecko-technickej revolúcie a ako zložka spoločenských výrobných síl taktiež neplní svoje spoločenské poslanie v žiadúcom rozsahu.

Na uvedenej skutočnosti má podiel zrejme aj inštitucionálna reprezentácia vedy, ktorá si v rámci svojej autonómie vytvorila tiež vlastnú

hodnotovú škálu. Veda síce ostáva objektívne v praxi, ale subjektívne jej reprezentácia má vlastný program, ktorý konverguje k objektívnym potrebám spoločenskej praxe a k programu jej inštitucionálnej reprezentácie len v neurčitej perspektíve. Medzi obidvoma reprezentáciami vznikli tak vzťahy, kde veda prevažne ponúka a prax zväčša neberie. V dôsledku toho nové poznatky vedy a výtobytky techniky putujú najčastejšie na sklad. Okrem toho nemožno očakávať od vedy prevratné pôsobenie, ak našej VVZ, ktorá ju reprezentuje, uniká rôznymi kanálmi takmer 3/4 (74 %) nominálneho potenciálu [6].

Základnou bariérou pružnejšieho formovania spoločenskej praxe vedou a tým i VTR je teda inštitucionálna reprezentácia oboch týchto realít (vedy i praxe). Sám VTR a jeho urýchlenie naráža popri tom aj na mnoho iných problémov a bariér. Okrem nedostatkov v plánovaní, financovaní, v cenovej sústave a v oceňovaní VTR, okrem nedostatkov vo fungovaní VVZ a pod., sú to aj problémy sociálne, právne, etické, estetické a ďalšie. Hlavnou bariérou urýchlenia VTR je však neschopnosť, resp. strnulosť, nezáujem a neochota reprezentácie praxe na jednej strane a neadekvátne vrstvenie priorít v reprezentácii vedy na druhej strane.

Úloha našej súčasnosti teda nie je v tom, ako spojiť, resp. ako užšie spojiť vedu s praxou, ale v tom, ako dosiahnuť pružnejšiu a trvalú reakciu inštitucionálnej reprezentácie praxe na výtobytky vedy a naopak, pružnejšiu a sústavnú reakciu reprezentácie vedy na potreby praxe. V záujme urýchlenia VTR ide konkrétne o to, ako zmeniť súčasný lahostajný a nevšímavý postoj oboch reprezentácií k tomuto procesu, ktorý je hlavnou brzdou jeho urýchlenia.

Keďže ani inštitucionálnu reprezentáciu spoločenskej praxe, ani reprezentáciu vedy nemožno zrušiť, formovanie spoločenskej praxe vedou a v tom i VTR možno urýchliť v zásade dvojako. Buď prekonávaním jestvujúcich bariér v správaní reprezentácií vedy i praxe, alebo odstránením týchto bariér. Aj napriek podobnosti sa oba prístupy diametrálne rozchádzajú.

Prvý smer priznáva bariéry, akceptuje ich a bojuje s nimi. Preto tento smer je vlastne vnucovaním, pretláčaním výtobytkov vedy a techniky do praxe, a to najčastejšie:

— konkrétnymi opatreniami centrálnych štátnych a stranických orgánov, ktoré sa potom povinne rozpracúvajú až na najnižšie zložky a ich plnenie sa osobitne kontroluje;

— silnejším motivovaním oboch reprezentácií v danom smere hlavne formami hmotnej stimulácie;

— intenzívnou politicko-organizátorskou, propagandistickou, agitačnou a osvetovou prácou na všetkých úrovniach riadenia vedy i praxe.

Uvedené spôsoby možno považovať aj za samostatné a nezávislé faktory urýchľovania VTR. Najčastejšie sa však uplatňujú vo vzájomnej kombinácii ako celok, kde iniciátorom urýchlenia je centrálny doku-

ment, ktorý sa stáva cieľom a ostatné dva spôsoby (stimulácia a osвета) nevyhnutnou podporou jeho realizácie.

Tento smer urýchlenia VTR nadobudol značnú intenzitu najmä po 8. zasadnutí ÚV KSČ. Možno doň zaradiť aj súčasnú snahu niektorých autorov urýchliť VTR účelovým posilnením pôsobenia finančnej sústavy [1], zavedením kvalitatívneho plánovania [2], angažovaním cenovej sústavy [4; 5], účinnejšou motiváciou oboch reprezentácií [6], zmenou postojov spoločnosti k pracovníkom VVZ [6], zvýšením disciplíny a dôslednosti v práci VVZ (tamtiež) a pod. Skúsenosti ukazujú, že tento smer nie je neúčinný a prináša v niektorých cieľových programoch pozitívne výsledky. Jestvujúce bariéry síce plne neprekonáva, ale ich pôsobenie aspoň na určitý čas oslabuje. Je to však veľmi namáhavý, málo pružný, v mnohých prípadoch bezbrehý, ale hlavne drahý smer urýchľovania VTR a vzniká otázka, či dosahovaný spoločenský efekt je úmerný vynakladanej námahe.

Súčasná inštitucionálna reprezentácia si už zvykla na to, že treba konať až na pokyn zhora. Prijaté opatrenia potom často vyžadujú ďalšie, aby sa pôvodné mohli realizovať. Hmotná stimulácia sa stala nevyhnutnou prílohou takmer všetkých závažných spoločenských zámerov. Priorita celospoločenských zámerov sa síce oficiálne uznáva, ukazuje sa však, že ju možno úspešne realizovať až vtedy, keď si ju spoločnosť rôznymi formami stimulácie vykúpi. Tieto „úplatky“ znáša iba spoločnosť ako celok, a najmä na úrovni vonkajších ekonomických vzťahov sú pre ňu stratou, pretože tu ich realizovať nemožno. Takto podniky a inštitúcie „zarábajú“ aj tam, kde spoločnosť ako celok nič nezíska, resp. stráca.

Vzhľadom na uvedené skutočnosti bude užitočné orientovať zápas o pružnejšie formovanie praxe vedou v záujme urýchlenia VTR druhým smerom a zamerať sa namiesto prekonávania prekážok na ich odstránenie. Tento smer vychádza z toho, že ak príčinou pomalého uplatňovania výsledkov vedy a techniky je strnulosť, nezáujem a neochota inštitucionálnej reprezentácie, potom kľúč k urýchleniu VTR je v zmene týchto postojov. Tento poznatok sám osebe nie je nový. Ako podtón zaznieva aj v súčasnom úsilí. Negatíva sa však akceptujú ako status quo a prostredníctvom mocenskej authority spoločnosti za podpory hmotného stimulovania a osvetu sa bojuje o ich prekonanie.

Na rozdiel od toho, druhý smer s týmito postojmi nezamýšľa bojovať. Usiluje sa o ich odstránenie tak, že najprv vytvorí podmienky a podnieti vznik nových, pozitívnych postojov, ktoré potom jestvujúce negatívne postoje prirodzene vytlačia natrvalo. Ide v ňom o sformovanie „spojitej nádoby“ inštitucionálnej reprezentácie vedy a praxe a o vytvorenie atmosféry „hladu“ po vede a VTR v nej. Tým sa zároveň zmení aj vzájomný vzťah týchto reprezentácií zo súčasnej prevahy ponuky zo strany reprezentácie vedy na prevahu požiadaviek zo strany reprezentácie praxe.

Keďže tu nejde o administratívne vnucovanie vedy a VTR, ale o tvorbu prirodzených spôsobov jeho urýchlenia, hlavným nástrojom tohto smeru nie je autorita spoločnosti a jej orgánov, ale veda ako celok, pochopená ako atribút spoločenskej praxe. Je to tak preto, lebo nové pozitívne postoje vyžadujú také systémové zmeny v riadení vedy i praxe, ktoré je schopná riešiť a povinná realizovať jedine veda.

V tejto súvislosti treba zdôrazniť, že v pružnejšom formovaní praxe vedou osobitné miesto prislúcha spoločenským vedám a v rámci nich vedám ekonomickým. Ekonomické vedy musia v tomto procese nezastupiteľne plniť dvojité funkcie. Musia predovšetkým cielavedome formovať nový vzťah reprezentácie spoločenskej praxe k vede a k VTR tak, aby bola schopná a ochotná výtobytky vedy a techniky vôbec prijímať, a pritom zároveň tvoriť a presadzovať i vlastné nové poznatky v praxi. Tým sa celostné pôsobenie spoločenských vied rozkladá na dva kroky.

Prvým krokom je vypracovanie a uplatnenie takých pravidiel správania podnikov, VHJ, rezortov a ich orgánov, ako inštitucionálnej reprezentácie praxe, ktoré jednoducho nedovolia tejto reprezentácii ignorovať VTR. Ide o také pravidlá, podľa ktorých sa žiadny podnik, VHJ či rezort neužije bez VTR. Musia to byť pravidlá, ktoré podstatne a pozitívne ovplyvnia celé fungovanie spoločenskej praxe i vedy v nej; teda komplexné a celostné, preto ide o zásadný systémový krok.

Pri tvorbe týchto pravidiel osobitnú pozornosť bude treba venovať práve komplexnosti a celostnosti, aby nimi mohli byť regulované všetky oblasti správania. Platí totiž, že reprezentácia spoločenskej praxe i vedy okamžite objaví každú medzeru a každé slabé miesto v pravidlách a dokáže ich okamžite využiť k úniku. Vypĺňanie týchto medzier dodatočnými opatreniami aj za podpory hmotnej stimulácie, propagandy a intenzívnej osvety je potom značne namáhavé, drahé, ale hlavne málo účinné. Ešte labilnejšia z hľadiska účinnosti je parciálna zmena pravidiel, resp. ich náhrada rozličnými opatreniami. Treba si uvedomiť, že pravidlá zakotvené v súčasnom systéme riadenia vznikli v etape budovania základov socializmu. Boli koncipované pre extenzívny typ spoločenského rozvoja. Mali a majú svoju väzbu a boli účinné v daných podmienkach. Svoje poslanie však už splnili a pre intenzívny rozvoj v etape budovania rozvinutého socializmu už nevyhovujú nielen jednotlivé, ale ani ako systém. Nová koncepcia systému riadenia preto nie je deštrukciou, ale objektívnou nevyhnutnosťou, ku ktorej musí skôr či neskôr dôjsť. Naopak, výberové konanie v tomto smere ohlasuje namiesto dialektického materializmu mechanický materializmus v praxi. Systém riadenia sa tu pokladá za mechanizmus, v ktorom stačí vymeniť niektoré nevyhovujúce koliesko novým a systém nadobudne nové kvality.

Doterajšie kroky v zdokonaľovaní pravidiel majú z tohto aspektu iba parciálny charakter. Zasahujú síce do systému, ale systémové nie sú. Mnohé opatren-

nia, tak nenachádzajú v systéme podporu, resp. narážajú na protipôsobenie. Akokoľvek dokonalý hospodársky mechanizmus je málo platný napríklad pri neadekvátnom administratívno-právnom mechanizme. Niektoré tzv. úsporné programy by sa žiadalo tiež preformulovať tak, aby neboli pasívne a nevedli dokonca k redukcii (ako napr. v záujme úspory pohonných hmôt znižovať počet vozidiel), ale aby to isté množstvo energie a zdrojov vôbec aktivizovalo viac pracovných prostriedkov.

Pretože pravidlá správania nemožno nahradiť opatreniami, vypracovanie komplexných a celostných pravidiel, ich nové systémové usporiadanie a uplatnenie na socialistických princípoch riadenia má ako prvý krok fundamentálny význam. Utvára a uvoľňuje v praxi priestor nielen pre výdobytky vedy a techniky, bez ktorého je VTR nemysliteľný, ale oveľa širší priestor pre plnšie nasadenie výrobných síl a tým aj pre intenzifikáciu ekonomiky. Je to základ, na ktorom stojí celá stavba tohto procesu.

Na nepružnom formovaní spoločenskej praxe vedou a na pomalom uplatňovaní výsledkov vedy a techniky sa podieľa — ako sme už povedali — aj reprezentácia vedy. Relatívne nízka účinnosť vedy v pružnom formovaní spoločenskej praxe nie je neznáma. Preto najmä v poslednom desaťročí sa venovalo a venuje značné úsilie na prekonanie bariér, ktorými sú hlavne nedozretá vecná (disciplínová) a kvalifikačná štruktúra, VVZ, široký rozptyl zamerania bez dostatočnej koordinácie, nedisciplinovanosť, nedôslednosť a i. [6]. Prijaté opatrenia však zatiaľ neprinášajú očakávané výsledky a ukazuje sa, že zásadný a trvalý obrat si vyžaduje aj v oblasti vedy principiálne riešenie, zasahujúce celé riadenie vedy. Takéto riešenie sa stáva akútnym aj preto, lebo v doterajších krokoch a v navrhovaných postupoch prekonávania bariér sa spoločnosť — pri presadzovaní svojich zámerov voči reprezentácii vedy v uvedenom chápaní — ocitá síce v pozícii moci, ale v záujme veci musí často konať ako prosebník alebo hmotný stimulátor, aby si svoje zábery vykúpila, či presvedčovateľ, aby si pre vec získala náklonnosť.

Preto druhý krok vo formovaní vzájomného vzťahu vedy a praxe v záujme urýchlenia VTR vedie k odstráneniu bariér (nie k prekonávaniu) v inštitucionálnej reprezentácii vedy. Ide v ňom o vypracovanie a zavedenie takých pravidiel pre správanie tejto reprezentácie, ktoré nedovolia ignorovať aktuálne potreby praxe a nedovolia pestovať „vedu pre vedu“. Nejde pritom o izolované, odtrhnuté riešenie, ale o organickú súčasť celostných spoločných pravidiel zakotvených v systéme plánovitého riadenia socialistickej spoločnosti ako celku.

V tejto súvislosti treba zdôrazniť, že sled týchto dvoch krokov nie je náhodný. Spočíva v tom, že veda a jej reprezentácia môže síce objaviť a poznať potreby praxe skôr než reprezentácia praxe, ale tie musí uznať za potrebné riešiť vždy najprv reprezentácia praxe. Preto treba odstrániť bariéry najprv

u reprezentácie spoločenskej praxe, a tak naznačené kroky nemožno, resp. nie je účelné otočiť naopak.

Pretože ani tento krok sa neusiluje prekážky prekonávať, ale ich odstrániť, je taktiež krokom systémovým. Vychádza z toho, že riadenie vedy je dialektickou jednotou riadenia vednej, resp. disciplínovej základne vedy, tvorivej aktivity vedy a realizácie výsledkov vedy v spoločenskej praxi.

Vlastný cyklus tohto riadenia prebieha potom v podobe špirály, ktorá vychádza z potrieb inovácie vedecko-technického obsahu spoločenskej praxe, pokračuje formovaním zodpovedajúcej vednej (disciplínovej) bázy, aby prostredníctvom riadenia tvorivej aktivity tejto bázy vyústilo opäť do spoločenskej praxe usmerňovaním jej formovania vedou na kvalitatívne vyššej úrovni.

Dialektika jednoty týchto momentov riadenia vedy nie je nová. Jej podstata spočíva v tom, že riadenie vedy ako celostná realita bez týchto momentov nejestvuje, a naopak, odtrhnuté formovanie vednej bázy, izolované usmerňovanie tvorivej aktivity tejto bázy (výskumu) a odtrhnuté riadenie vlastného formovania spoločenskej praxe vedou samo osebe nemá zmysel, nikam nevedie.

Súčasná inštitucionálna reprezentácia vedy túto jednotu síce priznáva, ale ju vždy nerešpektuje. V každom momente cyklu bytia vedy pôsobí vlastná reprezentácia, ktorá si vydobyla svoju autonómiu a pôsobí podľa vlastných pravidiel bez jednotných kritérií, ktoré nejestvujú, pretože nejestvuje ani celostné riadenie vedy.

Vývoj vednej bázy usmerňujú spravidla akadémie vied, túto bázu aktivizuje, a súčasne riadi podľa vlastných predstáv viacero inštitúcií, tvoriacich VVZ, a prenikanie výsledkov vedy do praxe má na starosti (okrem iného) vládna komisia pre VTIR. V dôsledku izolovaného správania inštitucionálnej reprezentácie vedy a autonómneho riadenia každého momentu jej bytia sme napr. vo formovaní vednej bázy takmer prišli o kybernetiku, keď sme ju namiesto jej včasného formovania na marxistických základoch dlho považovali za pavedu, chýba nám rozvinutá teória trhu (marketing), najmä dnes pri odstraňovaní hegemonie výrobcov, pomaly reagujeme na integračné tendencie vo vede (formovanie tzv. metadisciplín) a pod. V aktivizácii vednej bázy panuje rozptyl, nedostatočne sa uplatňuje interdisciplinárny prístup a vo vlastnej materializácii poznatkov vedy potom často nastupuje byrokracia.

V tomto druhom kroku by teda malo ísť o vytvorenie a uplatnenie takých pravidiel správania, pri pôsobení ktorých inštitucionálna reprezentácia vedy rýchlo pochopí, že bez rešpektovania dialektickej jednoty momentov bytia vedy a bez jej celostného riadenia nemôže jestvovať.

Odstraňovanie prekážok v pružnejšom formovaní praxe vedou v záujme urýchlenia VTR neodsudzuje boj s bariérami, vyplňujúci súčasné úsilie. Súčasná formy zápasu o urýchlenie VTR však nosia v sebe defor-

mujúce účinky. Najmä rôzne formy zainteresovanosti, motivovania a stimuluovania môžu totiž obe reprezentácie viesť k tomu, že ich cieľom nebude VTR, ale výhody, ktoré im z neho môžu vyplynúť.

Systém riadenia ako celok, zakotvujúci pravidlá správania všetkých účastníkov reprodukčného procesu, je interdisciplinárnym spoločensko-vedným problémom. Preto aj formovanie nových, náročnejších pravidiel pre správanie reprezentácií vedy a praxe vyžaduje interdisciplinárny prístup.

Ekonomická veda je plne kompetentná aktívne sa zúčastňovať na tvorbe týchto pravidiel, a tak prispieť k urýchleniu VTR v obidvoch naznačených smeroch. Otvárajú sa jej tu popri tradičných možnostiach 4 nové alebo aspoň netradične interpretované formy aktívnej účasti:

— v rámci koncepcie perspektívneho rozvoja sústavy plánovitého riadenia národného hospodárstva gestorstvom spracúvania už spomenutých náročnejších pravidiel správania;

— vytvorením a uplatnením princípov komplexného riadenia ekonomickej vedy vo všetkých momentoch jej bytia;

— včasným a sústavným cieľavedomým a všestranným formovaním kádrovej reprezentácie spoločenskej praxe i vedy samej;

— pružnejšou inováciou vedecko-technického obsahu vlastnej ekonomickej praxe.

V prvom prípade ide o novú formu z viacerých aspektov. V doterajšom vývoji socialistického riadenia totiž konceptorom, autorom, nositeľom i garantom zásahov do správania objektov bola spravidla sama reprezentácia spoločenskej praxe, konkrétne jej riadiace centrá a centrálné štátne a stranícke orgány, ktoré tieto zásahy schvaľovali. Vedecké inštitúcie sa pri tvorbe týchto zásahov prezentovali nanajvýš konzultatívne, prostredníctvom vybraných pracovníkov. Inštitucionálna prezentácia vedy sa tu aktivizovala až v ďalšom rozpracúvaní a v presadzovaní už schválených, hotových dokumentov ako ich propagátor a inštruktor.

Naproti tomu koncepčné riešenie perspektívneho rozvoja sústavy plánovitého riadenia národného hospodárstva je adresnou spoločenskou objednávkou, kde konceptorom, gestorm i autorom riešenia je priamo reprezentácia vedy. Pod riešenie tejto objednávky sa bude musieť reprezentácia vedy podpísať a tým prevziať na seba záruky i zodpovednosť za toto riešenie. To znamená, že vo vecnej tvorbe tejto koncepcie reprezentácia vedy už nebude pracovať pod „ochranou“ oficiálne schválených dokumentov, nebude ich môcť citovať ani ako ochranný štít svojho riešenia, ani na jeho podporu. Ak sa teda pôvodný zámer tejto objednávky nezmení, pozície reprezentácií vedy a spoločenskej praxe budú presne opačné než doteraz. Vedecký front bude adresným autorom riešenia a reprezentácia praxe jeho používateľom a šíriteľom. Veda a jej reprezentácia dostáva tak jedinečnú príležitosť dokázať, že je schopná konkrétneho a celostného riešenia, že je schopná vlastnými silami bez-

prostredne formovať spoločenskú prax. Na plnení tejto objednávky by sa mali zúčastňovať všetky spoločenskovedné disciplíny, najlepšie ako interdisciplinárny tím, aby pravidlá zakotvené v tomto systéme determinovali správanie objektov v celej jeho mnohostrannosti. Garantom celej tejto náročnej objednávky je však ekonomická veda a zodpovedným riešiteľom ekonomický výskum.

V druhej forme účasti ide o také cieľovo-programové riadenie celej vedy (a v rámci nej aj ekonomickej), kde správanie inštitucionálnej reprezenácie v každom momente bytia vedy je kritériálne determinované spoločenským poslaním vedy, t. j. aktívnym formovaním spoločenskej praxe, a kde toto kritérium platí ako existenčné minimum. Ak prioritou súčasného formovania spoločenskej praxe vedou je intenzifikácia praxe a VTR, potom kritériálne zakotvenie týchto zámerov v komplexnom riadení ekonomickej vedy určite prinesie pozitívne výsledky. Existenčný záujem o dosiahnutie toho kritériálneho minima totiž nevyhnutne musí vyvolať zmenu postojov a reprezentácia vedy bez osobitných opatrení sama začne konfrontovať svoje správanie v každom momente bytia vedy vo vzťahu k tomuto kritériu. Najprv sa však takéto komplexné riadenie musí vytvoriť a musí fungovať, a to nielen v ekonomickej vede, ale vo vede vôbec.

Obsahom tvorivej aktivity ekonomickej vedy ako momentu jej bytia je jej poznávací aktivita a pôvodná vedecká tvorba formou ekonomickeho výskumu, vyúsťujúca do teoretických modelov. V poslednom období sa v tejto podobe existencie ekonomickej vedy urobilo najviac zášahov. Išlo však zväčša len o organizačné zásahy, ktoré zatiaľ neprinášajú očakávaný výsledok, najmä nezaznamenali podstatný obrat v účinnosti jej pôsobenia.

Vytvorenie 7 výskumných centier v ČSSR a koncentrácia kapacít na úrovni jednotlivých pracovísk v menšom počte úloh sa jednak ešte nemohla prejavíť, ale hlavne nemožno očakávať, že prinesie pozitívny obrat v tvorbe obsahového zamerania výskumu a v mechanizme jeho fungovania.

Vrcholným momentom a žiaľ dnes najslabším článkom cyklu bytia ekonomickej vedy a vedy vôbec je jej pôsobenie v praxi. Ide o moment, v ktorom veda v užšom zmysle slova prestáva byť vedou, stáva sa sama praxou. Nejde tu o zánik vedy, len o zmenu podoby jej existencie. Veda žije a pôsobí ďalej, ale už nie ako veda, ale ako prax, ako veda absorbovaná praxou.

Zmyslom koncepcie komplexného riadenia vedy je výrazné posilnenie práve tohto momentu jej bytia. Koncipuje a presadzuje sa ako vyšší princíp, ktorý nedovolí bezbrehý vývoj ostatných momentov. Princíp komplexného riadenia treba presadiť vo formovaní vednej bázy i v usmerňovaní tvorivej aktivity ekonomickej vedy vlastne preto, aby sa vrcholný moment jej bytia v praxi nenaplnil iba ťažko vytlačenými kvapkami, ale plynule.

Zmluvné zabezpečenie „odbytu“ výsledkov výskumu, ktorým sa v súčasnosti usilujeme tomuto momentu pomôcť, samo osebe nie je zárukou aktívneho fungovania vedy v praxi. Nové poznatky ekonomickej vedy (a vedy vôbec) teda nestačí iba prevziať podľa zmluvy, ale tvorivo s nimi pracovať.

Komplexné riadenie vedy teda nie je cieľom, ale nástrojom, metódou, pomocou ktorej bez sústavného mocenského tlaku možno dosiahnuť také správanie jej reprezentácie, ktoré nielenže nebude bariérou, ale naopak, podporou VTR. Obdobný charakter a zmysel majú i systémové kroky v riadení spoločenskej praxe s tým zámerom, že spojením oboch týchto ciest sa v reprezentácii spoločenskej praxe vyvolá prirodzená potreba VTR a v reprezentácii ekonomickej vedy trvalá snaha jej uspokojenia.

Literatúra

- [1] HLA VATÝ, E.: Uplatnenie financií v riadení vedecko-technického rozvoja. Ekon. Čas., 32, 1984, č. 4.
- [2] MARKUŠ, J.: Národohospodárske plánovanie a vedecko-technický rozvoj: daktoré otvorené otázky. Ekon. Čas., 32, 1984, č. 5.
- [3] FOLTÝN, J.: K problematice odrazu vědeckotechnických perspektiv rozvojových zemí v nemarxistické globální prognostice. Ekon. Čas., 32, 1984, č. 7.
- [4] VOJTKO, J.: Oceňovacie procesy pri zrýchľovaní vedecko-technického rozvoja: podnecovanie výroby technicky pokrokových výrobkov a tvorba ich cien. Ekon. Čas., 32, 1984, č. 10.
- [5] VOJTKO, J.: O objektivizácii oceňovacích procesov v hospodárskom mechanizme vo vzťahu k vedecko-technickému rozvoju. Ekon. Čas., 32, 1984, č. 11.
- [6] ĎURKOVIČ, H.: Efektívnosť využívania výskumno-vývojovej základne a urýchľovanie vedecko-technického rozvoja. Ekon. Čas., 33, 1985, č. 9.
- [7] PAPULOVÁ, E.: Uplatňovanie vedecko-technického pokroku v obnove základných fondov. Ekon. Čas., 33, 1985, č. 11.
- [8] DANČO, J.: Medzinárodná socialistická ekonomická integrácia ako faktor intenzifikácie reprodukčného procesu. Ekon. Čas., 33, 1985, č. 12.
- [9] Správa predsedníctva ÚV KSČ. Pravda [Bratislava], 16. 6. 1983.
- [10] ANDROPOV, J.: Riešime reálne úlohy, ktoré pred nás stavia život. Pravda [Bratislava]. 16. 6. 1983.
- [11] HUSÁK, G.: Naša strana je pevná, ideovo a organizačne jednotná. Pravda [Bratislava], 27. 1. 1986.

ПРОБЛЕМЫ И ИСХОДНЫЕ ПУНКТЫ БОЛЕЕ ФЛЕКСИБИЛЬНОГО ФОРМИРОВАНИЯ ОБЩЕСТВЕННОЙ ПРАКТИКИ НАУКОЙ

НАДЬ, Юлиус

Не надо особенно связывать науку с практикой, поскольку не существует практика без науки и наука без практики. Препятствием более гибкого формирования общественной практики наукой в интересах ускорения НТП являются барьеры, носителем которых является учрежденческое представление общественной практики и науки и которые проявляются в индифферентном отношении этих представителей к приведенным процессам. Источником этих барьер являются неадекватные правила поведения этих представителей, которые позволяют приведенные отношения. Задача современности заключается в том, каким образом принципиально устранить барьеры а не каким образом их постепенно преодолеть.

Решение так понимаемой задачи заключается в создании и применении новых правил поведения, которые не позволят с одной стороны представителям общественной практики сохраниться без НТП и с другой стороны представителям науки заниматься наукой для науки.

Для представителей практики это значит понять науку как естественный момент общественной практики и для представителей науки это значит понять, что управление наукой является диалектическим единством управления всеми моментами существования науки применением принципов комплексного управления наукой.

THE PROBLEMS AND STARTING POINTS OF A MORE FLEXIBLE CREATION OF SOCIAL PRACTICE BY THE HELP OF SCIENCE

NAGY, Július

There is no need to connect science with practice especially because there does not exist practice without science and science without practice. An obstacle of a more flexible creation of practice by the help of science in order to fasten the scientific and technological progress are barriers the bearer of which is the institutional representation of social practice and science. The barriers manifest themselves in an indifferent approach of these representatives to the mentioned processes. The sources of these barriers are non adequate norms of behaviour of these representatives, which enable such approaches. The actual task of today is to eliminate the barriers on principle and not to overcome them gradually.

To solve a such task means to create and applicate new norms of behaviour, which do not allow on the one side the representatives of social practice to maintain themselves without the scientific and technological progress and on the other side to allow the representatives of science to make science for science.

For the representatives of practice it means to understand science as a natural moment of social practice and for the representatives of science it means to understand that science management is a dialectical unity of management of all moments in the existence of science using the principles of complex science management.

Diskusia

Markovské rozhodovací procesy v ekonomii

NOVÁK, JIŘÍ

1. Úvod

XVII. sjezd KSCŽ zdůraznil, že všestranná intenzifikace celého národního hospodářství vyžaduje „výraznější uplatňování vědeckotechnického rozvoje při realizaci postupných strukturálních změn ekonomiky“. V dokumentu Hlavní směry hospodářského a sociálního rozvoje ČSSR na léta 1986–1990 a výhled do roku 2000 se dále uvádí, že výzkum v matematických vědách je nutné orientovat „na vytváření zejména vědeckých podkladů pro modelování složitých systémů a pro tvorbu dokonalejších programových prostředků počítačů“. Cílem ekonomicko-matematického modelování je pak přispívat k řešení teoretických otázek rozvoje ekonomiky s vyústěním do souhrnné prognózy ekonomického, sociálního a vědeckotechnického rozvoje ČSSR.

Povaha jevů, se kterými se setkáváme při studiu ekonomických jevů a jejich řízení, je taková, že přímo vyzývá ke konstrukci stochastických dynamických modelů, které přihlížejí k vývoji ekonomické reality v čase i k výkyvům odrážejícím nahodilé změny. Právě v ekonomii jsou totiž typické nahodilé výkyvy, vzájemná závislost a vývoj jevů v čase. Je však nezbytné si uvědomit, že stochastičnost ekonomických jevů v socialistické ekonomice nevyjadřuje životnost a nekoordinovanost. Tyto nahodilosti jsou způsobené jevy a procesy, které svou podstatou jsou stochastické.

Tento článek je zaměřen na rozbor speciálních stochastických dynamických modelů, tzv. markovských rozhodovacích procesů, zejména z hlediska možnosti přispět k řešení teoretických i praktických otázek rozvoje ekonomiky. Cílem je seznámit širší okruh odborníků z praxe s možností použití markovských rozhodovacích procesů při řešení ekonomických problémů a dát tak podnět k hlubšímu studiu uvedené problematiky, resp. ke spojení teorie s praxí.

Pokud jde o podrobný výklad teorie markovských rozhodovacích

procesů, odkazujeme čtenáře na knižní publikace věnované oblasti stochastických modelů [např. [6; 13; 14]] a na přehledový článek [8], který uvádí aktuální výsledky a problémy v oblasti markovských rozhodovacích procesů i stručný přehled optimalizačních kritérií a metod řešení.

2. Charakteristika markovského rozhodovacího procesu

Řada ekonomických systémů je charakterizována tím, že k jejich optimálnímu řízení je zapotřebí provést posloupnost rozhodnutí, která jsou přijímána postupně za účelem dosažení určitého cíle, přitom každé rozhodnutí má vliv na všechna rozhodnutí budoucí. Rozhodovací procesy, které slouží k nalezení optimálního řízení u takových systémů, se obvykle nazývají sekvenční (víceetapové) rozhodovací procesy.

Pro sekvenční rozhodovací procesy, které odrážejí dynamiku systému, jsou charakteristické následující skutečnosti. Proces lze rozložit na konečný nebo nekonečný počet etap. V každé etapě lze systém charakterizovat hodnotami určitých proměnných, navíc přechod z jedné etapy do druhé může být spojen s hodnotovými charakteristikami. Podstatou rozhodovacího procesu je pak možnost změnit hodnoty některých proměnných v každé etapě.

Struktura sekvenčních rozhodovacích procesů může být v obecném případě velmi složitá, zejména pokud jde o závislost budoucího stavu procesu na přijatém rozhodnutí a na stavech předcházejících. Proto zavádíme předpoklady, které uvedenou závislost zjednodušují. Ukazuje se, že pro popis reálných procesů jsou často dostačující modely rozhodovacích procesů s jednoduchou vazbou mezi následujícími stavy. Tuto vazbu lze charakterizovat tzv. markovskou vlastností procesu, která názorně vystihuje skutečnost, že následující stav procesu závisí pouze na současném stavu a přijatém rozhodnutí. Další informace o minulých stavech jsou proto zbytečné. Sekvenční rozhodovací procesy s touto jednoduchou vlastností se obvykle nazývají markovské rozhodovací procesy.

Markovské rozhodovací procesy lze stručně charakterizovat následujícím způsobem. Předpokládáme systém, který se může nalézat v jednom ze stavů vybraných z množiny $S = \{1, 2, \dots, N\}$, tj. stavy jsou očíslovány přirozenými čísly. Systém přechází ze stavu do stavu v ekvidistantních časových okamžicích, které můžeme označit $1, 2, 3, \dots$. Časový interval mezi dvěma přechody se nazývá perioda procesu, počet period charakterizuje tzv. horizont procesu. Rozhodovatel v každém z okamžiků $1, 2, 3, \dots$ zaznamená stav systému (např. $i \in S$) a má možnost ovlivnit další chování systému výběrem rozhodnutí $k \in D(i)$ z předem dané skupiny možností $D(i)$ pro stav $i \in S$.

Výběr rozhodnutí $k \in D(i)$ má za následek přechod systému do následujícího stavu podle pravděpodobnostních pravidel charakterizovaných pravděpodobnostmi p_{ij}^k ($i, j \in S, k \in D(i)$) pro přechod ze sta-

vu i do stavu j při rozhodnutí $k \in D(i)$. Tento přechod je pak spojen s vytvořením výnosu r_{ij}^k .

K dalším charakteristikám procesu patří diskontní koeficient β , který slouží k přepočítávání výnosu v budoucnosti na hodnotu v časovém okamžiku 1. Je-li pokračování procesu nejisté, pak diskontní koeficient lze interpretovat jako pravděpodobnost toho, že proces bude pokračovat nejméně další periodu.

K formalizaci volby rozhodnutí v jednotlivých stavech pro časový okamžik n používáme rozhodovací funkci f_n , která každému stavu $i \in S$ přiřadí rozhodnutí $f_n(i) \in D(i)$. Posloupnost rozhodovacích funkcí $\omega = \{f_1, f_2, \dots, f_n, \dots\}$ tvoří tzv. strategii, která kompletně popisuje výběr rozhodnutí v jednotlivých stavech pro každý časový okamžik.

Cílem optimalizace v markovském rozhodovacím procesu je nalezení takové strategie, která poskytuje maximální výnos za stanovené období (ve smyslu střední hodnoty). Přitom podle povahy procesu můžeme uvažovat různé typy výnosů, např. střední hodnotu celkového výnosu za uvažovaný časový interval nebo střední hodnotu výnosu za jednu periodu.

V některých typech procesů, zejména v procesech s dostatečně dlouhým časovým horizontem, se můžeme omezit na stacionární strategie, tj. strategie typu $\omega = \{f, f, f, \dots\} = f^\infty$, ve kterých rozhodovací funkce nezávisí na časové proměnné.

3. Vícekriteriálnost v markovských rozhodovacích procesech

Tradiční metody optimalizace v markovských rozhodovacích procesech vycházejí z použití jediného kritéria (resp. skalární kritériální funkce) v těchto procesech. V současné etapě rozvoje ekonomické vědy však do popředí vystupuje potřeba stále důslednějšího uplatňování principu komplexnosti v řízení a plánování národního hospodářství. Jednou z důležitých cest, které mohou být v uvedeném smyslu užitečné, je přechod od tradičních modelů markovských rozhodovacích procesů k modelům vícekriteriálním. Praktické problémy jsou totiž obvykle natolik komplikované, že při hledání optimálního rozhodnutí můžeme přípustné varianty oceňovat podle různých hledisek, ať už jde o aspekty ekonomické, politické, technické nebo ekologické.

Zatímco řešení optimalizační úlohy v markovských rozhodovacích procesech s jedním kritériem zpravidla končí nalezením jediné optimální strategie, při uvažování více kritérií dochází často ke konfliktním situacím, kdy zlepšování konečného řešení podle jednoho kritéria může mít za následek zhoršování tohoto řešení podle kritérií jiných. V takovém případě pak neexistuje optimální strategie, která by byla nejvýhodnější ve vztahu ke všem uvažovaným kritériím. Konečné rozhodnutí proto nelze odvodit formálním matematickým algoritmem. Mate-

matický algoritmus aplikovaný na tyto problémy zpravidla končí nalezením celé množiny tzv. nedominovaných strategií, při výběru konečného řešení pak rozhodující úlohu hraje rozhodovatel. Poznamenejme, že nedominovaná strategie v úloze s více kritérii je taková strategie, pro kterou neexistuje jiná strategie poskytující větší hodnotu aspoň jednoho kritéria při současném nezmenšení hodnot kritérií ostatních.

Komplexní pohled na markovské rozhodovací procesy s více kritérii podává práce [10], ve které jsou zobecněny dosud publikované příspěvky týkající se této problematiky. Z hlediska aplikací je nejdůležitějším výsledkem práce vytvoření programu pro řešení optimalizačních úloh v běžných typech markovských rozhodovacích procesů s více kritérii. Jmenovaný program je uložen v knihovně počítače EC 1045, který je instalován ve výpočetním centru Vysoké školy ekonomické v Praze. Konstrukce programu umožňuje značnou variabilitu pokud jde o použité metody řešení i tvar vstupních údajů pro markovské rozhodovací procesy.

4. Použití markovských rozhodovacích procesů v ekonomicko-matematickém modelování

V tomto oddíle jsou uvedeny konkrétní oblasti, ve kterých lze optimalizační problém modelovat některým z běžných typů markovských rozhodovacích procesů.

4.1 Řízení zásob

Při sestavování modelu stavy odpovídají počtu položek ve skladu, přechod vyjadřuje výdej nebo příjem, struktura ocenění může zahrnovat např. skladovací poplatky, poplatky při objednávce, poplatky za nespokojení potřeby, ale také jiná hlediska, např. využití skladu, spotřebu energie, ztráty vzniklé nevyužitím zásob apod. Cílem je nalézt optimální počet objednaných výrobků v jednotlivých stavech z pohledu různých kritérií.

4.2 Řízení výroby

Model vhodného typu procesu můžeme vytvořit například tak, že stav odpovídá počtu vyrobených předmětů, přechod vyjadřuje výrobu nebo prodej výrobku jiné organizaci, struktura ocenění může modelovat výrobní, skladovací, dopravní náklady, případně pokuty za nedodržení objednávky a další hlediska. Jednotlivé rozhodovací varianty vyjadřují různé plány výroby na příští období. Cílem optimalizace je nalezení nejvýhodnějšího plánu při daném stavu vyrobených výrobků.

4.3 Údržba techniky

Při modelování optimalizační úlohy v této oblasti můžeme postupovat tak, že stav odpovídá počtu provozuschopných strojů, přechod vyjadřuje poruchu stroje nebo opravu poškozeného stroje. Strukturou

ocenění můžeme modelovat poplatky za údržbu strojů, provoz strojů, zisk z provozu strojů, případně hlediska využití techniky, bezpečnost práce, spotřebu energie apod. Jako rozhodovací varianty můžeme uvažovat různé způsoby opravy lišící se délkou opravy, místem provedení a náklady na opravu, případně též uvažujeme variantu nahrazení poškozeného nebo i nepoškozeného stroje určitého stáří novým strojem a různé způsoby údržby lišící se náklady na údržbu. Cílem optimalizace je nalezení nejvýhodnější strategie podle zvolených kritérií.

4.4 Nahrazování techniky — modely obnovy

V této oblasti stavem modelujeme věk stroje, přechod v procesu pak odpovídá zvýšení věku stroje např. o rok nebo nahrazení stroje strojem nižšího věku. Strukturou ocenění lze modelovat náklady na provoz a údržbu strojů, zisk z provozu, případně i další hlediska, např. spolehlivost stroje apod. Jako rozhodovací varianty uvažujeme různě nákladnou údržbu podle věku stroje, případně prodej stroje určitého stáří a jeho nahrazení strojem novým nebo strojem nižšího věku.

4.5 Systémy hromadné obsluhy

Zde stav procesu může odpovídat počtu položek v systému, přechod vyjadřuje příchod nové položky nebo obslužení čekající položky. Struktura ocenění vyjadřuje poplatky za obsluhu, ztráty vzniklé čekáním, ale také hledisko využití obslužných linek, ztrátu zákazníků předčasným odchodem a jiná hlediska. Jako možné varianty pro rozhodovatele lze uvažovat různé možnosti obsluhy, tj. počet obslužných linek, zavedení priorit, pravidel pro příjem položek apod.

4.6 Inovační politika

Při rozhodování o tom, zda a jakým způsobem připravovat nový výrobek, jaké náklady věnovat na reklamu a na vývoj nového výrobku, můžeme použít modelu rozhodovacího procesu, který sestavíme takto. Stav odpovídá úspěšnosti doposud vyráběného výrobku (vyjádřené např. jedním ze stupňů 0–10 od naprosté neúspěšnosti až ke stoprocentní úspěšnosti), přechod odpovídá změně úspěšnosti, případně časovému posunu (měsíc, rok). Strukturou ocenění lze modelovat výrobní náklady, náklady na reklamu a vývoj nového výrobku, případně také hledisko společenské prospěšnosti výrobku, spotřeby energie apod. Varianty rozhodování mohou vyjadřovat např. vynaložené výdaje na reklamu, intenzitu přípravy nového výrobku apod.

Tento výčet lze rozšířit i na další oblasti, například řízení vícestupňových procesů, spolehlivost techniky, investiční politiku, dopravní úlohy. Již z uvedených okruhů problémů však vyplývá, že použití markovských rozhodovacích procesů může být mnohostranné. Navíc možnost výběru z celé skupiny konkrétních modelů (procesy s diskontováním, procesy bez diskontování, absorpční procesy) umožňuje použití a vzájemnou

konfrontaci různých přístupů k modelování a tím rozšiřuje okruh problémů, které lze uvedenými modely řešit. Další rozšíření možností v modelování umožňuje volba mezi markovským a semimarkovským rozhodovacím procesem, který připouští obecnější pravidla pro přechod systému mezi jednotlivými stavy. Omezíme-li se na diskrétní čas, pak doba setrvání v jednom stavu semimarkovského procesu nabývá s určitým rozdělením pravděpodobnosti hodnot celočíselných násobků stanoveného jednotkového časového intervalu.

5. Závěr

Použití modelu markovského rozhodovacího procesu při řešení úloh praxe může být spojeno s významným ekonomickým efektem. Navíc zavedení vícekriteriality do tohoto modelu rozšiřuje potenciální možnosti aplikací na řešení úloh praxe. Z toho důvodu by se problematika markovských rozhodovacích procesů s jedním i více kritérii měla postupně stát pracovním nástrojem specialistů v řadě oblastí operační analýzy i pracovníků v řídicí sféře.

Je známo, že v uplynulých letech rozvoj aplikací markovských rozhodovacích procesů zaostával za rozvojem teorie v této oblasti, mimo jiné pro velký rozsah výpočetních operací. Rychlý vývoj výpočetní techniky však umožňuje postupné překonání těchto obtíží a odkrývá tak další možnosti pro použití matematických metod i při řešení složitějších úloh praxe.

Důležitá je též skutečnost, že i v markovských rozhodovacích procesech se postupně rozpracovává postoptimalizační analýza umožňující zkoumat vliv změn vstupních údajů na změny optimální strategie (viz [10; 11]). Prostřednictvím postoptimalizační analýzy je pak možné určovat hranice vstupních údajů, ve kterých zůstává nalezená strategie optimální, a tím posuzovat vliv chyb vzniklých při odhadu vstupních dat pro model i vliv zaokrouhlovacích chyb doprovázejících počítačové zpracování optimalizační úlohy.

Literatura

- [1] ČERNÝ, M. — GLÚCKAUFOVÁ, D. — TOMS, M.: Metody komplexního vyhodnocování variant. Praha, Academia 1980.
- [2] ČERNÝ, M. — GLÚCKAUFOVÁ, D.: Vícekriteriální vyhodnocování v praxi. Praha, SNTL 1982.
- [3] HARTLEY, R. — THOMAS, L. C. — WHITE, D. J. (eds.): Recent Developments in Markov Decision Processes. London, Academic Press 1980.
- [4] HOWARD, R. A.: Dynamic Probabilistic Systems. Vol. 1, 2. New York, John Wiley 1971.
- [5] HWANG, Ch.-L. — MASUD, A. S. M.: Multiple Objective Decision Making — Methods and Applications. Berlin — Heidelberg — New York, Springer-Verlag 1979.
- [6] LAŠČIAK, A. a kol.: Dynamické modely. Bratislava, Alfa 1985.

- [7] MINE, H. — OSAKI, S.: Markovian Decision Processes. New York. Elsevier 1970
[ruský překlad Moskva, Nauka 1977].
- [8] NOVÁK, J.: Markovské rozhodovací procesy — historický přehled a současný stav. Ekon.-mat. Obz., 22, 1986, č. 1, s. 1—15.
- [9] NOVÁK, J.: Metody lineárního programování v markovských rozhodovacích procesech s vektorovou kritériální funkcí. [Sborník referátů konference Interaktivní přístupy v modelové tvorbě.] Praha, Dům techniky ČSVTS 1986, s. 26—61.
- [10] NOVÁK, J.: Markovské a semimarkovské rozhodovací procesy s vektorovou kritériální funkcí. [Kandidátská disertační práce.] Praha, VŠE 1986.
- [11] NOVÁK, J.: Postoptimalizační analýza v markovských rozhodovacích procesech. Ekon.-mat. Obz. 23, 1987, č. 1, s. 57—63.
- [12] SAMEK, J. — NEČASOVÁ, Z. — KODERA, J.: Dynamické programování v ekonomických procesech. Praha, SPN 1983.
- [13] UNČOVSKÝ, L.: Stochastické modely operačnej analýzy. Bratislava, Alfa 1980.
- [14] WALTER, J.: Stochastické modely v ekonomii. Praha, SNTL 1970.
- [15] WALTER, J.: Stochastické modely. Praha, SPN 1979.

Prepojenosť plánov a riadenie investičného procesu

FIDRMUC, Jaroslav

Diskusia o racionálnom rozdelení úloh v plánovaní, osobitne investícií, medzi jednotlivých účastníkov tohto procesu trvá už desiatky rokov. Účasť centra pritom je nesporná, ide o jej rozsah a spôsob realizácie. V princípe centrálné plánovanie investícií už jednoznačne preukázalo svoje prednosti. Pravda, základnou podmienkou jeho uplatnenia je prepojenosť plánov v spoločensko-hospodárskom riadení. V tomto zmysle je prepojenosť plánov kľúčovým problémom nielen celého národohospodárskeho plánovania, ale aj riadenia vôbec, kde plán je len jeho rozhodujúcim nástrojom.

Prepojenosť plánov je viacrozmerný pojem. Má „technologickú“ stránku rozdielov, väzieb, skĺbenosti a vybilancovanosti medzi jednotlivými plánmi a ich ukazovateľmi na všetkých úrovniach i medzi jednotlivými stupňami a subsystémami riadenia. Má však i ekonomickú stránku väzieb ekonomických záujmov, premietajúcu sa najmä do prepojenosti (konzistentnosti) ukazovateľov hmotnej zainteresovanosti ako nástrojov riadenia. Všade tu je subsystém riadenia investičného procesu len súčasťou celku, na čo mnohí autori zabúdajú.

Problém prepojenosti plánov ako problém čoraz viac sa zospoločensťujúcej ekonomiky možno dôsledne riešiť až v podmienkach socialistickej výrobných vzťahov, opierajúc sa o spoločenské vlastníctvo výrobných prostriedkov. I tu však je veľmi komplikovaný. Predpokladá predovšetkým riešenie otázky vzájomného prepojenia plánovania na úrovni národohospodárskeho centra s plánovaním chozrasčotných jednotiek, ktorú napr. J. Markuš charakterizuje ako „azda najhlbší a najzložitejší problém v systéme plánovania“ [1, s. 421]. V internacionalizujúcej sa socialistickej ekonomike však obsahuje aj nevyhnutnosť tak prepojenosti plánov, ako aj projektovej dokumentácie, predpisov a noriem jednotlivých kooperujúcich krajín. V tomto medzinárodnom rozmere je jedným z najcitlivejších miest napr. výstavby jadrových elektrární a zatiaľ sa rieši za cenu mnohých výnimiek a porušovania platných predpisov, noriem i celej metodiky plánovania v jednotlivých kooperujúcich štá-

toch. Ďalej ide o problém konzistentnosti plánových ukazovateľov (ktorým sme sa zaoberali v osobitnej štúdií [2]), a v neposlednom rade aj o problém prepojenosti politicko-hospodárskych smerníc a ich konkrétnej realizácie v plánoch hospodárskeho a sociálneho rozvoja, v zákonoch a vo vyhláškach, ktoré tento rozvoj vymedzujú a upravujú v legislatíve, ako aj o problém prepojenosti hodnotových a vecných vzťahov. Zrejme vôbec najväčším problémom je tu problém prepojenosti spoločenských plánov rozvoja s rozvojom aktivity, iniciatívy a účasti pracujúcich na riadení.

Investičná výstavba je oblasťou reprodukčného procesu, prostredníctvom ktorej sa zabezpečuje dynamizmus rozvoja a jeho rozhodujúce smery, v súčasnosti najmä zrýchľovanie vedecko-technického pokroku, ktorý by sa mal stať osou intenzifikácie. Príznačné je, že v nedostatočnej prepojenosti plánov sa čoraz častejšie vidí základný nedostatok a základná príčina zastávania investičnej výstavby, ktorej úroveň od prepojenosti plánov bezprostredne závisí.

1. *Spoločensko-hospodársky mechanizmus a prepojenosť plánov*

Hospodársky mechanizmus predstavuje systém vzájomnej prepojenosti, a to nielen plánovania, ale celého riadenia. Dôležité je zdôrazniť, že k takémuto prepojeniu v hospodárskom mechanizme dochádza systémove, bez nevyhnutnosti opakovane riešiť každý jednotlivý problém riadenia. Vytvorenie takéhoto systému je, pravda, zatiaľ iba cieľom zdokonaľovania hospodárskeho mechanizmu, ku ktorému sa treba čoraz viac približovať. Prax, hlavne v systéme riadenia investičného procesu, ukazuje, že k vytvoreniu hoci iba relatívne dokonalého hospodárskeho mechanizmu (vo vzťahu k potrebám) je ešte veľmi ďaleko a skôr sa sústavne naráža na elementárne nedostatky týkajúce sa najmä neprepojenosti plánov.

V pôsobení tohto zdokonaľovaného hospodárskeho mechanizmu je veľmi zložitá úloha subjektívneho faktora. Na jednej strane jeho úloha rýchlo rastie (osobitne vo vedecko-technickom rozvoji), a nijako ju nemožno obmedziť na úlohu mechanického článku v súkolesí hospodárskych vzťahov. Pre dôležitosť úlohy subjektívneho faktora zrejme aj čoraz viac autorov (sovietsky teoretik L. I. Abalkin, v ČSSR I. Haluška) začína používať aj termín spoločenský hospodársky mechanizmus, kde „konkrétne hospodárske formy tvoria významný prvok spoločenského hospodárskeho mechanizmu“ [3, s. 33]. Do spoločensko-hospodárskeho mechanizmu potom okrem konkrétnych hospodárskych foriem patrí aj uplatňovanie vedúcej úlohy strany, ale i činnosť spoločenských organizácií, zjednocujúcich a rozvíjajúcich pod vedením strany práve aktivitu subjektu, pôsobenie právnych inštitúcií a štátnej administratívy vôbec, najmä celospoločenskej kontroly, a napokon aj systému výchovy a vzdelávania ako nevyhnutnej súčasti riadenia.

Rozhodne potom, vzhľadom na významnú a rastúcu úlohu subjektu, nemožno hovoriť o hospodárskom automatizme, hoci so zvyšovaním právomoci a zodpovednosti nižších článkov riadenia narastajú požiadavky typu: viac prostriedkov vyprodukujem, môžem si viac rozdeliť, aj investovať. Práve investičná oblasť najvýraznejšie ukazuje, ako by bol takýto hospodársky a konkrétne investičný automatizmus v rozpore s celospoločenskými záujmami, pretože vynikajúce hospodárske výsledky vôbec nemusia znamenať, že v celospoločenskom záujme je v danom podniku investovať najviac. Konečné rozhodnutie je potrebné v zásade ponechať subjektu. Zároveň v záujme zamedzenia subjektivismu v riadení — v zmysle vytvorenia dostatočných systémových bariér proti zneužívaniu rastúcej právomoci subjektu v riadení v prospech individuálnych alebo skupinových záujmov — musí však byť v rámci spoločensko-hospodárskeho mechanizmu rozvinutá celospoločenská kontrola konečných rozhodnutí subjektu. Na druhej strane práve v úsilí o zamedzenie subjektivismu v riadení treba zdôrazňovať potrebu systémového zdokonaľovania hospodárskeho, resp. spoločensko-hospodárskeho mechanizmu v etape formovania intenzívneho typu rozšírenej reprodukcie.

Chybné je v tejto súvislosti najmä nedopracovanie vzájomnej prepojenosti jednotlivých subsystémov riadenia na celkový hospodársky a spoločensko-hospodársky mechanizmus, ale aj na konkrétny investičný mechanizmus, mechanizmus mzdových sústav, mechanizmus spolupráce v rámci RVHP [osobitne zdôraznený na ekonomickej porade členských štátov RVHP vo Vyhlásení o hlavných smeroch ďalšieho rozvoja a prehlbovania hospodárskej a vedecko-technickej spolupráce členských štátov RVHP].

V takom prípade potom vlastne fungujú dva spoločensko-hospodárske mechanizmy: prvý — oficiálny, ale nedopracovaný, resp. nezáväzne formulovaný v duchu „môže sa, je účelné“ atď., nevylučujúci ľahšie (subjektívne) cesty, a druhý — síce neoficiálny, nekodifikovaný, ale o to reálnejšie pôsobiaci mechanizmus, založený na uplatňovaní subjektívnych záujmov a predstáv.

Zákonite v takomto nie dost dopracovanom a jednotnom spoločensko-hospodárskom mechanizme subjektívne nedostatky v hospodárskom rozvoji môžu dokonca prevládať. Na vážnu situáciu v tomto smere poukázalo Predsedníctvo ÚV KSČ v auguste 1983 pri analýze nedostatkov v rozvoji národného hospodárstva, konštatujú: „Ako ukazujú rozbor, tieto nedostatky majú vo veľkej miere subjektívne príčiny. Pretrvávajú viacero slabín v riadiacej, organizátorskej a kontrolnej činnosti, vo fungovaní hospodárskeho mechanizmu, v plynulosti chodu výroby a v dodržiavaní štátnej, plánovacej a pracovnej disciplíny“ [4, s. 1].

Nebezpečné sú však aj čoraz častejšie a dôraznejšie požiadavky súvisiace so zvyšovaním zodpovednosti nižších článkov riadenia v prechode k intenzifikácii hospodárskeho rozvoja typu: vedúci môže plne zodpovedať za zverenú prácu len vtedy, ak môže disponovať prostried-

kami na organizáciu výroby, ale aj na technickú prestavbu a rekonštrukciu. Pri plnom rešpektovaní tejto požiadavky by sa otváral široký priestor nielen pre subjektivizmus v riadení, ale aj pre ďalekosiahlu neprepojenosť plánov, osobitne opäť v investičnej výstavbe.

To súvisí s ešte jedným veľmi závažným problémom, a to s ústretovým plánovaním tak v investičnej výstavbe, ako aj v ďalších oblastiach reprodukčného procesu. Ústretové plánovanie sa oprávnené už aj u nás dostalo do centra pozornosti, ale i kritiky, nielen hospodárskej praxe, ale aj ekonomickej teórie [5, najmä s. 357–358]. Oprávnené sa kritizuje, že potenciálny stimulačný účinok ústretového plánovania sa v ročnom plánovanom horizonte v podstate stráca a takto ústretové plánovanie mohlo v najlepšom prípade prispieť k využitiu ľahko mobilizovateľných rezerv, ostalo však v podstate doplnkovou a okrajovou záležitosťou a nemohlo vnieť zásadný obrat do prístupu ekonomických jednotiek k tvorbe plánu.

To neznamena, že ústretové plánovanie, resp. iniciatíva a aktivita ekonomických jednotiek ako hospodárskych subjektov v tvorbe plánu nemôže mať zásadný význam. Takáto potreba reálne existuje, a to aj v investičnej výstavbe, kde predsa len vedúca úloha centrálného plánovania sa uskutočňuje a musí sa uskutočňovať výraznejšie ako v iných oblastiach reprodukčného procesu, a to nielen v priamom centrálnom rozhodovaní o najvýznamnejších investíciách, ale aj v riadení a kontrole investičného procesu, realizovaného chozrasčotnými jednotkami, ako aj v regulácii podmienok realizácie celej investičnej výstavby.

Kľúčovým problémom tu však je, osobitne v investičnom plánovaní, opäť vzájomná prepojenosť plánov, ktorá by vytvorila nielen „technologickú“, ale predovšetkým ekonomickú jednotu záujmov a cieľov, vyjadrenú práve v prepojenosti plánov. V súčasnosti už aj ekonomická teória, a napokon i hospodárska prax rozpracúva riešenie v rámci viacúrovňového plánovacieho procesu, v ktorom majú všetky úrovne plánovania a stupne riadenia svoje nezastupiteľné tvorivé funkcie.

Dôsledná a komplexná prepojenosť plánov ako základ dôsledného dopracúvania spoločensko-hospodárskeho mechanizmu má aj principiálny význam v boji proti subjektivismu v riadení.

2. Prepojenosť plánov a investičný mechanizmus

Riadenie investičného procesu má zvlášť mnoho špecifických problémov neprepojenosti plánov a nedopracovania investičného mechanizmu. V ich celkovom prehľade nemôže chýbať nedostatočný dlhodobý záujem na efektívnom investovaní, nedôvera v stabilitu plánu a v zabezpečenosť ekonomických podmienok dodávateľsko-odberateľských vzťahov, prednostný záujem podnikov o investície „pre seba“, je tu ďalej problém znovurozdeľovacieho mechanizmu, ktorý nezabezpečuje, že sa bude investovať tam, kde je to efektívne, a nie tam, kde sa zdroje pre investovanie vytvorili; situáciu komplikuje aj dlhodobosť inkasovania efektov z inves-

tícií a špecifické problémy oceňovacieho aparátu a riziká spojené s touto dlhodobosťou atď.

V realizácii investičného procesu takto azda najvýraznejšie vidieť, že dotvorenie spoločensko-hospodárskeho mechanizmu je úlohou do budúcnosti, že i najvážnejšie rozhodnutia v tejto kľúčovej oblasti spoločenskej reprodukcie sú zatiaľ často vo veľkej miere výsledkom subjektivismu v riadení a že aj elementárna prepojenosť plánov (konkrétne plánu vedecko-technického rozvoja a investičného plánu) je zatiaľ iba viac-menej neplnenou úlohou. Jej úspešné splnenie je však predpokladom dosiahnutia obratu v celej investičnej výstavbe, a nakoniec v celom reprodukčnom procese. Zdokonaľovanie spoločensko-hospodárskeho mechanizmu a investičného mechanizmu ako jeho špecifickej súčasti je principiálnou úlohou výstavby rozvinutej socialistickej spoločnosti.

K najaktuálnejším problémom, ktorých vyriešenie umožní prehĺbiť prepojenosť investičných plánov a zdokonaľiť celkový investičný mechanizmus patria tieto:

a) *Decízny problém*

V procese vedecko-technického rozvoja a v jemu zodpovedajúcim procese intenzifikácie a zvyšovania právomoci a zodpovednosti ekonomických jednotiek by mal byť predovšetkým vytvorený silný tlak na to, aby ekonomické jednotky mohli disponovať aj s prostriedkami potrebnými na obnovu a rozvoj. Tento tlak síce existuje, je však skôr všeobecný, resp. pôsobí v tých smeroch, kde je to pre ekonomické jednotky výhodné (investície v ich záujme). V ostatných oblastiach sa usilujú presunúť rozhodnutie na vyššie stupne riadenia s cieľom získať od nich prostriedky na tieto investície a svoje ušetriť na iné, z ich hľadiska zaujímavejšie. Nepochybne však vážnu úlohu tu má aj úsilie presunúť smerom hore podnikateľské riziká z investovania.

Pretože toto posunovanie decíznych rozhodnutí pokračuje až na najvyššie orgány, centrum stojí nakoniec pred rozhodnutím vybrať z veľkého počtu navrhovaných investičných zámerov najpotrebnejšie a najefektívnejšie. Vôbec tu pritom nejde o špecificky československý problém. Napríklad aj v Sovietskom zväze, ako kriticky poukazuje A. Stepun [6, s. 39], v roku 1982 predložili ministerstvá a zväzové republiky návrhy na začatie investičných akcií o rozpočtových nákladoch vyše 3 mil. rubľov, pričom ich počet pri podstatne ohraničených investičných nákladoch 3-krát prevyšoval počet takýchto stavieb, zaradených do plánu na rok 1981. V ČSSR v minulých rokoch často aj rezorty vystupovali skôr ako predĺžená ruka svojich VHJ a podnikov, namiesto aby vo výbere menovitých investičných akcií do plánu plnili úlohu orgánu centrálného riadenia.

Takéto posunovanie investičných rozhodnutí nemá nič spoločné s požiadavkou tzv. adaptívneho plánovania (v ČSSR jeho myšlienku rozvíja

najmä V. Klusoň [7]) na vypracovanie zásobníka rozvojových programov, kde pružné rozhodovanie o inovačných stratégiách vychádza najmä z ekonomických hľadísk ako reálneho objektivizačného sita preverujúceho inovácie z aspektu ich spoločensko-ekonomickej efektívnosti. Je skôr presúvaním zodpovednosti za investičné rozhodnutia až tak vysoko, kde už vôbec nemožno odborne rozhodnúť s plnou znalosťou vecnej problematiky (napr. čo sa týka nadväznosti investícií, znalosti trhov a ich perspektív, cenových otázok a ich vývinových tendencií a užitočnosti produkcie). Práve tu je často ešte voľnejší priestor pre subjektivistické rozhodnutia než na tých článkoch riadenia, ktoré priamo zodpovedajú za rozvoj výroby.

Východiskom je taký rozvoj relatívnej samostatnosti a posilnenie, resp. dotvorenie rozhodovacích funkcií chozrasčotných jednotiek, ktoré by umožnilo rozhodovať o zaradení investícií do plánu, a teda aj o dynamizácii rozšírenej reprodukcie na tých článkoch riadenia, kde je to pre ďalší spoločensko-hospodársky rozvoj optimálne. Ide o otvorený problém a jeho postupnému riešeniu musí zodpovedať aj kategorizácia investícií. Tá by mala byť taká, aby každý článok riadenia mal vyhradený a špecifikovaný svoj okruh investícií, o ktorých by rozhodoval, a toto rozhodovanie by patrilo do jeho právomoci, zásadne bez možnosti jej presunu najmä na vyššie stupne riadenia. Napokon bez takejto právomoci a zodpovednosti je jeho samostatnosť v oblasti dynamizácie rozvoja značne pochybná. Samozrejme, takáto právomoc a zodpovednosť je len relatívna, okrem iného aj preto, že schvaľovanie týchto investícií, ich limitovanie, a zároveň aj zabezpečovanie dodávateľsko-odberateľskými vzťahmi musí v určitej miere podliehať schvaľovaniu centrálnemu plánovacieho orgánu i ďalších centrálnych inštitúcií, uskutočňujúcich tak s konečnou platnosťou výber centrálny regulovaných investícií a realizujúcich v tomto zmysle spoločenské vlastníctvo v rozhodovaní o investičných otázkach zásadného celospoločenského významu.

Pôvodná verzia Súboru opatrení na zdokonalenie plánovitého riadenia národného hospodárstva po roku 1980, pravda, uvažovala s opačným procesom — so zúžením počtu kategórií investícií iba na dve (o jedných by sa rozhodovalo centrálny a druhé by boli decentralizované v rozhodovaní, aj v ich zabezpečovaní na chozrasčotné jednotky) a so zjednotením záväzných a centrálny sledovaných investícií, a to pri podstatnom obmedzení ich podielu na objeme investičnej výstavby. Dôvody, ktoré k takejto úvahe viedli, boli racionálne v tom, že sledovali cieľ obmedziť počet centrálny sledovaných a prioritne zabezpečovaných investícií, ktoré predtým (v rozdelení na záväzné a centrálny sledované investície) predstavovali väčšinu objemu investičnej výstavby. Prakticky hneď na začiatku sa však ukázalo, že realizácia takejto úvahy bez ďalšieho dopracovania nie je možná: pre veľkú časť stavieb by znamenala zrušenie ich priority a v ďalšom zabezpečovaní týchto stavieb by došlo k chaosu (uvažuje sa s ňou až po náležitej príprave).

V súčasnosti je potrebné v tomto smere presne vymedziť predovšetkým okruh relatívnej samostatnosti a zodpovednosti jednotlivých článkov riadenia (osobitne nedoriešené je v tomto smere postavenie VHJ) a taktó optimalizovať riešenie docízneho problému v investičnej oblasti. Najmä v príprave a dopracovaní sústavy riadenia pre 8. päťročnicu sa stalo zvlášť aktuálnym aj doriešenie postavenia rezortov. V československých podmienkach (na rozdiel od ZSSR) sa zvolilo riešenie, ktoré znamená posilniť úlohu ministerstiev ako zložiek centrálného riadenia, a nie vytvoriť z nich ďalší článok chozrasčotnej sféry. V praxi to znamená vytvoriť z rezortov orgány s významnou zodpovednosťou v rozhodovaní o investíciách štátom sledovaných a riadených (najmä v rozhodovaní o investíciách financovaných zo štátneho rozpočtu), hoci bez osobitného fondu a osobitnej právomoci v investičnej sfére.

b) Zdrojový problém a otázky financovania

Popri decíznom probléme prepojenosť plánov v investičnom mechanizme musí optimálne zabezpečovať aj zdroje investovania. V podstate ide o optimálnu realizáciu dvoch nerozlučných atribútov spoločenského vlastníctva: v investičnom procese rozhoduje ten článok riadenia a v tej miere, v akej sa mu ponechajú k dispozícii zdroje investovania.

V súčasnom pôsobení hospodárskeho mechanizmu v investičnej oblasti z hľadiska zdrojov investovania — a v súvislosti s tým aj z hľadiska rozhodovania o zaradení do investičného plánu — najväčší problém predstavujú veľké komplexné rekonštrukcie, modernizácie a racionalizácie.

Samozrejme, zložité problémy sú aj so zdrojovým zabezpečením na jednej strane veľkých centralizovaných investícií, o ktoré sa opiera dlhodobá stratégia rozvoja, a na druhej strane so zabezpečením decentralizovanej investičnej výstavby chozrasčotných jednotiek. Prvé vyjadrujú dlhodobé celospoločenské záujmy, a preto sú dotované z celospoločenských zdrojov (zo štátneho rozpočtu). Na tom v podstate nič nemení ani návrh na prípadné vytvorenie osobitného zakladateľského úverového investičného fondu, z ktorého by sa financovala značná časť rozvojových investícií do výrobnjej sféry. Chozrasčotné jednotky, ktoré by z použitia tohto špecializovaného úverového fondu vznikli, museli by zabezpečiť návratnosť do nich vložených investičných prostriedkov, tým skôr, že tento fond by sa vytváral zo začiatku len z rozpočtových prostriedkov a neskôr aj zo splátok týchto úverov [5, s. 342]. Decentralizované drobné investície vychádzajú zväčša z bezprostredných a krátkodobých záujmov samých chozrasčotných jednotiek. V zdokonalenej sústave riadenia po roku 1980 sú chozrasčotné jednotky na nich ešte viac zainteresované a majú na ne pri dobrom hospodárení aj viac investičných zdrojov. Problémy na týchto úsekoch investičného procesu sú skôr vecné, alebo spočívajú v tom, že nie vždy sa investičná výstavba najúspešnejšie rozvíja tam, kde je to pre celú spoločnosť najpotrebnejšie a dodatočné regulačné zásahy nie sú vždy z celospoločenského hľadiska dost' včasné, dostatočné a efektívne.

Pri veľkých rekonštrukciách chýba jednak efektívny adresný záujem, jednak (zväčša) aj zdroje investovania. Všeobecne má záujem o takéto investície celá spoločnosť, veď práve tie budú rozhodovať o úrovni vedecko-technického pokroku v podnikoch a o ich výrobnom zameraní na základe využitia komplexných projektov modernizácie a automatizácie výroby. V zdokonalenej sústave riadenia však spoločnosť zveruje starostlivosť o tieto zásadné rekonštrukčné zámery chozrasčotným jednotkám, ktoré v súčasnom investičnom mechanizme už majú vo svojej právomoci (na rozdiel napr. od Sovietskeho zväzu) i prevažnú časť investičných zdrojov. Oproti decentralizovanej investičnej výstavbe, uskuťočňovanej v rámci investičných finančných limitov, si tu, pravda, vyhradzuje väčšie regulačné zásahy: v rámci centrálne regulovaných investícií chozrasčotných jednotiek ide o menovite schvaľované investičné akcie. Chozrasčotné jednotky však nielenže nemávajú na takéto veľké rekonštrukčné akcie prostriedky, či už vzhľadom na uplatňovaný mechanizmus redistribúcie zdrojov, alebo napríklad aj v dôsledku nepružnej, a často aj nesprávnej cenovej politiky, ale chýba aj dlhodobý záujem na týchto celkove veľmi náročných investičných zámeroch. Podniky radšej uprednostňujú drobné investičné akcie, na ktoré majú nielen dostatok prostriedkov, ale ktoré aj uspokojujú ich bezprostredné záujmy, resp. skupinové záujmy chozrasčotnej jednotky.

Zatiaľ sa problém rieši trojakým spôsobom. Na počudovanie, až do konca 7. päťročnice azda najbežnejším spôsobom bolo financovanie aj veľkých rekonštrukcií z prevádzkových prostriedkov. Tak postupoval metalurgický priemysel, strojárstvo i ďalšie odvetvia. Hoci to bolo v rozpore s platnou vyhláškou o financovaní reprodukcie základných prostriedkov [8], ktorá rekonštrukcie a modernizácie jednoznačne zaraďovala medzi investície, využívalo sa tu ustanovenie tej istej vyhlášky, ktorá určuje, že pri opravách (financovaných všeobecne z prevádzkových prostriedkov) sa uplatňujú najnovšie poznatky vedy a techniky. Vo vyhláške [9], ktorou sa mení a dopĺňa uvedená vyhláška, bol, pravda, tento spôsob financovania značne obmedzený. Pritom pri súčasnej tvorbe cien a súčasných nákladových kalkuláciách v uvedených i v ďalších odvetviach býva na tieto účely dostatok prostriedkov, no chýba záujem o realizáciu takýchto náročných rekonštrukčných a modernizačných projektov.

Druhým spôsobom je financovanie z vlastných prostriedkov chozrasčotných jednotiek, určených na investičné účely. Okrem ich nedostatku, často dokonca najciteľnejšieho tam, kde by boli tieto prostriedky z celospoločenského záujmu najviac potrebné, problém sa po roku 1980 skomplikoval vytvorením dvoch rozdielnych fondov — fondu výstavby a fondu rozvoja, s rozdielnymi určeniami použitia. I keď pre toto rozdelenie boli racionálne dôvody — v podstate sa takto sledoval cieľ oddeliť od seba investície obnovovacie a rozvojové — negatívne dôsledky tohto rozdelenia fondov financovania investícií nakoniec prevládli. Obnovovacie a rozvojové investície nemožno pritom od seba dôsledne oddeľovať ani teoreticky, pretože pri raste produktivity práce sa môže z odpisov realizovať aj rozšírená reprodukcia (reprodukčný efekt). Preto spájanie oboch fondov do jednotného investičného fondu, k čomu v súčasnosti dochá-

dza, má svoje oprávnenie [ukazuje sa, že vôbec bolo chybné, keď k ich rozdeleniu došlo], pričom starostlivosť o prednostné zabezpečenie jednoduchaj reprodukcie treba v investičnej politike zabezpečovať inými prostriedkami, vrátane celospoločenských regulačných zásahov. (Investičný mechanizmus sa bez takýchto zásahov nikdy celkom nezaobíde, ide len o to, aby neprekračovali nevyhnutnú mieru.)

Napokon tretí spôsob, ktorý celková koncepcia opatrení na zdokonalenie sústavy plánovitého riadenia uprednostňuje najviac, pretože najlepšie uplatňuje zámer zvyšovať účinnosť ekonomických nástrojov v riadení, je financovanie investícií z úveru. Práve tu sa však aj najviac prejavuje nedostatok dlhodobý záujem na takýchto investíciách, nedôvera v stabilitu plánu, resp. celková absencia jeho dlhodobosti, nedôvera v zabezpečenie najzákladnejších ekonomických podmienok rozvoja v dodávateľsko-odberateľských vzťahoch atď. V takejto situácii ani prípadné tlaky na využívanie úveru a uplatňovanie celospoločenskej regulácie veľa pomôcť nemôžu. Pritom tu platí, že len ten riadiaci pracovník chozrasčotnej jednotky, ktorý má dlhobehjšiu perspektívu vykonávať svoju funkciu, môže aj uplatňovať dlhodobé záujmy chozrasčotného hospodárenia. Práve v investičnej oblasti však pre náročnosť a rizikovosť je perspektíva riadiacej práce relatívne veľmi krátka a málokedy presahuje len ročný horizont.

Celkovým výsledkom je zaostávanie investičnej výstavby, osobitne veľkých a náročných rekonštrukcií, modernizácií a komplexných racionalizácií, hoci práve tie rozhodujú o vedecko-technickom rozvoji. Ak sa v 7. päťročnici úspešne rozvíjali skôr drobné racionalizačné a modernizačné akcie, resp. koncepčne nové celospoločenské smery investičného rozvoja, svedčí to o značnej deformácii celkovej investičnej politiky.

V určitom zmysle možno hovoriť o neoprávnenom zúžení pojmu rekonštrukcie. Ak sa rekonštrukcie v reči úradných vyhlášok charakterizujú ako „zásahy do konštrukčnej a technologickej časti doterajšieho základného prostriedku, ktoré majú za následok zmenu technických parametrov, prípadne zmenu funkcie a účelu základného prostriedku“ [8, § 6, odst. 4], vôbec to neznamená len čiastkové zásahy. Pritom takéto čiastkové zásahy sú len málokedy dosť efektívne, pretože sú nekompletné a na seba nenadväzujú.

V skutočnosti — zvlášť v období prudkého vedecko-technického rozvoja — býva najefektívnejšie celkové technické „prezbrojenie“ práce, celková rekonštrukcia. To platí dokonca aj vo vzťahu strojových zariadení a stavieb. Ako uvádza V. Kondratev [10, s. 137], skúsenosti najvyspelejších krajín ukazujú, že doba životnosti stavieb a strojových zariadení sa s využitím nových progresívnych stavebných materiálov výrazne zblížila: v USA v povojnovom období sa životnosť strojov a zariadení znížila v priemere o 10 %, ale budov a stavieb o 20–43 % v závislosti od odvetvia, a teda funkcie stavieb, takže v súčasnosti životnosť oboch zložiek základných prostriedkov vo väčšine odvetví predstavuje približne 12 rokov. Za týchto okolností nebýva dosť efektívne inštalovať

nové stroje do dožívajúcich budov, nehovoriac o tom, že staré stavby zväčša ani neumožňujú úplné využitie novej techniky.

Pravda, takéto celkové technické prezborenie práce vyžaduje obrovské prostriedky. I v najvyspelejších krajinách sa uvádza, že na využitie všetkej už známej techniky je skutočne k dispozícii menej ako polovica potrebných prostriedkov. Nedostatok investičných zdrojov však ešte neznamená, že vo vedecko-technickom rozvoji treba voliť metódu „príštíp-kárenia“ alebo iba čiastkových, málo efektívnych zásahov. Pred investičným plánovaním je tu náročná úloha zabezpečiť i pri nedostatku prostriedkov taký postup rekonštrukcie, ktorý by bol čo najefektívnejší, to znamená predovšetkým vzájomne prepojený po technickej aj ekonomickej stránke. Jednou z nádejných ciest je tu napríklad centrálné riadené združovanie investičných prostriedkov ich postupnou akumuláciou na účte banky bez obáv o ich redistribúciu.

c) Prepojenosť plánov vedecko-technického a investičného rozvoja a hmotná zainteresovanosť

Rozhodovanie o zaradení investícií do plánu a o ich zdrojovom zabezpečení vychádza a nakoniec znova vyúsťuje do potreby zabezpečenia prepojenosti vedecko-technického a investičného rozvoja. Miera úplnosti a dôslednosti tohto prepojenia sa stáva kritériom úspešnosti riešenia týchto problémov.

To však platí aj opačne. Ak stále konštatujeme, že zatiaľ nedošlo k výraznému obratu v uplatňovaní vedecko-technického rozvoja v hospodárskej praxi, rozhodujúcou mierou sa na tom podieľa práve neprepojenosť vedecko-technického a investičného rozvoja. I keď ide aj o neprepojenosť technickú, čo sa osobitne prejavuje pri rekonštrukciách (na čom majú svoj podiel nedostatky v rozhodovaní i zdrojovom zabezpečení), základným problémom je tu neprepojenosť ekonomická, vo veľkej miere podmienená nedostatočnou hmotnou zainteresovanosťou na vedecko-technickom rozvoji.

V investičnej oblasti sa táto skutočnosť výrazne prejavuje v rozhodovaní o samom zaradení investičnej akcie do plánu, a napokon aj v jej realizácii. Pravda, vykonalo sa tu už mnoho pozitívneho (od tlakov na rozvoj vynálezcovského a zlepšovateľského hnutia a urýchlenie uplatňovania jeho výsledkov v praxi, cez činnosť komplexných racionalizačných brigád, až po centrálna opatrenia na zabezpečenie vedecko-technického rozvoja už v investičných plánoch), ale skutočnosť, že sa v tejto oblasti ešte nepodarilo dosiahnuť výraznejší obrat svedčí o tom, že príčiny sú oveľa hlbšie, ako sa zväčša hľadajú.

Nie dosť úspešné presadzovanie vedecko-technického rozvoja prostredníctvom nástrojov nadstavbového pôsobenia, predovšetkým pomocou politických opatrení, pritom naznačuje, že korene nedostatkov sú v samom hospodárskom mechanizme. V podstate spočívajú v nedostatočnom vyu-

žívaní mimoriadneho zisku na stimuláciu záujmu o dokonalejšiu techniku, než aká je zatiaľ v hospodárstve bežná. Práve v tomto smere sa však situácia začína zásadnejšie meniť. Zatiaľ čo v minulosti mimoriadny zisk v rozhodujúcej miere nadobúdala socialistický štát, či už ako výsledok vzťahov so zahraničím (vrátane krytia mimoriadnych strát), alebo v rámci národnej ekonomiky redistribúciou prostriedkov, v súčasnosti v oveľa väčšej miere zostávajú tieto prostriedky v chozrasčotných jednotkách, kde boli vytvorené. Ďalšie ekonomické experimenty smerujú k podstatnému zvýšeniu účinnosti tohto tlaku, hlavne prostredníctvom stále väčšieho vplyvu svetových cien na ekonomiku chozrasčotných jednotiek. V princípe ide opäť o účinnejšiu realizáciu prepojenosti plánov využitím hmotnej zainteresovanosti.

Je zrejme, že v investičnej oblasti sa nová situácia môže prejavíť až po dlhšom čase. Na to, aby sa nové skutočnosti prejavili výraznejšie aj v investičnom procese, silnejšie ekonomické tlaky i možnosti realizácie mimoriadneho zisku sú stále ešte pomerne obmedzené a zatiaľ sa prejavili skôr v celkovom obmedzení rastu investičnej výstavby, resp. v určitom oživení záujmu najmä o drobné, ale efektívne investície. Pretrváva tu napokon aj analyzovaný problém nedostatočného dlhodobého záujmu na náročných investičných akciách v chozrasčotných jednotkách.

Situácia si zrejme v záujme zabezpečenia obratu v uplatňovaní vedecko-technického rozvoja bude vyžadovať ešte účinnejšie stimuly, ale aj širší priestor pre socialistickú podnikavosť, ktorej ekonomickou realizáciou je aj mimoriadny zisk (alebo mimoriadna strata). O náročnosti tohto procesu okrem iného svedčí to, že v záujme vytvorenia dostatočných prostriedkov tam, kde je to aj pre celkový rozvoj investičnej výstavby najpotrebnejšie, bude žiadúca aj podstatne pružnejšia cenová politika.

Uvedené faktory vytvárajú podmienky aj pre účinnejšie pôsobenie politických nástrojov a prostredníctvom nich pre rozvíjanie iniciatívy a aktivity chozrasčotných jednotiek. Ide však o to, aby tieto nástroje nepôsobili v rozpore s hospodárskym mechanizmom, resp. aby nemuseli nahrádzať nedostatky hospodárskeho mechanizmu. Prepojenosť plánov v rámci celého spoločensko-hospodárskeho mechanizmu sa v socialistickej ekonomike nemôže obmedzovať iba na prepojenosť plánov ekonomického rozvoja.

Literatúra

- [1] MARKUŠ, J.: Národohospodárske plánovanie a vedecko-technický rozvoj: doktoré otvorené otázky. Ekon. Čas., 32, 1984, č. 5.
- [2] FIDRMUC, J.: Konzistentnosť plánových ukazovateľov, problém všeobecného komplexného ukazovateľa a jeho uplatnenie v investičnej výstavbe. Ekon. Čas., 27, 1979, č. 9.
- [3] ABALKIN, L. I.: Hospodársky mechanizmus rozvinuté socialistické spoločnosti. Praha, Svoboda 1977.

- [4] Pravda, 27. augusta 1983.
- [5] OKÁLI, I. — MARKUŠ, J. — SOKIRA, J. — VOJTKO, J. — BUČEK, M. — ŠIKULA, M.: Hospodársky mechanizmus v etape formovania intenzívneho typu rozšírenej reprodukcie [Politickoekonomický náčrt koncepcie]. Ekon. Čas., 31, 1983, č. 4–5.
- [6] STEPUN, A.: O racionalnom napravnení kapitalovloženij v odinnadcatoj piatiletke. Plan. Choz., 1981, č. 10.
- [7] KLUSOŇ, V.: Adaptace v systémech plánování. Praha, Institut řízení 1982.
- [8] Vyhláška č. 162 Federálneho ministerstva financií a predsedu ŠBČS zo 7. novembra 1980 o financovaní reprodukcie základných prostriedkov. Zbierka zákonov ČSSR, 1980, čiastka 41.
- [9] Vyhláška č. 108 Federálneho ministerstva financií, Ministerstva financií ČSR, Ministerstvo financií SSR a predsedu ŠBČS z 9. decembra 1985, ktorou sa mení a dopĺňa vyhláška č. 162/1980 o financovaní reprodukcie základných prostriedkov v znení vyhlášky č. 180/1982 Zb., Zbierka zákonov ČSSR, 1985, čiastka 30.
- [10] KONDRATEV, V.: Problémy efektívnosti stroiteľstva — investičionnyj aspekt (na primere SŠA). MEMO, 1982, č. 5.

Konzultácie

Vplyv substitučných a komplementárnych procesov na rozvoj platených služieb

ORSÁGOVÁ, Soňa

V procese uspokojovania potrieb obyvateľstva stále výnamnejšia úloha prináleží plateným službám, ako jednému zo základných komponentov životnej úrovne a spôsobu života. Riešenie otázok optimalizácie rozvoja platených služieb predpokladá poznanie širokého komplexu problémov a vzťahov, medzi ktorými má dôležité miesto aj skúmanie substitučných a komplementárnych procesov, viažúcich sa na túto oblasť. Príspevok je pokusom o zhodnotenie priebehu substitučných a komplementárnych procesov v ČSSR v uplynulom období a načrtnutie perspektív ich budúceho vývoja.

Substitučné a komplementárne vzťahy a procesy predstavujú vzájomné väzby konkurencie a doplnkovosti v rámci platenej spotreby,¹ ktoré sa môžu prejavovať ako

- náhrada spotreby tovarov službami, alebo naopak (v tých prípadoch, kde je táto substitúcia možná);
- predlžovanie životnosti (údržba) spotrebných predmetov prostredníctvom služieb;
- vzájomná komplementárna podmienenosť spotreby tovarov a služieb (opravy výrobkov, úpravy tovarov, ich doprava a podobne);
- substitúcia spotreby služieb (tovarov) vlastnou prácou, prípadne prácou iných osôb za úplatu z objektívnych alebo subjektívnych príčin.

Substitúciu a komplementaritu ovplyvňuje viacero faktorov, z ktorých najdôležitejšie sú:

- rozsah a sortiment ponúkaných tovarov a služieb z hľadiska kvan-

¹ Napriek skutočnosti, že ich uvádzame v jednotnom kontexte, uvedomujeme si, že pri realizácii platenej spotreby ide o procesy s diferencovaným pôsobením v jej jednotlivých oblastiach.

titatívneho i kvalitatívneho; bohatosť a diferencovanosť ponuky je rozhodujúcou mierou determinovaná vedecko-technickým pokrokom (VTP), ktorého charakteristickou črtou je diverzifikácia potrieb;

— v tradičnom zmysle a chápaní ekonomické podmienky — peňažné príjmy a ceny ako základné obmedzujúce činitele umožňujúce spotrebiteľovi uspokojovať potreby na určitej preferenčnej hladine;

— ostatné faktory a z nich predovšetkým spôsob života, hlavne v súvislosti s voľným časom; urbanizácia, úroveň a spôsob bývania, zmeny vo vybavenosti domácností; demografické faktory (počet obyvateľstva, zmeny vekovej štruktúry, vzdelanostnej úrovne, vývoj počtu domácností); esteticko-hygienické vplyvy; návyky a tradície (viac na vidieku); sociologické a psychologické hľadiská.²

Substitučné a komplementárne procesy v oblasti platenej spotreby zasahujú do služieb ako predpoklad aj ako dôsledok ich rozvoja, pričom často dochádza k protirečivo pôsobiacim tendenciám. V mnohých prípadoch spotrebiteľ využíva u nás platené služby len vtedy, ak to pokladá za nevyhnutné, a nie na skvalitnenie svojej životnej úrovne a spôsobu života. Pretože platené služby stále neposkytujú dostatočné možnosti vhodných alternatív pri rozhodovaní sa spotrebiteľov na trhu hmotných statkov a služieb, pretrváva napätie medzi požiadavkami obyvateľstva a možnosťami ich uspokojovania.

Substitúcia a komplementarita v ČSSR a jej doterajšie prejavy

Pri hodnotení doterajšieho vývoja substitučných a komplementárnych procesov vychádzali sme metodicky z analýzy výdavkov obyvateľstva na tovary a služby na globálnej úrovni a v členení podľa základných komplexov potrieb, ktorých uspokojovanie prebieha v rámci platenej spotreby a kde v rozhodujúcej miere existujú aj najdôležitejšie väzby substitúcie a komplementarity.³

Vývoj proporcií medzi spotrebou tovarov a služieb je jedným z hlavných ukazovateľov, charakterizujúcich komplexnosť uspokojovania potrieb a kvalitatívne zmeny v životnej úrovni. Najdôležitejšie relácie tohto vývoja v retrospektíve rokov 1960—1984 sú uvedené v tabuľke 1.

Vplyvom nastúpených pozitívnych tendencií vo vývoji životnej úrovne a v štruktúre spotreby v 60. rokoch a začiatkom 70. rokov zvyšovali sa

² Uvedené poradie ovplyvňujúcich faktorov môže byť pri jednotlivých zložkách platenej spotreby iné. Podľa špecifickejšej odlišnosti spotrebných predmetov a služieb v závislosti od rôznych situácií môžu pôsobiť v ľubovoľnom poradí.

³ Utriedenie a usporiadanie výdavkov na tovary a služby podľa jednotlivých komplexov potrieb v rámci vytvoreného agregátu platenej spotreby predstavovalo jedinou vhodnú možnosť ich vzájomnej konfrontácie. Takto použitý model je však účelným zjednodušením platenej spotreby, pričom sme abstrahovali od niektorých menej podstatných skutočností (napr. od problému odčlenenia nákupov socialistických organizácií v maloobchode pre nedostatok štatistických informácií).

Tabuľka 1

Vývoj proporcií výdavkov obyvateľstva na spotrebu tovarov a platených služieb v ČSSR a ich dynamika v období rokov 1960–1984 (z údajov v bežných cenách)

Ukazovatele	1960	1965	1970	1975	1980	1984	1960– 1970	1970– 1980	1970– 1984	1960– 1984
podieľy spotreby tovarov na platenej spotrebe	87,82	85,42	85,57	85,25	83,93	83,75				
dynamika výdavkov obyvateľstva na tovary*		2,6	7,8	5,0	3,5	2,9	5,2	4,2	3,9	4,4
zmeny v bodoch			+5,2	–2,8	–1,5	–0,6		–1,0	–0,3	
podieľy spotreby služieb na platenej spotrebe	12,18	14,58	14,43	14,75	16,07	16,25				
rozdiely v %		+2,40	–0,15	+0,32	+1,32	+0,18	+2,25	+1,64	+1,82	+4,07
dynamika výdavkov obyvateľstva na služby*		6,9	7,5	5,5	5,6	3,3	7,2	5,6	4,9	5,9
zmeny v bodoch			+0,6	–2,0	+0,1	–2,3		–1,6	–0,7	
dynamika platenej spotreby spolu*		3,2	7,8	5,0	3,8	3,0	5,5	4,4	4,0	4,6
zmeny v bodoch			+4,6	–2,8	–1,2	–0,8		–1,1	–0,4	

* Dynamika — priemerné ročné tempá prírastkov.

Pramene: Štatistické ročenky ČSSR, Praha, FSÚ 1960–1985; Bilance peňažných príjmov a výdavkov obyvateľstva ČSSR, Praha, FSÚ 1960–1985; Výkazy miestneho hospodárstva a výrobných družstiev ČSR, SSR, ČSÚ, SŠÚ 1960–1985 (vlastné prepočty).

nároky obyvateľstva na kvalitu tovarov a služieb. Rastom významu služieb v spotrebe rozširovali sa aj procesy substitúcie spotreby tovarov službami a vzájomnej komplementarity spotreby tovarov a služieb. Medzníkom prechodu k stagnácii týchto procesov je obdobie od polovice 70. rokov.

Substitučné procesy v oblasti platených služieb sa začali spomaľovať na jednej strane intenzívnejším presadzovaním VTP pri výrobe spotrebných predmetov, ale predovšetkým vplyvom prebiehajúcich zmien v ekonomických podmienkach.

Vplyvom VTP dochádzalo pri jednotlivých druhoch potrieb k výraznému prehĺbeniu ich diverzifikácie. Ponuka tovaru s novými úžitkovými vlastnosťami veľmi podstatne spomalila, niekedy i zastavila substitučné procesy v službách.

Napríklad zavedením automatickej práčky na trh poklesol dopyt po službách čistiarní a práčovní, ďalší rozvoj televízie a reprodukčnej techniky mal veľký vplyv na pokles spotreby služieb kultúrnych, vzdelávacích a športových. Rozvoj individuálneho automobilizmu spomalil dopyt po službách dopravných, podobne rast vybavenosti domácností predmetmi dlhodobej spotreby (PDS) obmedzil využívanie mnohých služieb pre domácnosti a podobne.

Zmeny v ekonomických podmienkach v 70. rokoch a začiatkom 80. rokov (dôsledky krízového obdobia 1968—1969, vplyv zmenených vonkajších podmienok na československú ekonomiku) vo veľkej miere kvalitatívne ovplyvnili spotrebné procesy, rozvoj životnej úrovne a spôsobu života. Odrazili sa v spomaľovaní spotreby služieb (ale aj tovarov — pozri tab. 1) a tým aj v zmenách uspokojovania spotrebiteľského dopytu. Podiely výdavkov obyvateľstva na služby v rámci platenej spotreby sa po poklese v roku 1970 zvyšovali veľmi pomaly; ich prírastky predstavujú v rokoch 1975—1980 1,32 % a 1980—1984 len 0,18 % (a to v bežných cenách, čiže bez eliminácie cenového vývoja, ktorý sa výraznejšie prejavil najmä po roku 1980). Orientácia obyvateľstva sa stále viac sústreďovala na trh priemyselného tovaru, ale aj potravín. V oblasti platených služieb dochádzalo najmä v posledných rokoch k rýchlejšiemu rastu spotreby predovšetkým tých služieb, ktoré uspokojujú základné životné potreby.

Vo vzťahoch komplementarity medzi spotrebnými predmetmi a službami, kde sa väčšou mierou rozvíjali najmä služby spojené s bývaním a s vybavenosťou domácností PDS, dochádzalo tiež k protirečivým tendenciám. VTP svojim pôsobením na jednej strane spotrebu služieb vyvolával (opravy áut, výrobkov spotrebnej elektroniky, automatických práčok), na druhej strane zlepšovaním úžitkových vlastností tovarov a zmenami parametrov ich do určitej miery aj obmedzoval, resp. umožňoval ich náhradu vlastnou prácou (opravy odevov, obuvi, reprodukčnej techniky a podobne).

Spomaľovanie spotreby platených služieb ovplyvňovali aj ďalšie dôležité skutočnosti. V spotrebe nášho obyvateľstva stále pretrváva vysoký podiel potravín, ktorý blokuje presun kúpnej sily na iné spotrebné komodity. Disproporcie medzi ponukou a dopytom pri väčšine druhov platených služieb (nedostatočná alebo nevhodná ponuka) donucovali a donucujú spotrebiteľov k inému zameraniu spotreby. Často dochádza k ekonomicky vynútenej, nepravej substitúcii, k substitúcii služieb vlastnou prácou, k nežiadúcim formám uspokojovania potrieb („fuškári“) a k znovurozdeľovaniu príjmov obyvateľstva. V spotrebe platených služieb v ČSSR, na rozdiel od iných vyspelých krajín, nedochádza vo väčšej miere k substitúcii namáhavých domácich prác (pranie, hľadanie, varenie, nakupovanie, starostlivosť o odev a pod.) službami. Nerozširuje sa využívanie služieb šetriacich voľný čas (napr. služby spojov), ale ani tých služieb, ktoré umožňujú jeho aktívne a kvalitné využívanie a usmerňovanie jeho štruktúry (predovšetkým služby kultúrne, vzdelávacie a športové). Dochádza k obmedzovaniu spotreby služieb menej potrebného charakteru, predovšetkým zákazkového zhotovovania i náročnejších služieb rekreačných a cestovného ruchu (ďalej CR), ako aj niektorých osobných služieb (napr. kozmetika). Všetky tieto skutočnosti spolu s rozsahom prác, ktoré si obyvateľstvo musí robiť svojpomocou,⁴ rozširujú priestor pre nežiadúce substitučné

⁴ Tento problém je však omnoho zložitejší, pretože na druhej strane musíme brať do úvahy aj skutočnosť, že pre časť obyvateľstva subjektívne predstavujú tieto práce

efekty a vzťahy [hmotné, hodnotové i pracovné] a majú negatívny vplyv na utváranie socialistického spôsobu života.

Najdôležitejšie prejavy substitúcie a komplementarity podľa foriem uspokojovania potrieb, ich príčiny a dôsledky

Charakteristickou vývojovou tendenciou v spotrebe vyspelých krajín je zvyšujúce sa uspokojovanie potrieb prostredníctvom služieb a proces postupného nahradzovania spotreby tovarov službami v mnohých oblastiach. Analýza vývoja výdavkov na tovary a služby vo vnútornej štruktúre základných komplexov potrieb v ČSSR ukázala, že tu prebiehal počas hodnoteného obdobia vo väčšine komplexov proces opačný — substitúcia spotreby služieb spotrebou tovarov. Túto závažnú skutočnosť dokumentujú údaje v tabuľke 2.

Najvýraznejšie sa pokles spotreby služieb a orientácia na tovary prejavuje v komplexe osobná doprava [vplyv rozvoja individuálneho automobilizmu, najmä od polovice 70. rokov], v komplexe šport a rekreácia [výstavba súkromných rekreačných objektov, súkromné cestovanie, rozvoj výroby rôznych komplementárnych tovarov pre tieto aktivity], v komplexe osobná hygiena a zdravotná starostlivosť [rozšírenie výroby a spotreby kozmetických prípravkov, liekov] a v komplexe kultúra a zábava [pokrok vo výrobe predmetov spotrebnej elektroniky]. Do značnej miery tieto procesy odrážajú prebiehajúce zmeny v spôsobe života, vyznačujúce sa prvkami individualizácie a privatizácie uspokojovania potrieb a prežívania voľného času v rámci rodiny a domácnosti.

Uspokojovanie potrieb *výživy* obyvateľstvo realizuje z 98 % nákupmi tovarov. Z platených služieb sem zaraďujeme stravovanie v menzách, v jedálňach, v školských a detských zariadeniach. V minulosti nedochádzalo u nás k tendenciám typickým pre vyspelé kapitalistické krajiny — v čo najväčšej miere substituovať práce spojené so stravovaním využívaním špecializovaných inštitúcií gastronomických služieb. Platené služby napokon u nás zatiaľ ani neboli na takej úrovni, aby boli schopné nahradiť prípravu jedál v rodine, navyše, protichodne pôsobí pomerne značný stupeň individuálnej mechanizácie domácností. Nevenuje sa dostatočná pozornosť výrobe vhodných a cenovo dostupných polotovarov a hotových pokrmov na žiadanej úrovni, ani možnostiam skracovania času potrebného na nákupy.

Z výdavkov na *odievanie* predstavuje 96 % nákup tovarov, zvyšok sú výdavky na komplementárne služby (opravy odevov, služby čistiarní, farbiarní) a služby, ktorými možno čiastočne substituovať nákupy odevov a obuvi v maloobchode [zákazkové zhotovovanie]. Využívanie služieb tu dlhodobo stagnuje, a to nielen opravárskych služieb a služieb zabezpečujúcich hygienu a údržbu ode-

a) realizáciu jeho rôznych záľub a aktívnu formu využívania voľného času — napr. maľovanie, tapetovanie, rôzne domáce „kutilstvo“, záhradkárenie a podobne.

Tabuľka 2

Vývoj výdavkov na spotrebu tovarov a platených služieb v ČSSR vo vnútornej štruktúre základných komplexov potrieb a ich dynamika v období rokov 1960—1984 [z údajov v bežných cenách]

Komplexy	Ukazovatele	1960	1965	1970	1975	1980	1984	Dyna- mika 1960— 1984*	Rozdiely v % (štruktúra platených služieb)				
									1960— 1970	70—80	80—84	1960— 1984	
výživa	podiely	A	99,89	99,80	99,79	99,46	98,26	98,07	—	+0,10	+1,53	+0,19	+1,82
		B	0,11	0,20	0,21	0,54	1,74	1,93	—				
	dynamika	A	—	2,9	5,4	3,6	3,3	3,2	3,7				
		B**	—	15,7	6,3	23,8	28,6	6,0	16,8				
odievanie	podiely	A	93,24	92,78	94,80	95,95	96,13	96,31	—	-1,56	-1,33	-0,18	-3,07
		B	6,76	7,22	5,20	4,05	3,87	3,69	—				
	dynamika	A	—	1,6	9,6	4,1	2,7	1,0	3,9				
		B	—	3,0	2,2	-1,1	1,7	-0,3	1,1				
prevádzka domácnosti	podiely	A	69,75	57,23	58,07	57,02	53,12	49,31	—	+11,68	+4,95	+3,81	+20,44
		B	30,25	42,77	41,93	42,98	46,88	50,69	—				
	dynamika	A	—	4,0	9,4	5,5	5,0	0,3	5,0				
		B	—	15,9	8,7	6,4	8,4	4,2	8,8				
vybavenie domácnosti	podiely	A	90,22	91,15	93,19	93,53	91,84	92,22	—	-2,97	+1,35	-0,38	-2,00
		B	9,78	8,85	6,81	6,47	8,16	7,78	—				
	dynamika	A	—	3,0	11,0	8,3	4,3	3,8	6,1				
		B	—	0,8	5,0	7,1	9,7	2,5	5,1				
osobná hygie- na a zdravotná starostlivosť	podiely	A	53,30	48,77	57,61	62,80	64,04	64,11	—	-4,31	-6,43	-0,07	-10,81
		B	46,70	51,23	42,39	37,20	35,96	35,89	—				
	dynamika	A	—	2,5	13,6	8,8	6,0	4,2	7,1				
		B	—	6,3	5,8	4,2	4,9	4,1	5,1				

Pokračovanie tabuľky 2

šport a rekreácia	podiely	A	36,03	44,12	43,84	46,88	47,10	47,36	—	-7,81	-3,26	-0,26	-11,33
		B	63,97	55,88	56,16	53,12	52,90	52,64	—				
	dynamika	A	—	16,5	6,3	7,9	6,9	5,2	8,6				
		B	—	8,9	6,6	5,3	6,6	5,0	6,5				
výchova a vzdelanie	podiely	A	99,83	96,13	96,75	97,18	97,63	97,68	—	+3,08	-0,88	-0,05	***
		B	0,17	3,87	3,25	2,82	2,37	2,32	—				
	dynamika	A	—	3,2	12,2	7,7	6,8	2,7	6,6				
	B	—	—	8,2	4,5	3,0	2,1	4,6***					
kultúra a zábava	podiely	A	63,64	62,47	66,38	70,48	71,81	72,28	—	-2,74	-5,43	-0,47	-8,64
		B	36,36	37,53	33,62	29,52	28,19	27,72	—				
	dynamika	A	—	2,7	13,0	6,1	4,3	2,7	5,8				
	B	—	3,7	9,2	2,1	3,0	2,1	4,1					
osobná doprava	podiely	A	40,84	38,37	55,76	63,70	64,14	66,87	—	-14,92	-8,38	-2,73	-26,03
		B	59,16	61,63	44,24	36,30	35,86	33,13	—				
	dynamika	A	—	0,7	20,8	12,9	3,5	4,5	8,6				
	B	—	2,8	6,0	5,6	3,1	1,1	3,8					
ostatné potreby	podiely	A	67,81	61,12	57,34	52,79	54,92	56,49	—	+10,47	+2,42	-1,57	+11,32
		B	32,19	38,88	42,66	47,21	45,08	43,51	—				
	dynamika	A	—	0,6	7,1	2,2	2,4	5,4	3,4				
	B	—	6,6	10,4	6,1	0,7	3,8	5,6					

A = spotreba tovarov

B = spotreba služieb

* Dynamika — priemerné ročné tempá prírastkov.

** Vysoká dynamika výdavkov na platené služby v komplexe výživa po roku 1970 je do značnej miery spôsobená skutočnosťou, že výdavky za stravné v školských jedálňach (ktoré predstavujú hmotnostne významnú položku v tomto komplexe) sú štatisticky sledované a vykazované až od roku 1967 a podobne výdavky za ošetrovné (ubytovanie a stravovanie detí v jasliach) až od roku 1971.

*** 1965—1984; pretože v roku 1960 je nedostatok údajov o službách, výrazne by boli nadsadené relácie v podieloch i dynamika.

Pramene: Štatistické ročenky ČSSR, Výkazy MH, VD 1960—1985 (vlastné prepočty).

vov, ale najmä služieb zákazkovej výroby. Značný vplyv na tento proces mali aj uskutočnené cenové úpravy týchto služieb.

Do spotrebného komplexu *prevádzka domácností* zaraďujeme zo služieb nájomné, komunálne služby a niektoré osobné služby — prácovne, požičiavacie, upratovacie služby a stavebno-montážne práce (vrátane zákazkovej výroby). Výrazná zmena proporcií v spotrebe tovarov a služieb tohto komplexu — prudký rast výdavkov na služby až na 51 % v roku 1984 — je na jednej strane dôsledkom veľkého rozvoja bytovej výstavby, ale aj rastu cien nájomného a ďalších služieb spojených s bývaním. Na druhej strane neuspokojivá úroveň služieb opráv a údržby bytového fondu v porovnaní s uplatnenými úpravami ich cien boli pre spotrebiteľov hlavným dôvodom nahradzovania týchto služieb vlastnou prácou a prácou „fuškárov“. Dopyt po službách pracovník klesal hlavne v súvislosti s dosiahnutím vysokej miery vybavenosti domácností automatickými práčkami, ale aj v dôsledku nízkej kvalitatívnej úrovne služieb.

V komplexe *vybavenosť domácností* sa v súčasnosti výdavky na nákup tovarov pohybujú okolo 92 %, len 8 % tvoria výdavky na platené služby. Zo služieb sem zaraďujeme komplementárne opravy PDS, ich zákazkovú výrobu a vybavenosť bytu telefónom. Jednoznačná orientácia na zvyšovanie vybavenosti domácností PDS (vrátane osobných automobilov), ktorá už dosiahla relatívnu nasýtenosť hlavne pri štandardných predmetoch, bola do značnej miery ovplyvňovaná nedostatočne rozvinutými službami, no zároveň prináša starosti s údržbou a opravami týchto predmetov a protichodne pôsobí na aspirácie vo využívaní niektorých služieb. Komplementárne služby vyplývajúce z vybavenosti PDS patrili v minulom období k najdynamickejším, dlhodobšie disproporcie medzi dopytom a ponukou [značný vplyv mali aj dve etapy úprav cien v roku 1983] však často donucovali spotrebiteľov k využívaniu práce „fuškárov“ a k svojpomoci. Stagnuje využívanie služieb zákazkovej výroby a vysoká miera neuspokojeného dopytu je vo vybavenosti bytov telefónmi, napriek určitému poklesu záujmu po zavedení nových taríf v roku 1979. Celkovo možno zhrnúť, že v súvislosti s vybavenosťou domácností substitučné procesy platenými službami upadajú a viac sa uplatňujú komplementárne opravy. Riešeniu problému rozvoja služieb v zmysle širších súvislostí hodnotenia „ceny času“ a jeho efektívnosti sa zatiaľ nevenuje dostatočná pozornosť.

Do komplexu *osobná hygiena a zdravotná starostlivosť* zaraďujeme služby holičsko-kadernícke a kúpeľné, služby zdravotno-liečebné, niektoré služby CR a opatrovnícke. Stagnáciu spotreby služieb osobnej hygieny spôsobovali nedostatky v ich kvalite, do určitej miery aj cenové vplyvy a zvyšujúca sa ponuka príslušných prípravkov, umožňujúca substitúciu služieb vlastnou prácou. Výdavky na zdravotno-liečebné služby klesajú napriek objektívnemu rastu ich významu (skvalitňovanie starostlivosti o zdravie, úspechy v liečbe civilizačných chorôb a pod.) i subjektívnemu preferovaniu zlepšovania zdravotného stavu u obyvateľstva. Vo veľkej miere sa tu prejavujú nedostatky v ich kvalite, ale aj vplyv celkového poklesu dopytu po službách menšej nevyhnutných potrieb.

K službám v komplexe *šport a rekreácia* zaraďujeme návštevy športových podujatí, rekreačné a k nim komplementárne služby (napr. poplatky za služby ŠBČS pri cestách do zahraničia). Rýchlejšia spotreba tovarov než služieb sa presadzuje od roku 1970. Služby tohto komplexu patria tiež k tým službám, kde pretrvávajú disproporcie medzi ponukou a dopytom, najmä vplyvom kva-

litatívnych a cenových bariér. Využívanie služieb nahrádza vybavenosť PDS a presadzovanie individuálnych rekreačných foriem. Nedostatky v materiálno-technickej základni CR (rozsah, úroveň, štruktúra), zlá organizácia a nehospodárnosť pri poskytovaní služieb značne znižujú dynamiku rozvoja CR. Poskytované služby vo svojej komplexnosti zaostávajú za úrovňou vyspelých krajín. Výraznejší presun k domácomu CR nie je markantný ani po zvýšení cien zahraničných zájazdov, aj keď dochádza k zvýšenému záujmu o úspornejšie domáce rekreačné programy. V tejto oblasti spôsobu života sa tiež vo väčšej miere prejavujú tendencie individualizácie a privatizácie uspokojovania potrieb. Málo pozornosti sa venuje uplatňovaniu vhodnej komplementarity potrebných predmetov a služieb pre meniace sa formy využívania voľného času.

Vzhľadom k trvalému poklesu výdavkov na služby *vzdelania a výchovy* mohli by sme usudzovať, že sa znižuje záujem o služby rôznych kurzov, jazykových škôl a LŠU. Na druhej strane však treba brať do úvahy diferencovanosť ponuky v rôznych oblastiach a nedostatok kapacitných možností v najväčších mestách, kde sa koncentruje neuspokojený dopyt po týchto službách.

Výdavky na služby v komplexe *kultúra a zábava* poklesli v roku 1984 na cca 28 % z platenej spotreby. Na znižovanie dopytu tu malo vplyv hlavne pôsobenie masovokomunikačných prostriedkov (predovšetkým televízia), ale aj stagnácia rozvoja služieb, najmä rozvoja ich materiálno-technickej základne. Ceny nehrali vážnejšiu úlohu. Spotreba týchto služieb je však podmienená mnohými faktormi, najmä voľným časom, čo súvisí okrem iného aj s kvalitnou ponukou služieb substituujúcich domáce práce a zlepšujúcich životné podmienky rodiny. Do tohto komplexu sme zaradili aj služby spojov, pretože súvisia s celkovou kultúrnou úrovňou obyvateľstva. Tieto služby v ČSSR značne zaostávajú za svetovým vývojom a nezodpovedajú stúpajúcim nárokom a potrebám obyvateľstva.

V komplexe *osobná doprava* zaznamenávame rýchly pokles výdavkov na služby od roku 1965, keď v súčasnosti predstavujú len 33 % z platenej spotreby daného komplexu. Okrem služieb hromadnej dopravy sem zaraďujeme aj komplementárne opravy dopravných prostriedkov a príslušenstva, vrátane poplatkov za autokurzy. Spotrebu služieb ovplyvňuje predovšetkým rozvoj individuálneho automobilizmu. Vybavenosť osobnými automobilmi dosiahla v roku 1984 48 kusov/100 domácností [22] a automobil sa stal jedným z ekonomicky najdôležitejších PDS. Kúpa auta jednak dlhodobo ovplyvňuje skladbu výdavkov domácností, ale aj kvalitatívne mení uspokojovanie potrieb. Prináša zvýšenú mobilitu, ale aj náročnosť na služby a ďalšie komplementárne potreby. Komplementárne služby k vybavenosti osobnými dopravnými prostriedkami sa v minulosti zaraďovali k výrazne rozvojovým. Nároky na opravy a náhradné diely sa však zvyšujú predlžovaním životnosti osobných dopravných prostriedkov. Nekvalitná práca a často nevyhovujúce podmienky pri poskytovaní služieb nútia spotrebiteľov k využívaniu prác súkromných osôb. Nové formy poskytovania služieb z doplnkových pracovných zdrojov na základe povolení národných výborov sa rozvíjajú nedostatatočne.

Najvýznamnejšou službou komplexu *ostatných potrieb* je záhradníctvo a kvetinárstvo. Bez hlbších analýz nie je možné zhodnotiť, do akej miery je rozširovanie vlastnej práce v tejto oblasti motivované potrebou aktívneho využívania voľného času a v akom rozsahu len odráža nespokojnosť obyvateľstva so zásobovaním v maloobchode, resp. s cenovými reláciami na poľnohospodár-

skom trhu. Význam týchto činností je veľký, pokiaľ vychádzajú z uvedomelej tvorby a ochrany životného prostredia a z kultúry bývania. Nemožno však opomenúť, že pri realizácii týchto činností dochádza vo veľkej miere aj k priamemu znovurozdeľovaniu finančných prostriedkov medzi obyvateľstvom navzájom.

Pri hodnotení minulého vývoja spotreby platených služieb v ČSSR z aspektu procesov substitúcie a komplementarity sme už niekoľkokrát naznačili nevyhnutnosť konfrontácie s vývojom v iných vyspelých

Tabuľka 3

Porovnanie vývoja spotreby platených služieb vo vyspelých kapitalistických krajinách a v ČSSR v období rokov 1970—1982 (z údajov v bežných a stálych cenách)

Krajina	Vývoj podielov výdavkov na služby z výdavkov na platenú spotrebu v období 1970—1982 (v %)	Dynamika* 1970—1982	Vývoj podielov výdavkov na služby z výdavkov na platenú spotrebu v období 1970—1982 (v %)	Dynamika* 1970—1982
	(v národných menách b. c.)		(v národných menách s. c.)	
Fínsko	+3,71	A 14,0 B 15,5	+3,22	A 2,6 B 3,8
Francúzsko	+4,75	A 13,4 B 15,4	—	A — B —
Holandsko	+13,07	A 8,8 B 14,3	+2,67**	A 13,1 B 2,7
Japonsko	+8,33	A 10,9 B 14,1	+4,70	A 3,6 B 5,2
Rakúsko	+9,26	A 8,5 B 12,1	+0,20	A 3,3 B 3,4
Veľká Británia	+5,13	A 14,0 B 16,0	-0,30	A 1,9 B 1,8
Švédsko	+2,14	A 11,1 B 12,0	+2,85	A 1,0 B 2,2
Taliansko	+1,44	A 18,0 B 18,6	+0,98	A 2,5 B 2,9
USA	+5,68	A 9,2 B 11,4	+4,08	A 2,4 B 3,8
ČSSR***	+1,82	A 3,9 B 4,9	—	A — B —

A — výdavky na tovary

B — výdavky na platené služby

* Dynamika — priemerné ročné tempá prírastkov.

** 1980—1982.

*** Údaje za ČSSR v období 1970—1984.

Pramene: Yearbook of National Accounts Statistics. New York, United Nations 1985. Volume I, Part 1,2. Individual Country Data; Statistické ročenky ČSSR, BPPVO, Výkazy MH, VD 1970—1985 (vlastné prepočty).

krajinách. Medzinárodné porovnanie doterajšieho vývoja spotreby platených služieb v ČSSR a vybraných kapitalistických krajinách uvádzame v tabuľke 3. Treba však pripomenúť, že takéto porovnanie prináša značné metodické problémy, najmä pokiaľ ide o rozdielnosť v obsahovej náplni platených služieb podľa metodiky OSN, v ktorej sú výdavky na platené služby v kapitalistických krajinách sledované a štatisticky vykazované, a našej metodiky.⁵ Z tohto dôvodu môže byť uvedené porovnanie len orientačného charakteru.

Podiel výdavkov na platené služby sa vo vyspelých kapitalistických krajinách pohybuje v posledných rokoch v rozpätí 22–46 % v bežných a 23–39 % v stálych cenách⁶ z celkových výdavkov na platenú (súkromnú) spotrebu. Napriek skutočnosti, že v týchto krajinách sa skôr premietol vplyv krízových javov svetovej ekonomiky, podiel výdavkov na služby rástol v rokoch 1970–1982 veľmi dynamicky vo väčšine krajín a zvyšovanie podielu výdavkov na služby v rámci platenej spotreby je oproti ČSSR omnoho výraznejšie. K väčším nerovnomernostiam medzi jednotlivými krajinami dochádza vo výdavkoch na služby až po roku 1980. V tomto období sa v niektorých krajinách (najmä s progresívne rozvinutým priemyslom) zvyšuje dynamika výdavkov obyvateľstva na nákup PDS (prípadne i predmetov strednodobej spotreby) v porovnaní s výdavkami na služby a tento vývoj býva charakterizovaný aj ako „nové tendencie v spotrebe“. Nemenej dôležitá je však aj skutočnosť, že tieto tendencie sa presadzujú pri vysokej ponuke, ale aj vysokých cenách služieb. PDS, resp. spotrebné predmety strednodobej charakteru sa stávajú objektom zvýšeného záujmu spotrebiteľov, pretože ich ceny rastú relatívne pomalšie než ceny ostatného tovaru a služieb. Pre služby vo vyspelých kapitalistických krajinách je typická malá elasticita spotreby, ale tendencia k zvyšovaniu ich spotreby je trvalá [9].

Predpokladané smery substitučných a komplementárnych procesov v jednotlivých oblastiach platených služieb

Rokovania XVII. zjazdu KSC i zjazdom schválené dokumenty stanovili pre oblasť platených služieb u nás náročné úlohy. Platené služby by sa mali perspektívne stať jedným z hlavných nositeľov dynamiky spotreby pri vytváraní súladu kúpnych a trhových fondov i významnejším činiteľom ekonomického rastu.

Vytypovanie perspektívnych smerov procesov substitúcie a komplementarity umožňuje rozšíriť informačnú základňu poznatkov potrebných pre rozhodovanie o usmerňovaní ďalšieho rozvoja služieb. Predpokladaný vývoj substitučných a komplementárnych procesov hodnotíme

⁵ Odlišnosti v objeme platených služieb u nás a v týchto krajinách sú dané predovšetkým podstatou samých rozdeľovacích procesov. Viaceré — v kapitalistických krajinách platené — služby sú v ČSSR poskytované bezplatne, resp. sú čiastočne platené, pritom sociálne funkcie niektorých služieb sú vyjadrené ich nižšími cenami a pod.

⁶ Podrobnejšie vo výskumných prácach VÚSRP, odd. služieb 1985, 1986.

v rámci týchto oblastí platených služieb: oblasť služieb spojených s bývaním; dopravných služieb; služieb spojov; osobných služieb a pre domácnosti; kultúrno-zábavných, športových a vzdelávacích služieb a oblasť služieb rekreačných, zdravotno-liečebných a CR.⁷

Vývoj dopytu po *službách spojených s bývaním* (nájomné a komunálne služby, služby opráv a údržby bytového fondu) bude ovplyvňovať predovšetkým uplatňovaná bytová politika v nadväznosti na demografické faktory a tendencie v rozvoji osídlenia a urbanizácie. Technický pokrok by mal vo zvýšenej miere zasiahnuť do rozvoja bytovej výstavby znižovaním nákladov a zvyšovaním kvality bytov. Kvalitné bývanie rovnako predpokladá poskytovanie bezporuchových komunálnych služieb a pravidelnú údržbu bytového fondu. Pri službách spojených s bývaním bude naďalej výrazne rozvojová ich komplementarita za čiastočne zmenených podmienok v súlade s predpokladmi žiadúcich štruktúrnych zmien v tejto oblasti. Máme na mysli predpokladané nové smery v bytovej výstavbe, potrebu úspor energie, udržanie cien nájomného s maximálnym dôrazom na údržbársko-opravárske služby a modernizáciu bytového fondu. Strategickým cieľom bytovej politiky do roku 2000 je zabezpečenie vhodného a primeraného bývania všetkým členom spoločnosti. V tomto zmysle sa bude podporovať aj väčšia orientácia na substitučné procesy k individuálnej bytovej výstavbe a na rozširovanie odpredaja bytov do osobného vlastníctva v rámci SBD.⁸ Súčasne sa bude venovať väčšia pozornosť problému postupného odstraňovania neprimeranej diferenciácie medzi jednotlivými formami bývania (v bývaní sídlíštnom a individuálnom, v mestách a na vidieku) a v podmienkach pre získanie a užívanie bytov (družstevné byty v porovnaní so štátnymi bytmi).

Na substitučné a komplementárne procesy v *oblasti dopravných služieb* budú pôsobiť predovšetkým faktory podmieňujúce hybnosť obyvateľstva. V rozhodujúcej miere ide o zmeny v spôsobe života vplyvom rozvoja životnej úrovne, zmeny v štruktúre osídlenia a rast podielu mestského obyvateľstva, kvalitu prepravy (rýchlosť a včasnosť uspokojovania prepravných nárokov), rozvoj individuálneho automobilizmu a VTP, ktorý zasahuje do všetkých spomínaných oblastí. Napriek predpokladanému miernemu zvyšovaniu kvality a štruktúrnych presunov v rámci jednotlivých druhov dopravy nie je reálne očakávať vyššiu substitúciu individuálneho automobilizmu dopravnými službami. Spotrebiteľia budú hľadať skôr optimum medzi používaním služieb a osob-

⁷ Na rozdiel od analytickej časti, nemohli sme použiť metodiku komplexov potrieb, pretože v tejto štruktúre nemáme možnosť dispozície s potrebnými prognostickými materiálmi.

⁸ Tieto tendencie budú prebiehať aj v súlade s cieľmi rozvoja spôsobu života v oblasti potrieb, ktoré v období pomalšieho rastu zdrojov predpokladajú uprednostňovanie alebo aspoň tolerovanie individuálneho zabezpečovania možností ich uspokojovania v niektorých oblastiach [3].

ných dopravných prostriedkov, pretože nie je predpoklad znižovania hybnosti obyvateľstva, najmä vo víkendových a dovolenkových aktivitách (šport, rekreácia, turistika, cestovanie), ktoré sa už stali trvalou súčasťou spôsobu života nášho obyvateľstva.

V oblasti služieb spojov po predchádzajúcom poklese ich spotreby dochádza v roku 1981 opäť k postupnému rastu. V súlade so žiadúcimi smermi ich rozvoja predpokladá sa výrazný rast ich kvalitatívnej úrovne, hlavne uplatňovaním najnovších poznatkov VTP a rozvojom nových služieb. V najbližšom čase sa pripravuje experimentálne overovanie automatizácie služieb pôšt, podľa podmienok využívania menšej a strednej mechanizácie, racionalizácia týchto služieb, využitie terminálov v spojení s počítačmi a urýchlenné zavádzanie samoobslužných prvkov. Veľká pozornosť sa bude v ďalšom rozvoji venovať telefonizácii bytov,⁹ ako neodmysliteľnej možnosti pohotovej komunikácie, bezprostredného prístupu k rôznym informáciám, inštitúciám a ďalším službám. Cieľovým riešením je do konca storočia vybaviť každý byt účastníckou stanicou, avšak vzhľadom na technicko-ekonomické možnosti spojov nebude možné tento cieľ splniť. V ostatných službách spojov ďalší rozvoj rádiokomunikácií a tretí program TV (prostredníctvom družicového systému) prinesie nové aspekty z hľadiska zvýšenia ich významu pre spotrebiteľov.

V oblasti osobných služieb a služieb pre domácnosti je žiadúci primeraný rozvoj hlavne tých služieb, ktoré umožňujú substitúciu namáhavých, nepríjemných a neoblúbených domácich prác, najmä s prihliadnutím na vysokú zamestnanosť žien a rast ich vzdelanostnej úrovne. Pre budúce obdobie je aktuálne hľadanie optima medzi vybavenosťou domácností PDS a rozvojom služieb, t. j. racionálna vybavenosť domácností pri dobre fungujúcich službách. Služby osobnej hygieny (holičsko-kadernícke, kozmetické, kúpeľné) majú perspektívu rozvoja hlavne posilňovaním ich hygienicko-estetickéj stránky a kvality (prípadne aj ako súčasť prevencie proti škodlivým vplyvom životného prostredia). Pri komplementárnych službách údržbársko-opravárskych je najdôležitejším problémom ich modernosť a hospodárnosť, uplatňovanie nových vývojových smerov, a najmä modernizácia ich materiálo-technickej základne. Tým by sa v konečnom dôsledku mali obmedziť aj nelegálne formy poskytovania týchto služieb. Po stagnácii v 80. rokoch sa ráta s výraznejším rastom obnovovacieho dopytu vo vybavenosti PDS, tým i nárokov na služby v priebehu 90. rokov. Treba počítať aj s rozvojom vybavenosti dnes ešte neštandardnými PDS (napr. umývačky riadov). Naďalej sa bude rozširovať záujem spotrebiteľov

⁹ V telefonizácii bytov je u nás stále neuspokojivá situácia. Roku 1980 ČSSR klesla až na 22. miesto vo svete a vyššiu hustotu TF staníc majú všetky vyspelé západné krajiny. Napríklad v USA a vo Švédsku pripadá na 100 obyvateľov viac než 80 TF staníc, v európskych krajinách EHS pripadá v priemere 1 TF stanica na každého druhého občana. V ČSSR je v súčasnosti 23 TF staníc/100 obyvateľov, t. j. v priemere 1 TF stanica na 4,3 obyvateľa a vybavenosť telefónom má len každý štvrtý byt [17].

o komplementárne služby k vybavenosti PDS v súvislosti s rozvojom aktivít využívania voľného času ako priestoru nielen pre aktívny odpočinok, zotavenie, ale aj pre sebarealizáciu a všestranný rozvoj človeka. V súvislosti so zvyšovaním životného štandardu by sa mohol zvýšiť záujem aj o služby zákazkovej a doplnkovej výroby. K najperspektívnejším službám tejto oblasti sa však naďalej budú zaraďovať služby autoopravárske a služby záhradnícko-kvetinárske, ktoré patria k najprogressívnejším odborom služieb miestneho hospodárstva a výrobných družstiev.

K najvýznamnejším faktorom, ktoré budú vplývať na celkový vývoj požiadaviek v oblasti služieb kultúrno-zábavných, športových a vzdelávacích patrí vývoj vekovej a vzdelanostnej štruktúry obyvateľstva (najčastejšími spotrebiteľmi sú obyvatelia mladších vekových a vyšších vzdelanostných skupín), vývoj urbanizácie (vyššia dostupnosť týchto služieb v mestách), spôsob života a vybavenosť domácností PDS. Vcelku možno v prognóze očakávať rýchlejšiu rast spotreby predmetov pre kultúrne vyžitie (najmä výrobkov spotrebnej elektroniky, kde sa predpokladá i výraznejší rast v technickej kvalite sprostredkovania kultúrnych hodnôt) než služieb, napriek tomu, že služby poskytujú špecifické, často predmetmi nezastupiteľné zážitky. Silný vplyv na tento vývoj majú pretrvávajúce tendencie privatizácie uspokojovania potrieb a prežívania voľného času v kruhu rodiny. Z cieľového hľadiska socialistického spôsobu života je však dôležité postupné prekonávanie takéhoto jednostranného zamerania voľného času a vzájomná prepojenosť a vyváženosť životných činností [1]. Zvýšený dopyt môžu vyvolať nové typy kultúrnych služieb (napr. začleniť kultúru do rôznych aktivít rekreačných, CR), prípadne integrovanie príbuzných typov kultúrnych zariadení, umožňujúcich súborné uspokojovanie potrieb. Dôležité je kvalitné kapacitné i personálne vybavenie zariadení služieb, náročnejšia programová náplň, lepšia organizácia a dostupnosť služieb tradičných i netradičných foriem. V oblasti športových a zábavných služieb bude naďalej pretrvávať značná miera substitúcie služieb prostredníctvom vybavenosti domácností predmetmi spotrebnej elektroniky a rôznymi tovarmi pre náplň voľného času. Nároky obyvateľstva budú narastať na služby vzdelávacie zároveň s rastom potreby vzdelania, rozvoja osobnosti a sebarealizácie človeka tak, aby na jednej strane zodpovedali kvalifikačným a civilizačným premenám vyvolaným VTP a rozvojom spoločnosti a na druhej strane progresívne ovplyvňovali obsahové stránky všetkých životných činností človeka.

K základným úlohám budúcich desaťročí pri plánovaní sociálneho rozvoja patrí adekvátne vytváranie podmienok pre rozširovanie fyzických, rekreačných a oddychových aktivít, to znamená primeraný rozvoj *rekreačných služieb, zdravotno-liečebných a služieb CR*. V tejto oblasti bude spolu s existujúcim fondom voľného času na ďalší rozvoj spotrebiteľského dopytu pôsobiť mnoho ďalších dôležitých faktorov: vývoj jed-

notlivých zložiek životnej úrovne, rast priemernej mzdy, rozvoj osobnej spotreby, stúpajúca mobilita obyvateľstva, vybavenosť domácností, ako aj faktory ekologické, urbanistické a demografické. Rast podielu voľného času a skracovanie pracovného času je tendencia, ktorá sa bude uplatňovať aj v najbližších desaťročiach. Dopyt po týchto službách ovplyvnia aj zmeny v charaktere práce (rast nárokov na intelekt, vzdelanie), koncentrácia obyvateľstva do miest, ale najmä nepriaznivý vývoj životného prostredia. Výdavky na tieto služby budú patriť naďalej k najrýchlejšie rastúcim a vysoko preferovaným napriek skutočnosti, že ekonomické podmienky stimulujúce účasť obyvateľstva na CR nebudú mať taký priaznivý vývoj ako v minulosti. Aby sa domácia CR mohol stať hlavným ťažiskom uspokojovania spotrebiteľského dopytu v tejto oblasti, veľmi dôležitá je modernizácia týchto služieb vrátane ich inovácií, zlepšenie hygieny, zníženie časových strát a zabezpečenie komplementárnych servisných služieb všetkého druhu. Pri usmerňovaní ďalšieho rozvoja týchto služieb je však na druhej strane potrebné poznať aj smery dopytu po špecifických spotrebných tovaroch pre rôzne činnosti a záľuby vo voľnom čase. Rozvoj výroby a spotreby týchto tovarov môže do určitej miery kompenzovať výkyvy v ponuke a v dopyte, napr. v oblasti individuálneho automobilizmu, CR a podobne. Vhodným uplatňovaním štruktúrnych zmien v tomto komplexe služieb pri zosúladovaní preferencií jednotlivcov a celospoločenských hľadísk mohli by substitučné a komplementárne procesy prispieť k podstatne vyššiemu stupňu uspokojovania potrieb obyvateľstva.

V podmienkach všestrannej intenzifikácie ekonomiky s novým pohľadom na tempá a proporcie jej vývoja nadobúdajú funkcie platených služieb v procese spotreby obyvateľstva a v jeho sociálnom rozvoji nový význam. Aby sa platené služby mohli stať dynamizujúcim faktorom spotreby, prvoradým predpokladom je zvyšovanie ich kvalitnej ponuky so zohľadňovaním všetkých jej aspektov. Vyššia účinnosť platených služieb v spotrebe v zmysle posilňovania kvalitatívnych stránok uspokojovania potrieb patrí k najdôležitejším činiteľom vytvárania podmienok pre všestranný a harmonický rozvoj človeka.

Literatúra

- [1] BAUEROVÁ, E. a kol.: Cieľová predstava o socialistickom spôsobe života a výhľad jeho rozvoja do roku 2000. [Výskumná práca, č. 274.] Bratislava, VÚŽÚ 1983.
- [2] BAUEROVÁ, E.: Automobilizmus a zmeny v spôsobe života rodiny. Sociológia, 1976, č. 6.
- [3] BAUEROVÁ, E.: Rozvoj potrieb v procese formovania socialistického spôsobu života. Sociológia, 1983, č. 4.
- [4] BÉROVÁ, J.: Předměty dlouhodobé spotřeby. Praha, Merkur 1982.
- [5] BRDEK, M.: Služby a VTP. Socialistický obchod, 1982, č. 8–9.

- [6] BRDEK, M.: Předměty dlouhodobé spotřeby v průmyslově vyspělých státech a VTP. Předpoklady rozvoje vědy a techniky, 1982, č. 10.
- [7] FRONKOVÁ, V. a kol.: Kvalitatívne zmeny v tendenciách rozvoja životnej úrovne v súčasných ekonomických podmienkach v ČSSR. [Výskumná práca, č. 27.] Bratislava, ÚÚNV 1985.
- [8] HADRAVOVÁ, Z.: Spotřebné zboží pro volný čas, dopyt neprávem opomíjený. Hospod. Nov., 1982, č. 14.
- [9] JALOVEC, Z.: Tendence ve spotřebě obyvatelstva zemí EHS. Socialistický obchod, 1982, č. 6.
- [10] KOMÁREK, V.: Vždyť smyslem výroby je spotřeba [Formování optimální struktury čs. národního hospodářství]. Hospod. Nov., 1982, č. 23.
- [11] KOŠA, J.: Rozvoj bydlení v 8. pětiletce. Územní plánování a urbanismus, 1984, č. 11.
- [12] KUČERÁK, J. a kol.: Tendencie rozvoja životnej úrovne v zahraničí. [Podkladová štúdiá.] Bratislava, VÚSRP 1984.
- [13] MICHALOVÁ, V. a kol.: Žiadúce smery rozvoja platených služieb a nástrojov ich spoločenského usmerňovania. I.—II. etapa. [Výskumná práca, č. 290.] Bratislava, VÚŽÚ 1983; Optimalizácia rozvoja platených služieb a nástrojov ich spoločenského usmerňovania. III. etapa. [Výskumná práca, č. 315.] Bratislava, VÚSRP 1985.
- [14] MÜHL, R. a kol.: Dlhodobý výhľad rozvoja cestovného ruchu do roku 2000. [Rezortný program výskumu.] Bratislava, VÚCR 1982.
- [15] ORSÁGOVÁ, S.: Vzťahy a podmienenosti medzi rozvojom služieb a rozvojom spôsobu života v socialistickej spoločnosti. Životná úroveň, 1981, č. 2.
- [16] ORSÁGOVÁ, S.: Dynamika vývoja spotreby platených služieb v širšom medzinárodnom porovnaní. Životná úroveň, 1981, č. 2.
- [17] POLANSKÝ, J. a kol.: Skvalitnění služeb spojů pro obyvatelstvo jako předpoklad dalšího rozvoje životní úrovně. [Výzkumná úloha.] Praha, VÚS 1985.
- [18] RÝDLOVÁ, I.: Tendence v rozvoji služeb z hlediska VTR. SIVO 1714. Praha, ÚVTEI 1981.
- [19] STÍBALOVÁ, B.: Formulace žádoucích trendů v uspokojování potřeb obyvatelstva ve službách v dlouhodobé perspektivě. [Výzkumná práce.] Praha, ÚÚNV 1984.
- [20] ŠVAGRÍKOVÁ, V.: K niektorým otázkam rozvoja dopravných služieb. Životná úroveň, 1983, č. 1.
- [21] VALNÁ, S. a kol.: Empirický výskum socialistickeho spôsobu života obyvateľstva ČSSR v etape výstavby rozvinutej socialistickej spoločnosti. [Výskumná práca, č. 261.] Bratislava, VÚŽÚ 1982.
- [22] Statistická ročenka ČSSR. Praha, FSÚ 1985.

ВЛИЯНИЕ СУБСТИТУЦИОННЫХ И КОМПЛЕМЕНТАРНЫХ ПРОЦЕССОВ НА РАЗВИТИЕ ОПЛАЧИВАЕМЫХ УСЛУГ

ОРСАГОВА, Соня

После положительных изменений в потреблении (60-ые годы) продолжает длиться в ЧССР с половины 70-ых годов период стагнации субституционных и комплементарных процессов в области оплачиваемых услуг, вызван кроме более выразительного укрепления ИТП главным образом протекающими изменениями в экономических условиях. Дальнейшими причинами являются постоянно высокая мера удовлетворения основных потребностей и углубление диспропорций между спросом и предложением в услугах. В противоречии с требованиями социалистического образа жизни не проявилось более высокое использование услуг экономящих свободное время и активно использующих свободное время, быстрыми темпами повышалось потребление услуг необходимого характера, повышалась субституция услуг собственным трудом и нежелательными формами. Большое развитие субституции и комплементарности можно ожидать только после периода интенсификации народного хозяйства, главным образом у услуг связанных с жильем, у некоторых транспорт-

ных услуг и услуг связанных с рекреацией и туризмом. Для того, чтобы оплачиваемые услуги смогли стать динамизирующим фактором потребления, первоочередной предпосылкой является повышение качественного предложения услуг учитывая все их аспекты.

THE INFLUENCE OF SUBSTITUTIONARY AND COMPLEMENTARY PROCESSES ON THE DEVELOPMENT OF PAID SERVICES

ORSÁGOVÁ, Soňa

After positive changes in consumption (the 60-ies) in ČSSR still lasts since the 70-ies the period of stagnation of substitutionary and complementary processes in the sphere of paid services caused by, in addition, stronger maintaining of scientific and technological progress and especially by existing changes in economic conditions. Further causes are a still high rate of satisfying the basic needs and of deepening the disproportions between supply and demand in services. In contrast with the claims of the socialist way of life it was not achieved a higher utilization of services spending free time and actively using free time; the consumption of services of inevitable character was growing faster and the substitution of services by self working and by non desirable forms increased. A greater development of substitution and complementarity can be expected only after the period of intensification of national economy, especially in the services connected with living, some transport services and services of recreation and tourism. To reach the paid services to become the dynamizing factor of consumption, the first-rate assumption is to increase the qualitative supply of services including all of their aspects.

Recenzie

ILIENKOV, Evald, Vasilievič: **Dialektika abstraktného a konkrétneho**. Bratislava, Pravda 1985. 471 s.

Spoločné vydanie dvoch kníh známeho sovietskeho filozofa Evalda Ilienkov *Dialektika abstraktného a konkrétneho v Marxovom Kapitáli* a *Leninská dialektika a metafyzika pozitivismu*, z ktorých prvá vyšla už pred štvrtstoročím a druhá k príležitosti sedemdesiateho výročia vydania Leninovho Materializmu a empirio-kriticizmu, prihovára sa slovenskému čitateľovi sviežimi myšlienkami tvorivého zamyslenia sa nad teoretickým odkazom dialektickej metódy Marxa a Lenina.

Obe knihy sledujú vznik, uplatnenie a rozvíjanie materialistickej dialektiky v odlišných historických obdobiach a na pôde rozdielnych poznávacích problematík, politickej ekonomie v 19. storočí a fyziky a filozofie na samom začiatku nášho storočia.

Rozpätie tohto vedomostného časopriestoru podrobilo materialistickú dialektiku tvrdej skúške jej pravdivosti. Keď sa dnes oboznamujeme s filozofickou reflexiou zápasu dialektiky o jej pravdu z pera autora, ktorý sám za svoju pravdu tvorivého dialektika principiálne a inteligentne bojoval, uvedomujeme si súvzťažnosť hľadajúceho novátorského myslenia s praktickým rozvíjaním spoločenského pokroku, ktorého bola materialistická dialektika vždy spoľahlivým teoretickým nástrojom.

Práve revolučná sociálna funkcia dialektickej metódy orientuje osový princíp Ilienkovovej filozofickej tvorby, ktorý vyjadruje aj názov slovenského prekladu spomenutých prác autora: vzťah abstraktného a konkrétneho, v ktorom sa obojstranne uzatvára významový oblúk väzieb medzi ľudským subjektom a objektom materiálneho sveta.

Autor všestranne skúma poznávací a praktický mechanizmus tohto oblúka, v ktorom je konkrétne východiskom a cieľom poznania i praxe, a preto aj nepostrádateľným rozmerom kritéria ich pravdivosti, správnosti a účinnosti. Ilienkov vo svojom výklade a riešení vzťahu abstraktného a konkrétneho vychádza z myšlienkového bohatstva Kapitálu ako exemplifikácie materialistickej dialektiky v procese jej heuristického použitia pri objasnení zákonitostí reprodukčného procesu kapitalizmu.

Materialistická dialektika ako metóda poznania je profilovaná svojím ontologickým základom ako obsažná metóda, ktorá si uvedomuje objektívnosť svojich vecných predpokladov a subjektívnosť svojho poslania.

Ilienkov sa zamýšľa nad vedomostným dosahom invenčného vstupu Marxa do antinomickosti poznávacej situácie buržoáznej politickej ekonomie, ktorá pri rozvíjaní teórie pracovnej

hodnoty Ricardom uviazla medzi empirickou a teoretickou abstrakciou na logicky nesprostredkovaných problémoch premeny konkrétneho na abstraktné, premeny empirickej všeobecnej predstavy na logický pojem teórie.

Osobnosť Ricarda predstavuje bod obratu od naivného empirizmu ekonomického myslenia Smitha k deduktívnej metóde, ktorá jeho systémovou disciplináciu urobila z politickej ekonomie teoreticky uvedomelú vedu.

Ilienkov rekonštruuje Marxovo riešenie vzťahu empirie a teórie v Kapitáli a ukazuje na rozhodujúcu úlohu kategórií abstraktného a konkrétneho v pravdivom objasnení ich nezrušiteľného vzájomného vzťahu, čo tvorí aj spojivo s druhým textom recenzovanej publikácie, venovaným kritike pokusu dobového pozitivizmu o elimináciu teoretickej fázy poznávacieho procesu.

Ilienkov predovšetkým ukazuje na nevyhnutnosť odlišenia psychologickéj a logickej stránky aktualizácie konkrétneho a abstraktného; ich nerozlišovanie dodnes, ako dokladá príkladmi zo súčasnej americkej a západonemeckej metodologickej literatúry, stojí v pozadí tradovania predsudku, že konkrétne je predikátom skúsenosti a abstraktné naopak logickým predikátom myslenia.

V materialistickej dialektike sú kategórie obsažným výrazom objektívnej reality, a preto každá z nich, vrátane „konkrétneho“ a „abstraktného“ musí mať svoj objekt, svoj predmetný korelát. Abstraktné je preto nemenej reálne ako konkrétne a ľudské poznanie je cesta od bezprostrednej skúsenosti názoru k myslením analyticky sprostredkovanému logicky ucelenému porozumeniu reality vo vedení.

Niektorí predstavitelia logickej sémantiky sa pokúšajú zbaviť tento poznávací proces jeho vecného obsahu

a interpretovať ho len ako formálnu analýzu samého myslenia.

Na ilustráciu tejto tendencie stačí poukázať na snahu R. Schottländera explikovať abstraktné ako „spôsob činnosti subjektu poznania“, čo predpokladá prenechať konkrétne objektu a v dôsledkoch — reštaurovať metafyziku. Aby sa logická sémantika vyhla tomuto absurdnému dôsledku, mení objekt na všeobecný substrát logických operácií — „subtrahendum“, voči ktorému sa samo abstraktné mení na logické abstrahendum. [Pozri: SCHOTTLÄNDER, R.: *Recht und Unrecht der Abstraktion*. Zeitschrift für philosophische Forschung. Bd. VII, 1953].

V pozadí uvedenej snahy je absolutizácia psychologických momentov poznania a praxe, ktoré pri porozumení a pretváraní objektu musia jeho totalitu rozčleniť na ich mohutnosti dostupné čiastkové predmety. Súbehom týchto podmienok subjektívnej aktivity človeka je potom gnozeologická interpretácia oboch kategórií: abstraktného ako pojmového, zo súvislosti separovaného a samého osebe skúmaného predmetu myslenia, a konkrétneho ako bezprostredne jestvujúcej celistvosti, dostupnej názoru a disponujúcej zmyslovou evidentnosťou a presvedčivosťou. Toto banálne chápanie konkrétneho a abstraktného uplatňované dodnes vo filozofických lexikónoch [pozri: *Philosophisches Wörterbuch* von Max Apel und Peter Lutz. Berlin—New York, Verlag Walter de Gruyter 1976, s. 4—5; 162] preživa stále nielen v laickej, ale aj v spoločenskovednej verejnosti vrátane ekonómov buď v dôsledku ich živelného empirizmu a praktikizmu, alebo naopak, v dôsledku ich poplatnosti scientifickej metodológii, ktorá formalisticky kvantifikuje ekonomické procesy bez toho, že by sa zafazovala interpretáciou ich sociálneho ob-

sahu. V trochu inej polohe a v iných súvislostiach podľahol logike gnozeologického chápania konkrétneho a abstraktného K. Kosík vo svojej knihe *Dialektika konkrétneho*, keď predpokladal, že zdôraznenie konkrétneho sa môže stať programovým východiskom odstránenia neduhov scholastickej a dogmatickej abstraktnosti dobového spoločenského poznania. Skúsenosť spoločenského vývinu socialistických krajín medzitým ukázala, že obrat v myslení spoločnosti a obnova kognitívnej štruktúry spoločenského poznania v zmysle vyváženia jednoty empirického a teoretického poznania sociálnej skutočnosti je funkciou spoločenskej praxe, jej úspechov i neúspechov a že konkrétne a abstraktné momenty odrazového procesu poznania a transformačného procesu ekonomickej, politickej a sociotechnickej praxe vznikajú v kontexte spoločenského vývinu ako funkčný účinok tvorivej konfrontácie ľudského subjektu s objektívnou realitou jeho životného prostredia pri jeho praktickom pretváraní.

Poznávacie i praktické osvojovanie objektívnej reality predpokladá rozčlenenie jej konkrétnej totality na abstraktné časti tak v procese jej poznania, ako aj v jej výrobnej premene a utilizácii jej častí ako materiálnych statkov životnej reprodukcie spoločnosti. Keď Marx chápe abstraktné ako vyjadrenie konkrétneho a obsahy oboch kategórií ako objektívne odrazy objektívnej reality, neuvažuje ako metafyzik, ako sa mu v buržoáznej filozofii predhadzovalo a predhadzuje, ale ako dialektik nového typu, ako tvorca materialistickej dialektiky, vzniknutej na základe materialistického chápania dejín, ktoré pochopilo určujúcu úlohu materiálnej výroby a ekonomického života v dynamizácii ľudských dejín a pre ktoré je členitosť a súvislosť reálneho sveta i jeho

odrazu v ľudskom poznaní produktom materiálno-technického a sociálno-ekonomického rozvoja spoločenskej praxe v ľudských dejinách.

Kniha E. V. Ilienkov, napriek svojmu filozofickému charakteru a zovšeobecňujúcemu názvu, nezaobera sa dialektikou konkrétneho a abstraktného v celom rozsahu jej problematiky, o ktorej si autor v smere Leninovej invencie jasne uvedomuje, že to nie je iba metodologický, gnozeologický a logický problém, ale predovšetkým problém obsažného špeciálnovedného poznania a jeho efektívnej implementácie v spoločenskej praxi. Autor preto vo vstupnej kapitole recenzovanej práce, v ktorej kriticky konfrontuje dialektické a metafyzické chápanie konkrétneho, explicitne vymedzuje predmet a účel svojho výskumného záujmu v danej práci ako analýzu dialektiky abstraktného a konkrétneho „... v procese teoretického spracovania faktov živého nazerania a predstavy na pojem“ s. 43).

Táto poznávacia úloha je základným východiskom vymenenia spoločenského poznania zo zajatia teoretických abstrakcií, ktoré prestali zodpovedať zmenenej sociálnej skutočnosti i skúsenosti pracujúcich a oživenia tvorivej činnosti teórie, pretože, ako povedal na Všeľvzývovej porade vedúcich katedrií spoločenských vied na sovietskych vysokých školách generálny tajomník ÚV KSSZ Michail Gorbačov, „... realizácia politiky urýchľovania prestavby a dosahovania kvalitatívne nového stavu sovietskej spoločnosti je nemysliteľná bez aktivizácie ideovo-tvorivej činnosti, bez spohľadlivého vedeckého zabezpečovania praktických opatrení na zdokonalenie spoločenských vzťahov rozvíjajúceho sa socializmu“ Pravda, 2. 10. 1986, s. 1).

Predradenie abstraktného konkrét-

nemu v názve Ilienkovovej knihy signalizuje uvedomelosť rozvojovej stratégie socializmu, k racionálnej prestavbe ktorej prispieval za svojho života aj jej autor tým, že budoval jej vedeckú fundamentáciu. Jeho kniha

je tak práve dnes vysoko aktuálnym príspevkom ku kultivácii metodológie spoločenského poznania a praxe pri realizácii úloh XVII. zjazdu KSC.

Juraj Suchý

TICHONOV, V. A. i kol.: **Formirovanije i razvitije narodnochozjajstvennogo agropromyšlennogo kompleksa.** Moskva, Nauka 1984. 272 s.

Recenzovaná monografia je prvou spoločnou prácou ekonómov AV ZSSR a AV ČSSR zameranou na skúmanie metodologických, teoretických a praktických problémov formovania a rozvoja národohospodárskeho agrokompexu. Autorský kolektív¹ pod vedením akademika V. A. Tichonova v nej hlavnú pozornosť venuje otázkam podstaty, štruktúry, miesta a úlohy agrokompexu v národnom hospodárstve, efektívnosti jeho fungovania.

Publikácia je rozčlenená do piatich kapitol.

V prvej kapitole *Metodologické problémy formovania a rozvoja národohospodárskeho APK*² autori venujú veľkú pozornosť charakteristike agrokompexu ako celostného výrobnno-ekonomického systému. Agrokompex chápu ako organizačno-ekonomickú formu agropriemyselnej výroby vznikajúcej v súčasnom období pod aktívnym vplyvom vedecko-technickej revolúcie v dôsledku integrácie poľnohospodárskej a priemyselnej výroby do jedného procesu.

Pozornosť čitateľa iste zaujme závažná a autormi argumentovaná téza, že „integrácia tvorí obsah procesu formovania agropriemyselnej výroby a vznik APK dodáva tomuto procesu

náležitú formu“ [s. 13]. Ako každá forma, aj agrokompex hrá aktívnu úlohu v rozvoji obsahu. Na druhej strane forma len fixuje existujúci materiálny obsah. Z uvedeného vyplýva dôležitý metodologický záver, že nemožno brzdiť konštituovanie formy reálne integrovanej agropriemyselnej výroby, ale ani zabiehať dopredu a vytvárať túto formu umelo, bez odpovedajúceho obsahu, t. j. faktického procesu integrácie poľnohospodárstva a priemyslu.

Aj keď sa materiálne podmienky pre formovanie agrokompexu už vytvorili, existujúci súbor odvetví agropriemyselnej výroby ešte nemožno v plnej miere charakterizovať ako organický integrovaný výrobný systém. V tomto zmysle sa stotožňujeme s pozíciou autorov, že rozhodujúci význam pre definitívne sformovanie agrokompexu v súčasnom období majú dve podmienky: po prvé, prechod od existujúcej sústavy odvetvového plánovania a riadenia k prevažne cieľovoprogramovému plánovaniu, a po druhé, vytvorenie takého hospodárskeho mechanizmu, ktorý by orientoval všetky odvetvia agrokompexu na zvýšenie konečného národohospodárskeho efektu [s. 18].

¹ Za československú stranu sa na príprave kolektívnej monografie podieľali E. Divila, R. Goulli, J. Nikl, A. Černá a H. Gabrielová.

² Skratka pre „agropromyšlennij kompleks“; v slovenskej ekonomickej literatúre sa pre označenie tohto výrobného ekonomického systému zaužíval odborný termín *agrokompex*.

Analýza ďalších otázok v tejto časti predloženej publikácie tvorí organicky previazaný celok s druhou kapitolou *Štruktúra APK a tendencie jej zmien*.

Autori poukazujú na tesnú súvislosť štruktúry a funkcie agrokomplexu. Funkcia agrokomplexu — ako aj každého iného systému — je vždy prvotná a určujúca vo vzťahu k jeho štruktúre. Štruktúra systému vytvára podmienky pre realizáciu jeho cieľovej funkcie. Čím je štruktúra systému adekvátnejšia jeho funkcií, tým je fungovanie systému efektívnejšie. Na základe týchto teoreticko-metodologických východísk robia autori záver, že dynamiku efektívnosti systému možno považovať za ukazovateľ stupňa racionálnosti jeho štruktúry (s. 12). Tendencie zmien štruktúry agrokomplexu, ku ktorým dochádza predovšetkým pod vplyvom rozvíjajúcej sa vedecko-technickej revolúcie, skúmajú z troch aspektov: odvetvového (funkčného), organizačno-hospodárskeho a regionálneho.

Obsahom tretej kapitoly *Efektívnosť fungovania APK a ekonomické stimuly jej zvyšovania* sú metodologické otázky určovania efektívnosti v podmienkach medzipodnikovej kooperácie a agropriemyselnej integrácie. Autori za najodôvodnenejšie pokladajú uskutočňovať výpočet efektívnosti národohospodárskeho agrokomplexu, jeho sfér a článkov na základe konečného produktu (s. 119).

Pri analýze zdokonaľovania hospodárskeho mechanizmu fungovania agrokomplexu a zvyšovania jeho efektívnosti hlavnú pozornosť venujú otázkam zdokonaľovania tvorby cien v systéme komplexu — pričom akcentujú potrebu rozpracovania jednotlivých princípov cenovej tvorby na produkciu rozličných odvetví agrokomplexu (s. 159) — ako aj celej sústavy stimulovania v organickej jed-

note so sústavou plánovania a riadenia národného hospodárstva. Všímajú si vplyv vonkajších ekonomických vzťahov na efektívnosť národohospodárskeho agrokomplexu, ktorý sa prejavuje v priamych i nepriamych efektoch (s. 184–193).

Významné miesto v procese fungovania a rozvoja agrokomplexu majú riadiace vzťahy, analýze ktorých je venovaná štvrtá kapitola *Zdokonaľovanie riadenia APK*.

Za podnetný považujeme vývod, že zdokonaľovanie riadenia komplexu v súčasnej etape treba začať nie hľadaním najlepších metód riadenia vytvoreného konglomerátu odvetví a výrob, ministerstiev a rezortov, ale úpravou ich funkcií v súlade s úlohami, ktoré majú plniť v komplexe ako riadenej sústave. Inými slovami, špecializáciu vo sfére riadenia treba nahradiť kooperáciou či dokonca integráciou riadiacich orgánov (s. 226). Zdokonaľovanie organizačno-riadiacej štruktúry agrokomplexu musí korešpondovať s reálnym zospoločenšením výroby.

V existujúcich vedeckých prácach sa otázky sociálneho efektu socialistickeho zospoločenštenia v agropriemyselnej sfére výroby objasňujú nedostatočne, a často jednostranne; analýza sa poväčšine viaže k mikro-sfere agrokomplexu. V piatej kapitole *Sociálno-ekonomické problémy medzipodnikovej kooperácie a agropriemyselnej integrácie* sa autori pokúsili o komplexnú charakteristiku sociálneho efektu rozvoja agrokomplexu, ktorý sa v zovšeobecnenej podobe prejavuje v zmenách sociálno-triednych znakov, sociálneho postavenia bezprostredného výrobcu, v utváraní nového sociálneho typu pracovníka agropriemyselnej výroby. Tieto zmeny v sebe syntetizujú všetky konkrétne charakteristiky, a preto sa môžu použiť ako zovšeobecňujúce kritérium

spoločenského ohodnotenia sociálnej efektívnosti agrokomplexu [s. 257].

Práca obsahuje bohatý faktografický materiál, ktorý je systematizovaný v 36 tabuľkách. Ziaľ, štatistické údaje sa týkajú prevažne 70. rokov, a tak mnohé z nich, aj keď sú nesporne zaujímavé, už zastarali.

Celkový dojem z publikácie československých a sovietskych autorov je pozitívny. Práca vhodne dopĺňa domácu produkciu venovanú problematike agrokomplexu, ktorej protagonistami u nás sú J. Markuš, F. Hutník, P. Ambroš, E. Divila a ďalší. Umožňuje náš-

mu čitateľovi zoznámiť sa aj so sovietskymi skúsenosťami v tejto oblasti a porovnávať všeobecné aj národne špecifické črty vývojových tendencií integračných procesov v poľnohospodárstve a v odvetviach s ním súvisiacich. Publikácia obsahuje podnetné teoretické závery a môže poslúžiť vedeckým a hospodárskym pracovníkom agropriemyselnej sféry pri ďalšom skúmaní zložitých otázok formovania a fungovania národohospodárskeho agrokomplexu.

Vladimír Gonda

HORVAT, Branko: **Politická ekonomija socijalizma**. Záhřeb, Globus 1984. 558 s.

V posledných letech vychází ve světě málo takových knih, jakou je kniha Branka Horvata *Politická ekonomie socialismu*. Zájem ekonomů, politických ekonomů, ale i laiků je v případě Horvatovy knihy naprosto pochopitelný. Podnítila jej vlastní osobnost B. Horvata, významného jugoslávského ekonoma, jenž byl svého času nominován na udělení Nobelovy ceny za ekonomii. Ne bezvýznamným pro tento zájem byl také fakt, že kniha vznikla nejdříve v SFRJ a dokončována byla ve Stockholmu, New Yorku a Oxfordu. První vydání bylo uskutečněno v USA. Ovšem na druhé straně, jak autor v předmluvě připomíná, je jugoslávské vydání knihy její první úplné vydání, poněvadž kniha byla již doplněna o části, které se v době amerického vydání ještě dopracovávaly. K zájmu o knihu přispěla nemalým dílem i současná problematická ekonomická situace ve světě a v neposlední řadě také neobčejně příznivé recensní posudky předních jugoslávských ekonomů — A. Bajt: „V době, kdy v ekonomice nejsme nejúspěšnější [v SFRJ — J. S.] a kdy v tomto vidí mnozí důsled-

ky samosprávného systému, bude tato kniha o to více užitečnější. Kniha nabízí bohatství idejí, celistvost výkladu problémů a jejich řešení, multidisciplinární přístup a originalnost.“; I. Maksimovič: „V každém případě se setkáváme s významnou, výjimečnou prací, která, a o tom není třeba pochybovat, vyvolá velký zájem jak světové, tak i naší profesionální veřejnosti, a to nejen ekonomů, ale i sociálních filozofů — etiků, historiků, filozofů, metodologů.“ — viz obal knihy — a další reakce, které byly uveřejněny v mnoha jugoslávských denících a časopisech [například Vjesnik, Delo, Danas].

Čtenáři, který ke knize přistupuje, nezbyvá po těchto úvodních charakteristikách nic jiného, než očekávat, že v knize nalezne odpovědi na většinu otázek, se kterými se setkává při vysvětlování jevů sociální reality kapitalistického i socialistického světa. Zde je ovšem na místě svého druhu korektnost ke čtenáři ze strany recenzenta, jež spočívá v upozornění, že ne všechna očekávání vyvolaná slibným úvodem se musí splnit. Kniha totiž již na samém počátku obsahuje

určité nedostatky, které mohou ovlivnit čtenářův úsudek o následujících částech. Pro ilustraci se pokusím některé z nich uvést.

Poměrně rozsáhlou práci B. Horvata tvoří dvacet kapitol, jež jsou rozděleny do čtyř částí. Čtenáře uvádějí do problematiky dvě předmluvy, jedna k jugoslávskému a druhá k anglickému vydání. Závěr představují přehledné, vhodně uváděné bohaté poznámky a odkazy, které zaujmají více než sto stran a s předmětovým a autorským rejstříkem představují takřka pětinu všech stran publikace.

V *Předmluvě k anglickému vydání* B. Horvat píše: „Podtitul této knihy hovoří o tom, že je marxistickou analýzou“ (s. 11). Obrátíme-li pozornost na tu stranu knihy, na níž bychom měli nalézt její podtitul, pak zjišťujeme, že kromě v záhlaví recenze uvedených údajů se zde nenachází nic jiného. Nevzdáme-li se snahy o ujasnění si tohoto Horvatova citátu, pak se pravděpodobně pokusíme nalézt vysvětlení v údajích o originále. Jenže můžeme číst pouze následující: „HORVAT, B.: The Political Economy of Socialism. New York, M. E. Sharpe, Inc. 1982“ (s. 4). Ani slova více. Podtitul není ani zde, ani jinde v knize uveden. Právě tato chybějící část titulu nás má upozornit na podstatnou charakteristiku knihy — na to, že před čtenářem leží „marxistická analýza“. Autor totiž dále rozvádí, proč je nutno tuto knihu nazývat marxistickou. Pro toto označení existují dva důvody. Prvním z nich je „...nenechat kritiky dospět k triumfálnímu objevu, že toto je, konečně, marxistické pojednání, a tedy se jako takové může zamítnout. Dobré je dopředu vědět, že je marxistické, takže se jeho závěry nemohou odmítnout bez předložení přesvědčivých protidůkazů“ (s. 12).

Autor zde míní kritiky vycházející z pozic buržoazního ekonomického myšlení.

Druhým důvodem, jak uvádí B. Horvat, je: „Jeden můj přítel, známý marxistický filozof, rád hovořil o tom, že Marx docílil toho, čeho chtěl, jelikož se mohl vysplhat na ramena intelektuálního velikána — Hegla. Co se mne týče, svobodně jsem se vysplhal na široká Marxova ramena. Žádná věda nezačíná z ničeho a není falešnou skromností vyjádřit svůj dluh velkým předchůdcům“ (s. 12). Autor zdůrazňuje, že vychází z marxistických pozic a mimo jiné i proto klade do názvu své publikace pojem „socialismus“. Ovšem právě zde si musíme položit otázku: Z jakých pozic vycházel autor při tvorbě dřívějších prací? Dále se totiž dočítáme, že B. Horvat vypustil z titulu své druhé disertace při příležitosti jejího vydání v několika cizích jazycích (pod názvem *Ekonomická teorie plánovitého hospodářství*) přívlastek (v terminologii Horvata „výraz“) „socialistického“. A jak uvádí, stalo se tak proto, „...aby nezastrašil vydavatele na Západě“ (s. 9). Odpovědí na položenou otázku může být i to, že B. Horvat v době své druhé disertace vycházel z jiných než marxistických pozic. Z toho by pak mohla vyplývat další otázka na to, jaké byly tyto pozice. A jestliže se odkážeme na poslední citát Horvata, pak se můžeme domnívat, že do titulu této knihy zařadil pojem „socialismus“ proto, poněvadž je toho názoru, že od doby jeho druhé disertace jak čtenáři, tak vydavatelé natolik „vyspěli“, že se nemusí obávat toho, že by se mohli zaleknout titulu, jenž zní *Politická ekonomie socialismu*.

Předmluvy Horvatovy knihy nás mj. seznamují s autorovým chápáním některých pojmů a kategorií. Jde zejména o vymezení marxismu, jenž je

„... potřeba interpretovat zvláštním způsobem“ (s. 12). Autor uvádí že „... výraz marxistický ... neznámá opakování tvrzení Marxe, jež se vztahují k historické situaci před sto lety. To by byla marxologie a ne marxismus. Znamená postoj, který by Marx pravděpodobně zaujal, kdyby žil dnes“ (s. 12). K tomu lze poznamenat, že v případě Horvatových prací, jak se již dříve vyjádřil Benjamin Ward (viz WARD, B.: *The Socialist Economy*. New York, Random House 1967), jde o marxismus-horvatismus.

B. Horvat v Předmluvě k anglickému vydání také zdůrazňuje, že pojem „politická ekonomie“ nabývá v jeho užití „zvláštního významu“. „Je nutno nejdříve ekonomické a politické instituce načrtnout a teprve potom zkoumat jejich vzájemné působení. Podle tohoto politická ekonomie požaduje spojení ekonomické a politické teorie v jednotnou sociální teorii“ (s. 10).

První část knihy nese název *Kritika současných společensko-ekonomických systémů*. Předmětem úvodních dvou kapitol jsou dva hlavní „současné společensko-ekonomické systémy“ — kapitalistický a „etastický“, do něž autor zahrnuje země reálného socialismu. Obě kapitoly podávají fundovaný a zasvěcený výklad o koncentraci ekonomické moci v kapitalismu a o všeobecných zákonitostech jeho rozvoje. Při rozboru některých charakteristik zemí reálného socialismu se autor dotýká kupříkladu úlohy náboženství jako společenského jevu, protikladu náboženského vědomí a stranickosti v jednání společenských subjektů a vnitřní kontrarevoluce a jejich důsledků na vývoj jednotlivých zemí reálného socialismu.

Následující dvě kapitoly rozvíjejí problematiku sociální struktura

v kapitalismu a „etatismu“ a alienaci jako — dle Marxe — rozporu mezi lidskou existencí a lidskou podstatou. Alienaci analyzuje ve smyslu třech rozdílných procesů: alienace práce, alienace výsledků práce a alienace jednoho jedince od ostatních a od společnosti. B. Horvat se zde zabývá také reifikací, kterou chápe jako „... stav, v němž se vztahy mezi lidmi vyjadřují a prožívají jako vztahy mezi věcmi. Společenské vztahy ztrácejí svůj sociální charakter, stávají se mystifikovanými jako technologické, tržní anebo administrativní vztahy“ (s. 85).

Druhá část knihy, nazvaná *Při hledání alternativy*, obsahuje tři kapitoly a pojednává o komparativním zkoumání organizace a její účinnosti v kapitalismu a „etatismu“. Mimo jiné je zde uveden také organizační model socialismu. V této části B. Horvat rozvádí důvody, jež jej vedly k použití pojmu „etatismus“ pro označení zemí reálného socialismu a pojmu „socialismus“ jako pojmu, který vystihuje socialistickou samosprávnou společnost. V Horvatově pojetí jsou socialistickými zeměmi ty země, jež mají podobné charakteristiky jako Jugoslávie. Zjišťujeme zde, že jde o svérázný přístup autora k hodnocení reality současného světa. Je totiž zřejmé, že v podstatě spekulativně zavádí B. Horvat pojem „etatismus“ pro reálný socialismus, pro světovou socialistickou soustavu. Zde je nutné se postavit proti názorům B. Horvata a dodat, že cílem snah pokrokových společenských sil je komunistická společnost, cestou, která vede k jejímu dosažení, je vybudování socialistické společnosti, jejíž formy se mohou případ od případu lišit. Vždy jde ale o totéž — o socialismus a nelze připustit tříštění na „etatismus“, „samosprávný socialis-

rus“ atd. Realitou dnešního světa je boj kapitalismu a socialismu.

Závěrečná kapitola druhé části knihy — *Ideál socialismu* — je nejspíše zamýšlena jako výchozí bod pro další Horvatovy úvahy o samosprávném socialismu. V socialistické samosprávné společnosti každý jedinec vykonává rozmanité úlohy. „Jestliže v každé z těchto úloh má každý jedinec stejné podmínky, stejná práva a stejné možnosti její realizace, pak je to skutečně společnost rovných. V tomto smyslu existují tři základní sociální úlohy: každý je výrobcem, spotřebitelem i občanem“ (s. 191). Rovnost členů společnosti se proto musí zajistit ve výrobě, ve spotřebě a ve společenské sféře. Na tomto základě postuluje základní práva občana socialistické společnosti:

— rovnoprávnost výrobců — znamená stejný přístup k výrobním prostředkům společnosti; výrobní kapitál musí být společenským vlastnictvím a ne vlastnictvím státním;

— rovnoprávnost spotřebitelů — znamená stejné nebo spravedlivé rozdělování příjmů; odměňování podle práce zde musí být zaměněno zásadou rozdělování podle potřeb;

— rovnoprávnost občanů — znamená stejné rozdělení moci a participace na politickém rozhodování (socialistická samospráva).

Autorův závěr v této problematice zní: „Rovnoprávnost výrobců, spotřebitelů a občanů dává základy pro socialistickou společnost ve smyslu spravedlivé společnosti.“ A dodává, že princip rovnoprávnosti výrobců a spotřebitelů je v zemích budujících socialismus více méně přijímán (s. 193). Upozorňuje, že největším problémem při výstavbě socialismu je dosažení rovnoprávnosti občanů a z toho vyvozuje, že problémem socialistické společnosti je politika a ne ekonomie. Zdá se, že autor v tomto

případě postihl jádro problému, dále půjde o to, nakolik se při studiu těchto sfér společnosti nebude opomíjet jejich těsná souvztažnost. Jednostranné zdůrazňování významu rovnoprávnosti občanů by jistě nepřispělo k řešení základních otázek socialistické cesty rozvoje společnosti.

Třetí část knihy — *Výstavba samosprávného socialismu* — v prvních čtyřech kapitolách objasňuje pojetí rovnoprávnosti za socialismu a končí kapitolami nazvanými *Plánování s trhem* a *Makroekonomická organizace*. Jsme zde seznamováni s některými samosprávnými socialistickými vztahy sociálně ekonomického charakteru, mezi jinými také se vztahy vlastnickými. B. Horvat podává v těchto místech i analýzu vztahu socialistického podniku k tržním mechanismům a zabývá se funkcemi ekonomické politiky na úrovních federace, republiky a obce.

Poslední, čtvrtá část knihy je nazvána *Přechodné období* a jak sám titul naznačuje, jde o období mezi kapitalistickou a socialistickou formou uspořádání společnosti. Rozebírá hlouběji otázky týkající se strukturálních změn dělnické třídy, důsledků přeměn ve struktuře pracovních sil, příčin a zdrojů nových společenských rozporů. Úvahy, obsažené v této části publikace, představují pokus o načrtnutí perspektivních progresivních sociálně ekonomických proměn v celosvětovém měřítku, se zvláštním zřetelem na průmyslově rozvinuté země.

Tolik o obsahu knihy.

V úvodu recenze bylo řečeno, že kniha je velmi ambiciózně zamýšlena. Podle názorů jugoslávských recenzentů je to „nejobsažnější, nejúplnější, nejkompletnější“ atd. pojednání o systému samosprávného socialismu. Ovšem na druhé straně si kniha i sám autor našli množství kritiků (mj.

M. Korač a J. Sirotkovič). Podle našeho názoru zaujmout ke knize jednoznačné stanovisko je značně problematický úkol. Kniha má své klady i záporny, oboje jsme se pokusili znázornit, a — což je zcela evidentní — čtenáře provokuje k zamyšlení se nad některými nedostatečně ujasněnými a nedořešenými otázkami výstavby socialismu. Jedním z cílů díla B. Horvata bylo vytvořit základnu politické ekonomie socialismu, která by „zahrnovala socialistické vztahy v mezinárodních rozměrech“ (s. 14). Také toto je nezbytné mít při hodnocení knihy na zřeteli.

Marxova kritika politické ekonomie vycházela z toho, že na základě obecného byl analyzován vlastní systém tvorby společenského života, případně způsob tvorby kapitálu samotného (jako společenského vztahu). Marx nezájmal vnější forma kapitalismu (tedy ne německá, ne britská, ne francouzská atd. forma kapitalistické výroby), ani sociální vztahy v ní, nýbrž způsob, jakým takové vztahy obecně vznikají. Tento postup je instruktivní i pro politickou ekono-

mií socialismu. Jak je zřejmé z diskuse v Sovětském svazu o obsahu učebnice politické ekonomie, a zároveň i z diskuse o metodách politické ekonomie a jejich účinnosti, odpověď na tuto otázku není snadná. B. Horvat se proto pokouší o řešení použitím modifikované metody analýzy společensko-ekonomických formací spolu s analýzou některých ekonomických kategorií a komparací jednotlivých společensko-ekonomických kategorií (kapitalismus — etatismus — samosprávný socialismus).

Závěrem lze říci, že kniha B. Horvata za pozornost rozhodně stojí, poněvadž přináší mnoho nových, originálních a zároveň i diskusních názorů na vývoj dnešního světa, názorů, s nimiž se čtenář může, ale nemusí ztotožnit. V každém případě však kniha jako celek napomáhá k vykonání dalšího, tolik potřebného kroku v rozvoji politické ekonomie socialismu i při prohlubování znalostí sociálně ekonomických zákonitostí výstavby socialistické společnosti.

Jiří Svátek

Z novej ekonomickej literatúry

LIPTÁK, František: **Práca vedúceho**. Bratislava, Práca 1986. 160 s.

Etika riadenia je jedným z mnohých dôkazov, že riadenie nemožno chápať len z hľadísk ekonomických alebo technických. Sociálny aspekt riadenia vystupuje čoraz viac do popredia, pretože neoddeliteľnou súčasťou spoločenského riadenia je vedenie ľudí.

Do etiky riadenia sa zahrňujú normy a pravidlá správania, ktoré upravujú vzájomné vzťahy ľudí v pracovnom procese, vzťahy medzi kolektívom a jednotlivcom a vzťahy nadriadenosti a podriadenosti tak, aby sa vytvorilo vhodné morálne ovzdušie v pracovnom kolektíve. V socialistickej pracovnej kolektíve je to ovzdušie súdružskej a priateľskej spolupráce, vzájomnej úcty a náklonnosti, úprimnosti, a súčasne prostredie, ktoré údmieťa javy odporujúce socialistickej morálke a socialistickému spôsobu života. Na pozitívny rozvoj týchto vzťahov veľmi vplývajú vedúci pracovníci, a to štýlom, spôsobom vedenia svojich pracovných kolektívov, ako aj vlastnou prácou a spôsobom života, čím sa stávajú vzorom pre svojich spolupracovníkov a podriadených. Takto sa nám prihovára zo stránok svojej najnovšej knihy F. Lipták.

F. Lipták sa organizáciou a riadením práce zaoberá už dlhé roky. Výsledkom tejto jeho bádateľskej činnosti boli v krátkom období tri diela: *Ako si organizovať prácu* (Bratislava,

Práca 1984), *Umenie riadiť* (2. vyd., Bratislava, Práca 1984) a do tretice recenzovaná monografia *Práca vedúceho*. Kniha pozostáva zo šiestich kapitol a zô záveru, ktorý má nadpis *Z etického kódexu*.

V prvej kapitole *Východiská* autor vytyčuje cieľ knihy týmito slovami: „Celej spoločnosti ide o to, aby sme mali čo najviac takých vedúcich, ktorí vidia cieľ svojej práce predovšetkým v úspechu nimi vedených kolektívov, v snahe dosiahnuť čo najväčšiu spoločenskú užitočnosť.“

Druhá kapitola *O organizácii vlastnej práce vedúceho pracovníka* hovorí o rozsahu organizovanosti v práci a v živote vedúceho, charakterizuje jej jednotlivé komponenty a ponúka súbor usmerňujúcich rád na vytyčovanie cieľov a pravidiel organizácie práce vedúceho pracovníka.

V tretej kapitole *O poradách, schôdzkach, rokovaníach — nevyhnutných súčastiach práce vedúceho pracovníka* sa dozvedáme, v čom spočíva ťažisko organizátorskej práce talentovaného vedúceho pracovníka: v poradách, ktoré pripravujú rozhodnutia, v porádach, ktoré prijímajú rozhodnutia a v poradách informujúcich a informačných.

Kapitola *Vedúci pracovník a ním riadený kolektív* nás informuje najprv všeobecne, potom analyticky o funkciách organizácie práce pracovného kolek-

tívu, ale aj o základných postojoch vedúcich voči spolupracovníkom a o jeho úlohách pri vedení ľudí, o rozvoji tvorivosti v rámci pracovného kolektívu s dôrazom na prednostné uplatnenie tvorivosti vedúcich pracovníkov, pôsobiacich na rozvoj inováčných procesov.

Osobnosť vedúceho pracovníka a jej formovanie je názov piatej kapitoly. Autorovi v nej ide o rámcovú profesiografiu vedúceho pracovníka a o niektoré črty jeho poznatkovej základne. Poskytuje nám pohľad na nevyhnutné požiadavky prípravy vedúceho pracovníka dneška i budúcnosti.

Posledná kapitola *Technika duševnej práce vedúceho pracovníka* poukazuje na niektoré rušivé činitele pri

zvládnutí každodennej rutinej práce vedúceho pracovníka, a zároveň pri- náša námety na ich odstránenie.

Všetky kapitoly autor sprevádza netradičnou subkapitolkou *Z pera satirikov a humoristov*, ktorá je vítaným osviežením odborného textu.

Predložená kniha je jedným z ohnísk, ktoré by mali inšpirovať vedúcich pracovníkov na dokonalejšiu, efektívnejšiu a úspešnejšiu prácu. Spôsob jej spracovania je trochu netradičný. Je to jednak štýl humoristicko-satirický, jednak pohľad na vedúceho pracovníka a jeho prácu cez prizmu viacerých disciplín, preto ju môžeme odporúčať aj našim ekonómom.

Milica Lesáková

RŮŽIČKA, J. — HŮTTLOVÁ, E. — HRABĚTOVÁ, E.: *Základy vědecké organizace práce*. Praha, Svoboda 1986. 263 s.

V súčasnom období budovania rozvinutej socialistickej spoločnosti, v ktorom sa presadzuje nová kvalita rastu národného hospodárstva vedecko-technickou prestavbou výrobných základne, prestavbou štruktúry národného hospodárstva, prestavbou riadiacich vzťahov a organizačných štruktúr, je využitie ekonomickej teórie v praxi nevyhnutnosťou doby. Zdrojom tohto nového vývojového procesu je *človek*, tvorivá činnosť pracovných kolektívov a iniciatíva vedúcich pracovníkov. Veľa možno načerpať z teórie vedeckej organizácie práce, ktorej obsahom sú nielen ekonomicke, ale aj sociálne a psychosomatické stránky postavenia pracovníkov v pracovnom procese.

Publikácia podáva ucelený výklad vedeckej organizácie práce v podmienkach socialistickej ekonomiky v nasledujúcich kapitolách: *Pojetí a význam vědecké organizace práce; Člověk v pracovním procese; Základné oblasti vědecké organizace práce;*

Metodika vědecké organizace práce.

Z množstva problémov, ktoré autori uviedli, možno spomenúť tie, ktoré súvisia s usporiadaním pracovnej činnosti, s výkonnosťou, pracovnou záťažou, s obsahom a charakterom práce, so sociálno-ekonomickými problémami, s vytváraním nového obsahu práce v podmienkach vedecko-technického rozvoja, s vytváraním optimálneho pracovného prostredia, s aktivizáciou pracovníkov a pracovných kolektívov.

Pri uplatňovaní vedeckej organizácie práce sa využíva viacero metodických postupov a metód. Niektoré nové metódy sú použiteľné v oblasti projektovania práce a tvorby výkonových noriem.

Publikáciu považujeme za zdroj inšpirácie pre odborníkov hospodárskej praxe. Poskytuje súčasne systematický prehľad pre potreby vysokoškolského štúdia ekonomickeho smeru.

Kvetoslava Pavlovská

Správy

5. vedecká konferencia Vysokej školy ekonomickej v Bratislave

5. vedecká konferencia VŠE na tému *Aplikácia matematických modelov, metód a výpočtovej techniky pri riadení národného hospodárstva* sa uskutočnila v dňoch 21.—24. apríla 1986. Zúčastnilo sa jej 250 odborníkov z ČSR a SSR, 22 zahraničných hostí (NDR, MLR, PLR, BLR) a 60 učiteľov VŠE. Otvorenia konferencie sa zúčastnil podpredseda vlády SSR Václav Vačok, vedúci tajomník MV KSS Gejza Šlapka, vedúci tajomník III. ObV KSS, a prof. Vladimír Háčik, DrSc., rektor VŠE. Súdruh V. Vačok predniesol otvárací prejav, v ktorom jednak informoval o úlohách rozvoja ekonomiky Slovenska v 8. päťročnici a do roku 2000, ako aj o úlohách, ktoré súvisia s riadením národného hospodárstva, s rozvojom vedy a techniky, ale najmä s využitím elektronizácie pri riadení hospodárstva.

Po úvodnom prejave odznelo v prvý deň rokovania 8 referátov. Profesor V. Háčik predniesol referát na tému *Využitie finančných nástrojov pri intenzifikácii ekonomiky*, v ktorom ukázal, akým smerom by sa mali zdokonaľovať finančné nástroje. Profesor A. Laščiak, CSc., dekan Fakulty riadenia, hovoril o etapách vývoja kybernetiky a o súčasných tendenciách v modelovaní a v prognózovaní. Na dokreslenie budúceho vývoja v technickej oblasti vystúpil s referátom RNDr. J. Mikloško, DrSc., ktorý hovo-

ril o súčasných tendenciách v rozvoji počítačov piatej generácie tak vo svete, ako aj v krajinách RVHP. Člen korešp. I. Okáli, riaditeľ Ekonomického ústavu SAV, hovoril o zdokonaľovaní ekonomického mechanizmu, ktoré diktuje súčasný VTR. Informácie o metainformačnom systéme budovania VŮSEI-AR predniesol prof. A. Klas, CSc. Filozoficky orientovaný referát o informačných systémoch a o pojme riadenie predložil prof. Z. Laučík, DrSc. O modeloch prognózovania a plánovania ekonomiky SSR referoval prof. J. Fecanin, CSc. Profesor J. Štefánek, CSc., hovoril o perspektívach rozvoja ASR. Konferencia v ďalších dňoch pracovala v 6 sekciách.

V 1. sekcii *Problémy riadenia a rozvíjania ekonomického mechanizmu* odznelo 16 referátov, z toho jeden zahraničný (PLR). Referáty boli zamerané na tri tematické okruhy:

— problémy riadenia, využívania vedeckých, najmä modelovacích metód v riadení, zdokonaľovanie systémov riadenia systémovým prístupom, určovanie efektívnosti tvorby a zdokonaľovania systémov riadenia;

— rozvíjanie ekonomického mechanizmu, najmä v podmienkach chozrasčotnej sféry;

— úlohy a postavenie subjektu v systéme riadenia, využívanie tvorivých metód v riadení a pod.

V 2. sekcii *Metodologické otázky modelovania a prognózovania v ekonomike* odznelo 28 referátov, z ktorých 6 predniesli zahraniční účastníci konferencie (4 z PLR, 1 z MER, 1 z Rakúska). Referáty obsiahli širokú škálu metodických nástrojov ekonomicko-matematického modelovania, s osobitným zreteľom na: vývoj a aplikáciu viackriteriálnych úloh optimálneho programovania a programové zabezpečenie makroekonomických i mikroekonomických analýz; nové aspekty analýzy časových radov (napr. ekonomická interpretácia aplikácie splajnových funkcií); meranie a metódy hodnotenia ekonomickej efektívnosti; aplikáciu ekonometrických metód a ich modifikácií.

Popri metodologickej rozmanitosti bola pre prácu sekcie charakteristická aj rôznorodosť riešených praktických problémov. Pozornosť sa venovala otázkam modelovania životnej úrovne obyvateľstva a voľby výrobných technológií v ohraničujúcich podmienkach ochrany životného prostredia, problémom sociálneho rozvoja, poľnohospodárstva a lesného hospodárstva, ale napríklad aj analýze kvality konkrétnych výrobkov a hodnoteniu spotrebného efektu kvality výrobkov a pod.

Na zasadaní sekcie odznelo aj viacero referátov, v ktorých sa prezentovali celkom novo nastoľované a riešené problémy s dôrazom na ich zodpovedanie pomocou matematického a štatistického metodického aparátu (napr. „cross impact“ metóda, koncepcia zlomových období časových radov ekonomického rastu, určovanie ukazovateľa substitúcie množstva kvalitou v spotrebe, agregácia sieťových grafov atď.).

V 3. sekcii *Národohospodárske modely* bolo prednesených 22 referátov, z toho 6 zahraničných. Referáty obsiahli hlavné smery modelových prí-

stupov pri prognózovaní a plánovaní národného hospodárstva ako celku, i jeho reprodukčnej, odvetvovej a priestorovej štruktúry. Vecné a metodologické problémy plánovania národného hospodárstva sa skúmali najmä na modeloch ekonometrických, optimalizačných a bilančných.

V rámci prognostických modelov bol urobený zaujímavý pokus o komparatívnu analýzu vybraných typov modelov spracovaných na popredných výskumných pracoviskách v ČSSR (EML EÚ ČSAV, VÚPR, VÚSEI-AR). Na báze ekonometrických modelov boli prezentované výsledky krátkodobých predikcií vývoja československej ekonomiky, analýza spredmetneného a nespredmetneného technického pokroku v modeloch výroby, analýza vplyvu extenzívnych a intenzívnych faktorov na základe ukazovateľa vývoja ekonomiky SSR.

Viacero referátov o prognózovaní a plánovaní bolo orientovaných na skúmanie medziodvetvových vzťahov (modelovanie tvorby vedecko-technických stratégií na báze strategických plánových hier, analýza ekonomických mechanizmov vo vybraných makromodeloch, vzťah VTR a odvetvovej štruktúry ekonomiky). Ako príklad perspektívnych prístupov prognózovania a plánovania ekonomiky pomocou vzájomného spájania ekonometrických a štruktúrnych modelov do modelových systémov boli prezentované modely typu INFORUM, ako aj možnosti ich využitia.

Odvetvovým a prierezovým aspektom modelovania ekonomiky boli venované referáty o globálnych vzťahoch medzi energetikou a národným hospodárstvom, o vzťahu energetiky a životného prostredia, o vonkajších ekonomických vzťahoch a o modelovaní cenových relácií a analýze vývoja príjmov a príjmovej diferenciácie.

V rámci sekcie sa hovorilo aj o úrovni vybavenia centrálnych plánovacích orgánov výpočtovou technikou, ktorá neustálym zdokonaľovaním automatizovaného systému plánovaných výpočtov a optimalizáciou plánovaných riešení umožňuje posunúť plánové výpočty na kvalitatívne vyšší stupeň.

Práca 4. sekcie *Modely podnikov a odvetví* sa sústreďovala najmä na rozličné prístupy k aplikácii ekonomicko-matematických modelov v praxi. Okrem všeobecného vymedzenia aplikčných možností subglobálnych účelových funkcií a náčrtu optimalizačných modelov zjednocovania ekonomických záujmov a vyrovnávania reprodukčných podmienok podsystemov, referáty prezentovali pestrú mozaiku modelov aplikovaných v plánovaní a organizácii dopravy, pri optimalizácii strojárnej výroby, stavebníctva a lesného hospodárstva.

Značná pozornosť sa venovala aj metodickým otázkam, s dôrazom na nové aspekty metodiky lineárneho programovania (napr. Karmakarov algoritmus), aplikačné možnosti teórie grafov, využitie viacrozmerých štatistických metód v zhlukovej analýze ekonomických javov, uplatnenie viackriteriálnych metód pri výbere variantov v prognostike a pod. Celkove v sekcii odznelo 16 referátov, ktoré možno označiť ako prínos pre rozvoj operačnej analýzy a jej aplikácie u nás.

5. sekcia *Informačné systémy* sústredila svoju činnosť na rozličné aspekty súčasného stavu a ďalšieho rozvoja informatiky a využívania výpočtovej techniky vo vnútropodnikovej i v odvetvovej hospodárskej praxi. Domáci i zahraniční autori referátov sa zaoberali vzťahmi medzi hospodárskou informatikou, účtovníctvom a štatistikou, možnosťami ich využitia ako nástroja presadzovania

ekonomickej efektívnosti podnikov. Osobitná pozornosť sa venovala počítačovo orientovaným informačným systémom a problémom s budovaním automatizovaných systémov riadenia na úrovni podnikov i pri ich využívaní pre makroekonomický výskum a riadenie jednotlivých odvetví materiálnej výroby.

V 6. sekcii *Súčasný smery rozvoja automatizácie* odznelo 20 referátov zameraných prevažne na hodnotenie možností zefektívnenia riadenia národného hospodárstva pomocou zavádzania ASR. V rámci tejto nosnej témy sa prezentovali mnohé zaujímavé poznatky zo zavádzania ASR v niektorých odvetviach národného hospodárstva ČSSR, ale aj námety na zabezpečenie programového zdokonaľovania ASR v rovine vysokoškolskej výučby tejto problematiky. Veľká pozornosť sa venovala aj otázkam spätým s možnosťami uplatnenia štatistických bánk dát pri riadení národného hospodárstva a na konkrétnom príklade sa ilustrovalo využívanie centrálnych bánk dát a bánk metód v budovanom AIS pre výskum ekonomiky a riadenia priemyslu v ÚERP Bratislava. Referáty celkove podali informáciu o možnostiach uplatnenia aparátu matematicko-logického modelovania v československom štatistickom informačnom systéme.

Z naznačeného prehľadu hlavných tém referátov je na prvý pohľad zřejmé, že konferencia pod svojím strešným názvom sústredila širokú škálu teoretických i praktických pohľadov, názorov a skúseností z oblasti, ktorá sa s objektívnou nevyhnutnosťou dostáva v súčasnosti do centra pozornosti nielen základného výskumu, ale aj hospodárskopolitickej praxe. Práve z tohto hľadiska je potešiteľné, že prakticky viac ako polovica referátov bola aplikačného charakteru, že referujúci sa usilovali svoje teoretic-

ké poznatky interpretovať v tesnom spojení s požiadavkami praxe, resp. priamo na praktických príkladoch modelovania a výpočtovej techniky pri riadení nášho národného hospodárstva. Osobitne cennou skutočnosťou konferencie bolo, že sa na nej zúčastnilo veľa mladých ekonómov, ktorí často celkom netradičnými prístupmi posúvali hranicu poznania v danej oblasti výskumu. Takéto zloženie účastníkov konferencie potvrdzuje, že v oblasti ekonomicko-matickej analýzy sa u nás sformovala už silná nová generácia ekonómov, ktorí vykonali aj určitú praktickú aplikáciu svojich výskumných úloh.

Aplikačný charakter mnohých referátov napokon ponúka aj mnohé námety na konkrétne postupy a činnosť našich politických a hospodárskych orgánov.

Konferencia okrem vlastného vedeckého obsahu dala účastníkom aj obraz o rozvoji počítačovej techniky vo svete a uviedla program rozvoja výskumu a výroby výpočtovej techniky v štátoch RVHP a u nás. Zdôraznila nevyhnutnosť rozvíjať modely, informácie, systémy a výpočtovú techniku ako jeden z dôležitých intenzifikačných faktorov rozvoja ekonomiky.

Prípravný výbor konferencie

Pracovný seminár o otázkach riadenia účasti československej ekonomiky v socialistickej ekonomickej integrácii

V dňoch 28.—29. apríla 1986 zorganizoval ÚML UK Bratislava v spolupráci s REV Praha pracovný seminár riešiteľov výskumných úloh a zainteresovaných účastníkov v rámci ťažiskového smeru SPEV 902 600 *Riadenie účasti československej ekonomiky v socialistickej ekonomickej integrácii*.

Pracovného seminára sa zúčastnilo 50 odborníkov z vedeckovýskumnej sféry a z oddelení politickej ekonomie ústavov marxizmu-leninizmu vysokých škôl, zainteresovaných na riešení výskumných úloh v 8. päťročnici v rámci Hlavných úloh Štátneho plánu ekonomického výskumu (HÚ ŠPEV) 902 601, 602, 603.

Cieľom seminára bolo: informácia o výsledkoch úvodných oponentúr a o zabezpečení pokračovania v riešení vedeckovýskumných úloh, ktoré svojim spôsobom nadväzujú na výskumné úlohy minulého obdobia; oboznámenie sa so stavom prác vo výskume od úvodných oponentúr: stano-

venie ďalšieho postupu prác vo výskume na nasledujúce obdobie; prerokovanie vopred predložených podkladových materiálov problémovo zachytávajúcích nielen súčasný stav poznania, ale i načrtávajúcích ďalšie smery, ktorými sa výskum musí uberať; diskusia o základných problémových okruhoch týkajúcích sa predmetu výskumu.

Seminár viedol V. Kvěš, člen korešpondent ČSAV, hlavný koordinátor ťažiskového smeru 902 600, ktorý účastníkov seminára oboznámil s priebehom úvodných oponentúr hlavných úloh, s plánovaným priebehom prác vo výskume v najbližšom období, ako aj s najdôležitejšími otázkami, na ktoré je potrebné sa v ďalšej práci zamerať. Zvlášť veľkú pozornosť venoval záverom posledných zjazdov komunistických a robotníckych strán, predovšetkým XXVII. zjazdu KSSZ a XVII. zjazdu KSČ, z hľadiska tých problémov, ktoré je nevyhnutné rozpracovať a aplikovať v stanovených vedeckovýskumných prácach. V ďal-

šej diskusii vystúpili zodpovední riešitelia HÚ ŠPEV 902 601, 602 a 603, ako aj niektorých čiastkových úloh, ktorí informovali o stave prác na výskume vo svojich skupinách a poukázali na hlavné problémové oblasti ich výskumu.

Prvý deň seminára bol venovaný prerokovaniu podkladových materiálov. V. Kvěš vo svojom vystúpení na tému *Poňatie koordinácie hospodárskej politiky členských štátov RVHP* zdôraznil, že základom hospodárskej politiky strany je vedeckosť, ktorá je založená na poznaní objektívnych ekonomických zákonov socializmu a uplatňovaná v najtesnejšom spojení s konkrétnymi znalosťami miesta a času, v ktorých budú prijaté opatrenia uskutočňované. Poukázal na hodnotenie príčin ťažkostí a nedostatkov, ktoré sa prejavili v období hlbokých premien spoločenských vzťahov v ekonomike v poslednom období v dokumentoch XXVII. zjazdu KSSZ a XVII. zjazdu KSČ. Ich spoločným menovateľom, ako zdôrazňuje, je zaostávanie ekonomického a vedecko-technického rozvoja. Za hlavnú príčinu označil oneskorené zhodnotenie novej ekonomickej situácie a s tým spojené nedostatočné chápanie historickej naliehavosti prechodu ekonomiky z extenzívnej cesty na intenzívnu cestu rozvoja. Pripomenul, že kvalitatívne novým prvkom v procese SEI by mala byť koordinácia národohospodárskych politik členských štátov RVHP, ktorá by mala účinne pôsobiť na cieľavedomé vytváranie priestoru pre využívanie predností internacionalizácie socialistického reprodukčného procesu na báze zdokonaľovania medzinárodného mechanizmu SEI. Koordinácia hospodárskej politiky vyžaduje zdokonalenie socialistických výrobných vzťahov, sústav plánovitého riadenia a metód hospodárenia. Zdokonaľovanie a zvyšovanie účinnosti medziná-

rodného mechanizmu SEI umožní dôslednejšie využívanie predností socializmu tak v záujme rozvoja socializmu, ako aj pre úspešnú súťaž s kapitalizmom a v neposlednom rade pre zachovanie svetového mieru a vytváranie podmienok pre všeobecný ľudský pokrok na celom svete.

M. Šikula vo svojom materiáli *Vzťah národného hospodárskeho mechanizmu a mechanizmu medzinárodnej integračnej spolupráce krajín RVHP* vytyčoval niektoré kľúčové problémy, ktoré sa vo vyhranenej podobe ukázali v zrkadle prevratných zmien vo svetovej ekonomike a v jej štruktúrnych prvkoch a sú spoločné tak pre národné hospodárske mechanizmy, ako aj pre mechanizmus medzinárodnej integračnej spolupráce štátov RVHP. Riešenie týchto problémov by viedlo nie k formálnemu, ale i k reálnemu zblížovaniu národných hospodárskych mechanizmov a k ich funkčnému prepojeniu s mechanizmom SEI na báze dôslednej proefektívnej orientácie. Konštatoval, že pod vplyvom zmien vo svetovej ekonomike za uplynulých pätnásť rokov došlo k vyhroteniu protirečenia medzi existujúcou štruktúrou medzinárodnej deľby práce a podstatnou zmenou podmienok jej efektívnosti a začal sa formovať nový, intenzívny model rastu založený na zvýšenom využívaní výsledkov VTR. Spustila sa „refazová reakcia“ adaptačných procesov, ktorých jadrom sa stalo zásadné inovačné prezbrojenie výrobo-technickej základne a prestavba výrobných a spotrebných štruktúr. Autor zdôrazňuje, že rýchlosť a kvalitatívna adekvátnosť adaptačných procesov sú jedným z kľúčových kritérií účinnosti národných hospodárskych mechanizmov a mechanizmov SEI.

Autorka posledného podkladového materiálu V. Šafaříková v tézach *Prepojovanie koordinácie národohospo-*

ďárskych plánov s využívaním tovarovo-peňažných vzťahov nastolila problémy systémovej nevyhnutnosti využívania hodnotových kategórií a od nich odvodených nástrojov v národných ekonomikách i na trhu RVHP. Zdôraznila, že využívanie týchto informácií je nevyhnutnou základňou pre plánovite predpokladaný vývoj ekonomických efektov vecných rozhodnutí a hodnotových nástrojov plánovitého riadenia v úlohe parametrov pre fungovanie reprodukčného procesu a správanie hospodárskych organizácií. Pokiaľ má koordinácia národohospodárskych plánov členských štátov RVHP splniť náročné ciele integračnej spolupráce, musí prekonať zásadné zmeny v tom smere, že doterajšia hmotná koordinácia, ktorá je jej rozhodujúcim obsahom, bude výrazne obmedzená a naopak, bude rozšírená o koordináciu podmienok v národných hospodárskych mechanizmoch a obsahových a funkcionálnych zmien mechanizmu integračnej spolupráce, zameraných na realizáciu vzťahov ekvivalentnej výmeny a na princípy plánovitého zvládania hodnotových vzťahov pre ekonomicky optimálne rozhodovanie o účasti v integračných procesoch.

V rámci prerokovania téz a problémov načrtnutých v predložených materiáloch, ale i k ďalším problémom vynárajúcim sa pri skúmaní procesu fungovania SEI sa rozvinula bohatá neformálna diskusia, v ktorej vystúpili: člen korešpondent ČSAV a SAV M. Jirges, riaditeľ ÚML UK, J. Spál, J. Holeček, J. Filip, M. Doležal, J. Kouřilek, E. Lacová, J. Kúkeľ, M. Novotná, M. Červenková, F. Fojtík, D. Stanek, M. Bachár, E. Komárková, P. Abraševa a ďalší. Diskutujúci venovali pozornosť predovšetkým otázkam potreby novej efektívnejšej a komplexnejšej koordinácie hospodárskej politiky štátov so-

cialistického spoločenstva, otázke merania efektov, problému spoločných ekonomických záujmov socialistických krajín, vzťahu koordinácie hospodárskej politiky a plánovania, hospodárskeho mechanizmu a funkčnej otvorenosti národného hospodárstva, otázke prelínania plánovitosti a tovarovo-peňažných vzťahov. Bolo poukázané i na potrebu zdokonalenia systémoveho prístupu k riadeniu procesov SEI a na s tým súvisiacu nevyhnutnosť vytvorenia jednotnej anatómie informačného systému v rámci RVHP. Značná časť diskusie sa týkala otázok priamych vzťahov, predovšetkým problému ujasnenia si a koordinácie podmienok pre vstup do týchto vzťahov, ktoré sú v súčasnosti v rôznych členských štátoch odlišne právne upravované. V diskusiách sa konštatovala nevyhnutnosť nového, otvorenejšieho chápania úlohy komunistických strán v integračnom procese, nevyhnutnosť prekonať nacionalistické chápanie záujmov v ekonomike a prechodu k presadzovaniu koordinácie národných a internacionálnych záujmov členských štátov RVHP. Uvedené problémy sú len časťou problémov zo širokého spektra otázok, ktoré účastníci pracovného seminára v rámci rozsiahlej, plodnej a tvorivej diskusie nastolili a riešili.

V závere seminára V. Kvěš stručne zhodnotil jeho celkový priebeh a zdôraznil prínos takéhoto neformálneho prerokovania ekonomických otázok pre ďalší úspešný postup výskumných prác v rámci ŠPEV 902 600.

Seminár prispel k vzájomnému obohateniu poznatkami z riešenia vedecovýskumných úloh, k vyriešeniu ich obsahového zamerania v ďalšom období. Tým predstavuje cenný prínos pre všetkých účastníkov.

Roman Slivka
Ivan Vorel

Bibliografia

PREHĽAD OBSAHOV ZAHRAŇIČNÝCH ČASOPISOV

VOПРОSЫ ЭКОНОМИКИ, 1986, č. 7

OBRAZCOV, I.: Využívanie vedeckého potenciálu vysokých škôl — KOGAN, J.: Dlhodobé faktory rozvoja elektrifikácie — BYSTRAKOV, J.: Vedecko-technický pokrok v agrokomplexe — ANTOŠKEVIČ, A.: Urýchlenie technického pokroku v poľnohospodárstve — BULATOV, A.: Základné ohnisko v organizačno-ekonomickej štruktúre socializmu — KAMAJEV, V.: Ekonomické protirečenia vedecko-technického pokroku — KIBALOV, J. — CHAJTUN, A.: Stavebný komplex v období intenzifikácie z organizačného a sociálneho hľadiska — TOLSTYCH, N.: Spojenie odvetvového a oblastného plánovania práce a kádrov — ULANOVSKAJA, V.: Rozumné využívanie materiálnych služieb — TARASOV, L.: Hospodárstvo členských štátov RVHP v rokoch 1981—1985 (prehľad) — MITROFANOVA, N.: Systém cenovej kontroly v štátoch RVHP — BERIABINA, M.: Malé podniky v štátnom priemysle [skúsenosti v európskych štátoch RVHP] — KENNEDI, K. A.: Problémy a perspektívy írskoho hospodárstva — POŁAK, A.: Ekonomické problémy znižovania hmotnosti strojov — BRODOV, A.: Skvalitnenie využívania kovov

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ, 1986, č. 7

SORVINA, G.: Buržoázna politická ekonomia v systéme súčasného štátnomopolistického kapitalizmu — MAKSIMOVA, A.: Ako naši ideologickí protivníci reagujú na meniacu sa skutočnosť [niektoré súčasné modifikácie buržoázných ekonomických teórií] — VALTUCH, K.: Buržoázne teoretické ekonomicko-matematické koncepcie — SUTYRIN, S.: Základné smery v buržoáznom prekrúcaní teoretického dedičstva zakladateľov marxizmu-leninizmu — CHUDOKORMOV, A.: Úto-

ky súčasného revizionizmu voči reálnemu socializmu — KALTACHČIAN, N.: Neudržateľnosť antimarxistických koncepcií socialistického plánovania — OLIGIN-NESTEROV, V.: Špekulácie s vedecko-technickým pokrokom v ideologickom boji — ŠIROKORAD, L.: Antimarxistické koncepcie dejín politickej ekonomie v ZSSR — VEČERSKIJ, S.: Etapy neslávných cesty [vývoj buržoázných výskumov sovietskeho hospodárstva] — BABIČEVA, J.: Monetaristické teórie: vyumelkovanosť pri teoretickej neudržateľnosti a praktickej beznádejnosti — SIMZEN, M.: Buržoázne ekonomické koncepcie v službe militarizmu — ČERNÝCH, I.: Problém zisku v súčasných učebných osnovách buržoáznej politickej ekonomie — CAGA, V.: Pevná opora v prácach klasikov marxizmu-leninizmu — nevyhnutný základ kritiky buržoázných, revizionistických a reformistických teórií socializmu — PAŇKOV, V.: Problémy kritiky sociálneho reformizmu pre štádium politickej ekonomie — ALEŠINA, I.: Odhaľovanie antimarxistických ekonomických teórií — dôležitý prvok prípravy moderného odborníka — GOLOSOV, V.: Neudržateľnosť buržoázných názorov na hospodárske vzťahy medzi dvoma svetovými systémami — KREDISOV, A.: Funkcie, smery a vývin buržoáznej porovnávacej analýzy ekonomických systémov

МИРОВАЯ ЭКОНОМИКА И МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ, 1986, č. 7

RAZMEROV, V.: Reality a ich poznanie vo svetovej politike — KOMISSAROV, J.: Dva prístupy k otázkam bezpečnosti v severnej Európe — ZUBČANINOV, V.: Využívanie vedecko-technického pokroku v USA — UŠAKOV, V.: Menové protirečenia medzi imperialistickými veľmocami — CHVOJNIK, P.: Mechanizmus koordinácie stratégie zahraničného obchodu v neoko-

lonializme — PIGULEVSKAJA, J.: Konzervatívna orientácia ekonomickej teórie a politiky v Japonsku — KORIONOV, V.: Moralisti s jadrovou hrozbou — ŽUMDAAN, Š.: Šesťdesiatpäť rokov víťazstva ľudovej revolúcie v Mongolsku — MAŠIN, V.: Súčasný problémy svetovej politiky — PARCHALINA, T.: NATO — za fasádou „atlantického spoločenstva“ — ZAJKINA, V.: Štátny sektor v hospodárstve NSR — VOLKOV, A.: Úverový systém Švédska — SMIRNOV, G.: Špecifické črty reprodukčných procesov v oslobodených krajinách Afriky — JAKOVLEVA, J.: Medzinárodné kapitalistické konzorciá — BOGAČEVA, O.: Zahraničná zadlženosť USA

WIRTSCHAFTSWISSENSCHAFT, 1986, č. 7

KRATSCH, O.: 40 rokov ľudového vlastníctva — K 40. výročiu referenda v Sasku — RUDOLPH, F.: Tendencie vývoja procesu zospoločnenia a jeho plánovitého formovania v kombinátoch — GRÜNDMANN, S.: Sociologické hľadiská funkcie a vývoja miezd v podmienkach intenzívne, rozšírenej reprodukcie — KHALATBARI, P.: Súvislosti medzi rastom obyvateľstva, ekonomicou zaostalosťou a zachovaním mieru — KLEIN, D. — KRAUSE, G.: Imperialistické prispôsobenia v súčasnosti ako reakcia na kapitalistické krízové procesy

VOPROSY EKONOMIKI, 1986, č. 8

FIGURNOV, E.: Posilnenie materiálnych stimulov k práci — RADČENKO, V.: Poznanie a riešenie ekonomicých protirečení — IVAICOVA, N.: Vedecko-technický pokrok a materiálová náročnosť výroby — BOGATOV, N.: Programovo-cieľové riadenie náročnosti výroby na kovy — ŽUSMAN, L.: Zníženie náročnosti národného dôchodku na kovy — MAJEVSKIJ, V. — MAJEVSKAJA, L.: Produktivita práce a mzdový fond — SEMENOV, V.: Finančný mechanizmus agrokomplexu a jeho zdokonaľovanie — NEKRASOV, S. — BOJČUK, I.: Reprodukcia a životnosť poľnohospodárskej techniky — TROCENKO, I.: Mechanizmus vydávania kníh — KORBAŠ, E.: Rozvoj viacsektorovej hospodárskej štruktúry v ČR — ZABELI, A.: Na stranách časopisu Közgazdasági szemle — Kritika buržoázných koncepcií vedecko-technického pokroku v socializme (za okrúhlym stolom časopisu Voprosy ekonomiki) — ALYMKULOV, A.: Odhaľovanie strát zdrojov

— KAJUMOV, N.: Zlepšenie kvality bavlny

EKONOMIČESKIJE NAUKI, 1986, č. 8

XXVII. zjazd KSSZ a aktuálne úlohy katedier politickej ekonomie — JANVAREV, V.: Ekonomický život spoločnosti: základňa a ekonomická nadstavba — MALYŠEV, P.: Otázka špecifických ekonomicých zákonov socializmu ako objektívneho systému — CHAN, N. — PESKOVA, T.: Obsah a ukazovatele efektívnosti spoločenskej výroby — SEMENOV, V.: Problémy a perspektívy využívania zákona koncentrácie výroby — VOLYNSKIJ, G.: Kategórie a ukazovatele zisku socialistických podnikov — BAGRINOVSKIJ, K.: Využívanie ekonomico-matematických metód v súčasných podmienkach — GLADYŠEVSKIJ, A.: Niektoré otázky praktického využívania ekonomico-matematických metód — SUROVCEVA, V.: Úloha rezervných mien pri zosetrovaní problému medzinárodnej menovej likvidity v kapitalistickom svete — MYZNIKOVA, G.: Základné smery súčasnej kritiky reálneho socializmu — MUCHAROVSKIJ, N.: Obsah a etapy jednotného národohospodárskeho komplexu v ZSSR — LEBEDEV, V.: Neudržateľnosť antimarxistických názorov na protiklady v socializme

MIROVAJA EKONOMIKA I MEŽDUNARODNYJE OTNOŠENIJA, 1986, č. 8

FROLOV, I.: Naučiť sa myslieť a konať po novom — ALIMOV, J.: Hnutie nezúčastnených v boji za mier a pokrok — MELNIKOVA, J.: Americko-japonské vzťahy v súčasnosti — POLETAJEV, A.: Dlhodobé tendencie týkajúce sa zmeny normy zisku — KOMLEV, S.: Obchodné monopoly v štruktúre finančného kapitálu — KOVALSKIJ, M.: Konzervatívny klerikalizmus v zahraničnej politike imperializmu USA — LEVIN, J.: EHS v rozvíjajúcom sa svete — Úloha ľudského faktora v ekonomike a politike kapitalizmu — NIKITIN, S.: Teórie „dlhých vln“ a vedecko-technický pokrok — SOKOLSKIJ, S.: NSR a SDI — JERMAČENKO, I.: Afrika zoči-voči sociálno-ekonomickým problémom — GREBENŠIKOV, E.: USA a Filipíny pod rúskom „zvláštnych vzťahov“ — ŠESTOPAL, A.: Niektoré smery buržoáznej sociológie v Latinskej Amerike — PONOMAREVA, I. — SMIRNOVAJA, N.: Rozdielnosť hospodárskych záujmov USA a západnej Európy.

WIRTSCHAFTSWISSENSCHAFT, 1986, č. 8

SCHAEFER, R. — WAHSE, J.: Vplyv vedecko-technického pokroku na štruktúru pracovných síl a ich kvalifikáciu — GROTE, G. — KÜHN, H.: Komparatívne výhody a ich využívanie v zahraničnom obchode socialistických krajín — ESPENHAYN, R.: Buržoázna kritika socializmu v stále väčšom rozpore so socialistickou hospodárskou praxou — FRIEDMANN, E.: Úloha peňazí a iných devízových rezerv v súčasnom kapitalizme — TOEPEL, A.: Cantillonov príspevok k politickej ekonómii.

KÜZDAZDASCÁGI SZEMLE, 1986, č. 7-8

HOCH, R.: K otázke otvorenej ekonomiky, — GEDEON, P.: Modernizácia a socialistické hospodárstvo: o možnostiach historickej interpretácie marxizmu — KOZMA, F.: Zárobky, zisk, daň — RÉVÉSZ, G. Mzdy v 80. rokoch v Maďarsku. — KUNAVÁRI, Á.: Prečo sa dostala efektívnosť investícií v Maďarsku na mŕtvu bod? — BARTA, I.: Potreba riešiť protirečenia investičnej sféry — ÁBEL, I. — SZALKAI, I.: Pôsobenie ponuky peňazí na výrobu, zásoby a saldo platobnej bilancie — KOVÁCS, Á.: Daňový systém a požiadavky ziskovosti podnikov — GERGELY, I.: Reforma v rámci podniku — PÁLOVICS, B.: Schopnosť prispôsobovania nášho poľnohospodárstva — MOHÁCSI, K.: K problémom obchodu so zeleninou a s ovocím — SZAMUELY, L.: K otázke hospodárskych reforiem európskych krajín RVHP v polovici 80. rokov. — LÁNG, L.: Subdodávateľia a poverovatelia subdodávateľov — SCHMIDT, Á.: Je aktuálna „Pohádka včiel“? — NAGY, A.: Niektoré otázky materiálnej zainteresovanosti — KRÉMER, B.: Ekonomické ideológie — „sociálne“ kritiky — PÓCS, E.: Možnosti a manévrovací priestor hospodárskej konjunktúry po znížení ceny ropy vo vyspelých kapitalistických štátoch — BALÁZS, P.: Vzťahy medzi Európskymi spoločenstvami a ČER — KISS, M. J.: Neformálne systémy spoločenských vzťahov v Latinskej Amerike

GAZDASÁG, 1986, č. 2

BEKKER, Zs.: Procesy prispôsobenia v Maďarsku, 1973-1983. Zásady, úmysly, skutočnosti — BALASSA, B.: „Nová dráha rastu“ v Maďarsku — VÁRHÉGYI, E.: Fun-govanie bankového úveru v období rekonštrukcie — VÁMOS, T.: Infraštruktúra a

technický rozvoj — NYERS, J.: Akumulácia a technická vyspelosť priemyslu — KOZMA, F.: Niektoré ekonomické otázky technologického transferu — BOSSÁNYI, K.: Dramatizujúce sa hospodárstvo. Prechod na kolektívne vedenie v priemysle — ROMÁN, Z.: Štruktúrne prispôbenie, životná úroveň v Rakúsku a v Maďarsku

Bronislava Vykydalová

VOПРОSЫ ЭКОНОМИКИ, 1986, č. 9

ANČIŠKIN, A.: Nová kvalita ekonomického rastu — MODIN, A.: Zdokonaľovanie organizačných štruktúr riadenia — BRUSILOVSKAJA, N. — GORODECKIJ, A. — MARTYNOV, A.: Rozvoj investičných funkcií združení — Základné smery rozvoja ekonomickej vedy z hľadiska záverov XXVII. zjazdu KSSZ — LUBININ, A.: Základné protirečenie v socialistickej ekonomike — KOLGANOV, A.: Protirečenie medzi centralizmom a samostatnosťou — KOROVIAKOVSKIJ, D.: Kolchozný trh a zásobovanie obyvateľstva potravinami — BOJKO, V.: Ekonomický mechanizmus atestácie pracovných miest — AFANASIEV, M.: Technologická blokáda socialistických krajín — GUTNIK, V.: Teória imperializmu a všeobecná teória kapitalizmu. Ku kritike „neomarxistických“ interpretácií — KULIKOV, V.: Vzťahy medzi výrobnými silami a výrobnými vzťahmi v socializme.

EKONOMIČESKIJE NAUKI, 1986, č. 9

SIČINA, M.: Efektívnosť socialistickej výroby: podstata, kritériá, smery zvyšovania — ČERSKAJA, S.: Vzťahy medzi dvoma skupinami spoločenskej výroby v podmienkach ich intenzifikácie — LOGVINOV, L.: Ekonomické problémy urýchlenia vedecko-technického pokroku — LAGOŠA, B.: Matematizácia ekonomiky a problémy využitia ekonómov — matematikov v národnom hospodárstve — ŠIŠKIN, A.: O poznávacej úlohe matematických metód v ekonomickom výskume — SIGOV, I.: Podnik v systéme riadenia ekonomickeho a sociálneho rozvoja sovietskej spoločnosti — Systava plánových ukazovateľov efektívnosti činnosti podnikov v podmienkach prevažne intenzívneho rozvoja — KATAJEV, A.: Cesty zvyšovania využitia výrobných základných fondov — MASLENNIKOV, V.: Ces-

ty a rezervy zvyšovania produktivity práce v stavebníctve — BUCH, M.: Hlavné smery zdokonaľovania hospodárskeho mechanizmu agrokomplexu v európskych socialistických krajinách — SLEPOV, V.: O predmete a metóde buržoázných kurzov „Economics“ — NOVOSELCEVA, A. A. — ŠIRIAJEVA, S.: Ekonomické zákonnosti formovania a etapy rozvoja socializmu [materiály k lekcii] — SERGEJEV, O.: Pokračuje posúdenie návrhu programu kurzu politickej ekonómie [prehľad]

MIROVAJA EKONOMIKA I MEŽDUNARODNYJE OTNOŠENIJA, 1986, č. 9

ZAGLADIN, V.: Súčasnosc a budúcnosc: dve stratégie pre XXI. storočie — ALEKSEJEV, J.: Odzbrojenie a rozvoj — ROMANOV, V.: OSN a boj proti jadrovej hrozbe — BUNKINA, M. — PETROV, N.: Svetové hospodárstvo — ekonomický základ mierového spolunažívania — BYKOVA, A. — ŠMELEV, N.: Konkurencia a kooperácia na svetových trhoch „špičkovej technológie“ — KOČEVIRIN, J.: Teória ceny a hodnoty Alfreda Marshalla — JUDANOV, J.: „EUREKA“ — problémy vytvorenia západoeurópskeho technologického spoločenstva — JAROVAJA, J.: Metódy zvyšovania efektívnosti vedecko-technického pokroku v kapitalistických krajinách — KRIČIGINA, N.: Štruktúrne regulovanie v západnej Európe — Vojensko-ekonomický rozvoj v podmienkach vedecko-technickej revolúcie — ŠIŠKOV, J.: Za presnosť vedeckej terminológie.

WIRTSCHAFTSWISSENSCHAFT, 1986, č. 9

SCHULZ, G.: Zdokonaľovanie socialistických výrobných vzťahov ako podmienka dynamického rozvoja moderných výrobných síl — NICK, H.: Vedecko-technická revolúcia — zmeny typu technológie a spoločenskej organizácie výroby a práce — FALCONERE, I. — WINKLER, G.: Sociálny rozvoj a sociálna politika — DITTMANN, G.: K predmetu politickej ekonómie socializmu a k jej postaveniu v systéme ekonomických vied — Vývoj názorov v literatúre NDR v 50. rokoch — DUBROWSKY, H.-J. — FAULWETTER, H.: Zadlženosc rozvojových krajín — KAHL, G.: Stratégia USA pri militarizácii vesmíru a boj mierových síl — FALK, K. — RICHTER, W.: Efektívnosc technologických jednotiek a integrovanej automatizácie s priemyselnými robotmi

KÖZGAZDSÁGI SZEMLE, 1986, č. 9

INOTAI, A.: Nové smery v medzinárodnej deľbe práce: pohľad z maďarského stanoviska — ROMÁN, Z.: Máme vlastnú priemyselnú politiku? — KÁDÁR, B.: Priemyselná politika a vonkajšie ekonomické vzťahy — PETSCHNIG, M.: O príčinách rastu cien bytov — SZABÓ, T.: Typy fungovania obchodných podnikov — ASZTALOS, L. Gy.: Jedna (právo) zabudnutá teória peňazí — JORDÁN, Gy.: Rovnosťárstvo a diferenciacia v Číne — ROTT, N.: Zainteresovanosc na podnikovom majetku a finančný mechanizmus —

František Brunner

VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied Vám ponúka z najnovšej produkcie

Zora Komínková

ŠTÁTMONOPOLISTICKÉ REGULOVANIE EKONOMIKY A JEHO ODRAZ
V BURŽOÁZNEJ EKONÓMII

Práca je významným príspevkom k marxistickej analýze prejavov krízy súčasného kapitalizmu a buržoázneho ekonomického myslenia a má dôležitú ideologickú úlohu. Analyzuje vývoj mechanizmu ekonomického regulovania vo Francúzsku v súvislosti s jeho východiskovými teoretickými zdrojmi a poukazuje na príčiny a hlavné formy prejavu krízy francúzskej štátnomonopolistickej hospodárskej politiky ako súčasť tretej etapy všeobecnej krízy kapitalizmu. Kniha je určená vedeckým pracovníkom, učiteľom a poslucháčom vysokých škôl ekonomického smeru a propagandistom.

236 strán, v slovenčine, francúzsky a ruský súhrn, brož. 32,— Kčs.

Objednávky posielajte na adresu: VEDA, vydavateľstvo SAV
Klemensova 19
814 30 Bratislava

POKYNY PRE AUTOROV

Rukopisy prijíma redakcia Ekonomického časopisu, Fučíkova 10, 811 02 Bratislava. Články majú mať teoretický charakter zodpovedajúci zameraniu časopisu, ich názov má byť stručný a výstižný. Ku každému článku pripraví autori resumé v rozsahu najviac 15 riadkov. Časopis uvádza resumé v ruskom a anglickom jazyku. Príspevky sa predkladajú v 3 exemplároch (1 originál a 2 kópie), napísané podľa platnej ČSN (60 úderov v riadku, maximálne 30 riadkov na jednej strane). Rozsah článkov je 20 strojom písaných strán, hodnotiacich recenzií (podľa rozsahu knihy) 4–7 strán, informatívnych recenzií 1–2 strany, správ 3–5 strán. Redakcia neprijíma rukopisy v kópiách bez originálu, ani texty získané rozmnožovacou technikou. Poznámky, ktoré patria pod čiaru, čísloujú sa poradovým číslom v texte a prikladajú sa súhrnne za článok. Takisto sa v texte označujú obrázky, grafy a schémy a zaraďujú sa za článok. Bibliografické citácie musia zodpovedať ČSN 01 0197 – Bibliografické citácie. Odvolania na literatúru sa označujú v texte alebo v poznámkach pod čiarou príslušným poradovým číslom v hranatej zátvorke; zoznam použitej literatúry sa uvádza na konci článku. Matematické vzorce a výrazy majú byť napísané, pokiaľ je to možné, strojom, zreteľne a podľa zaužívaných zvyklostí. Autor má uviesť presnú adresu svojho pracoviska a tituly; dostane niekoľko separátnych výtlačkov svojho príspevku.

Autori článkov: doc. Ing. SOBEK, Oto, CSc., Výskumný ústav sociálneho rozvoja a práce, Mierová 23, 827 48 Bratislava – prof. MOČERNÝJ, Stepan Vasilievič, doktor ekon. vied, Kijevskij institut narodnogo chozjajstva im. D. S. Korotčenko, Brest-Litevskij prospekt, 98/1 Kijev, USSR – doc. Ing. NAGY, Július, CSc., Vysoká škola ekonomická, Odbojárov 10, 832 20 Bratislava – NOVÁK, Jiří, Katedra matematiky VŠE, nám. A. Zápotockého 4, 130 67 Praha 3 – doc. Ing. FIDRMUC, Jaroslav, CSc., Výskumný ústav národohospodársky VŠE, Drieňová 34, 832 20 Bratislava – Ing. ORSÁGOVÁ, Soňa, Výskumný ústav sociálneho rozvoja a práce, Mierová 23, 827 48 Bratislava.

Z OBSAHU EKONOMICKÉHO ČASOPISU číslo 3/35/1987

- RVHP — možnosti a problémy ďalšieho urýchlenia integračného procesu
 ŠIKULA, Milan: Nové tendencie v medzinárodnej deľbe práce a ďalší rozvoj socialistickej ekonomickej integrácie
 BELOVIČ, Alexander: Metodologické aspekty koordinácie hospodárskej politiky členských štátov RVHP
 VÁLEK, Vratislav: Devizové finanční a úverové vzťahy RVHP a možnosti jejich ďalšieho zdokonalování
 MIHÁLIKOVÁ, Anna: Rezervné fondy medzinárodného charakteru — niektoré aspekty ich pôsobenia v integračnej spolupráci členských štátov RVHP
 ZAJAC, Jaroslav: Výmenné relácie a spolupráca ČSSR v rámci RVHP
 ROZBORILOVÁ, Daria: Analýza a komparácia vývoja základnej štruktúrnej zložky fondu akumulácie v európskych štátoch RVHP

**Z OBSAHU časopisu Ekonomického ústavu ČSAV
 POLITICKÁ EKONOMIE číslo 3/35/1987**

- ŠEDIVÝ, Zdeněk: Konečné národohospodárske výsledky a kvalita ekonomickeho rústu
 KOUCKÝ, Jan — NEŠPOROVÁ, Alena: Strukturální změny zaměstnanosti v procese intenzifikace
 VALENČÍK, Radim: Analýza sociálně třídní struktury socialismu
 KOTULAN, Antonín: Příspěvek k interpretaci Marxova pojetí tvorby tržní ceny II.
 TOMS, Miroslav: K smyslu interpretace teorie tržních cen A. Kotulana
 ŠUJAN, Ivan: Analýza příčin spomalenia rozvoja čs. ekonomiky v rokoch 1980—1985
 ČAHA, Jaroslav: Relace nákladů a cen a zainteresovanost výroby

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Ekonomického ústavu Slovenskej akadémie vied, ročník 35, 1987, č. 2. — Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. — Hlavný redaktor Egon Hlavatý, výkonná redaktorka Zora Komínková, redaktorka Katarína Rybanská, tajomníčka redakcie Naďa Proksová. Vytlačili: Tlačiare Slovenského národného povstania, n. p., Ružomberok. — Registračná značka F 7021. — Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma PNS-UED Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6, 813 81 Bratislava. Celoročné predplatné Kčs 96,—, jednotlivé čísla Kčs 8,—.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Gottwaldovo nám. 6, 817 64 Bratislava, Czechoslovakia. For all other countries distribution rights are held by KUBON and SAGNER, Inhaber Otto Sagner, Postfach 34.01.08, D-8000 München 34, West Germany.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1987